

ARCHIVNÍ ČASOPIS

1

ROČNÍK 72

ROK 2022

OBSAH

ČLÁNKY

Miroslava Breburdová: K otázce vymezení archivních fondů četnických stanic a okresních četnických velitelství	5
Martina Dvořáková – Michal Hradiš – Petr Žabička – Jan Kohút – Martin Kišš – Karel Beneš: Využití PERO OCR při přepisu rukopisů	14

DISKUSE

Karel Řeháček: „My“ a „oni“ po dvaceti letech	28
---	----

ZPRÁVY

Radka Heisslerová: Zpráva o fondu historika umění Oldřicha Jakuba Blažíčka v Archivu Národní galerie v Praze	30
Petr Karlíček: Zpráva o spolupráci ústeckého městského archivu a muzea v přírodě Zubrnice (2021)	38
Karel Řeháček: Archivní partnerství státních archivů v Plzni a Košicích	41
Tereza Lišková: Workshop Prameny mlčí... naší vinou? Perspektivy výzkumu seriálních pramenů v kontextu ochrany osobních údajů	48
Jakub Mareček: Iglavia historica – Arcana compactatorum	51
Karel Řeháček: Porta fontium a její význam pro vzdělávání učitelů dějepisu	52
Dalibor Státník: 70 let Archiv Košice	57
Michal Wanner: Konference „Rozptýlené dědictví, přemístění a restituce archivů v Evropě po 1. světové válce“	61

OSOBNÍ ZPRÁVY

Jan Vaňata: Životní jubileum Ladislavy Nohovcové	66
Hana Kábová: Soukromá badatelka Jaroslava Hoffmanová (*18. března 1942 v Kamenici u Jihlavy)	71
Ladislava Nohovcová: Životní jubileum Evy Waskové	76
Hana Hrachová: Petros Cironis	78
Karol Bílek: Karel Herčík neodešel	79
Karel Řeháček: Životní jubileum Jana Pelanta	81

LITERATURA

Michal Wanner: Wojciech Bogumil Jastrzębowski, <i>Traktat o wiecznym przymierzu między narodami ucywilizowanymi: Konstytucja dla Europy</i>	83
Tomáš Krejčík: Jana Čermáková – Karel Maráz – Jindra Pavelková – Miroslav Svoboda, <i>Katalog pečeti Archivu města Brna 1/1 (1208–1348) a 1/2 (1350–1410)</i>	84
Martina Hřebenářová: Markéta Marková, <i>Hranice a hraničení v českých zemích ve středověku</i>	88
Michal Wanner: Jacek Krochmal, <i>Skarby w archiwach zakłete / Enchanted treasures from the archives: Dzieje Polski w dokumencie archiwalnym / A history of Poland in archive documents. Część I: Dawna Polska (do 1795 roku) / Part I: Old Poland (to 1795)</i>	90
Zdeněk Martínek: Střeďočeký sborník historický, 45/2019, č. 1–2.	91

Autoři tohoto čísla	95
---------------------------	----

ARCHIVNÍ ČASOPIS ISSN 0004-0398

Žádná část tohoto časopisu nesmí být kopírována a rozmnožována za účelem dalšího rozšiřování v jakékoliv formě či jakýmkoliv způsobem, ať již mechanickým nebo elektronickým, včetně pořizování fotokopii, nahrávek, informačních databází na mechanických nosičích, bez písemného souhlasu vlastníka autorských práv a vydavatelského oprávnění.

INHALT

ARTIKEL

- Miroslava Breburdová:** Zur Frage der Bestimmung der Archivsammlungen der Gendarmerieposten und der Bezirksdirektionen der Gendarmerie 5
- Martina Dvořáková – Michal Hradiš – Petr Žabička – Jan Kohút – Martin Kišš – Karel Beneš:** Verwendung des Toolkits PERO OCR bei der Transliteration von Manuskripten 14

DISKUSSION

- Karel Řeháček:** „Wir“ und „sie“ nach zwanzig Jahren 28

NACHRICHTEN

- Radka Heisslerová:** Bericht über die Sammlung des Kunsthistorikers Oldřich Jakub Blažíček im Archiv der Nationalgalerie in Prag 30
- Petr Karlíček:** Bericht über die Zusammenarbeit des Stadtarchivs Ústí nad Labem und des Freilichtmuseums Zubrnice (2021) 38
- Karel Řeháček:** Partnerschaft der Staatsarchive in Pilsen und Košice 41
- Tereza Lišková:** Workshop „Die Quellen bleiben stumm... Sind wir daran Schuld? Perspektiven der Forschung serieller Quellen im Zusammenhang mit dem Schutz personenbezogener Daten“ 48
- Jakub Mareček:** Iglavia historica – Arcana compactatorum 51
- Karel Řeháček:** Porta fontium und ihre Bedeutung für die Ausbildung von Geschichtslehrern 52
- Dalibor Státník:** 70 Jahre des Staatsarchivs in Košice 57
- Michal Wanner:** Konferenz „*Verstreutes Erbe, Verlagerung und Rückgabe von Archiven in Europa nach dem 1. Weltkrieg*“ 61

PERSÖNLICHE NACHRICHTEN

- Jan Vaňata:** Das Jubiläum von Ladislava Nohovcová 66
- Hana Kábová:** Private Forscherin Jaroslava Hoffmanová (geb. am 18. März 1942 in Kamenice u Jihlavy) 71
- Ladislava Nohovcová:** Das Jubiläum von Eva Wasková 76
- Hana Hrachová:** Petros Cironis 78
- Karol Bílek:** Karel Herčík ist nicht geschieden 79
- Karel Řeháček:** Zum Jubiläum Jan Pelant 81

LITERATUR

- Michal Wanner:** Wojciech Bogumil Jastrzębowski, *Traktat o wiecznym przymierzu między narodami ucywilizowanymi: Konstytucja dla Europy*. 83
- Tomáš Krejčík:** Jana Čermáková – Karel Maráz – Jindra Pavelková – Miroslav Svoboda, *Katalog der Siegel im Brünner Stadtarchiv 1/1 (1208–1348) und 1/2 (1350–1410) (Katalog pečetí Archivu města Brna (1208–1348) a 1/2 (1350–1410))*. 84
- Martina Hřebenářová:** Markéta Marková, *Grenzen und Grenzziehung in den böhmischen Ländern im Mittelalter*. 88
- Michal Wanner:** Jacek Krochmal, *Skarby w archiwach zakłete / Enchanted treasures from the archives Dzieje Polski w dokumencie archiwalnym / A history of Poland in archive documents. Część I: Dawna Polska (do 1795 roku) / Part I: Old Poland (to 1795)*. 90
- Zdeněk Martinek:** Sammelband zur Geschichte von Mittelböhmen (*Středočeský sborník historický*), 45/2019, Nr. 1–2. 91
- Autoren dieser Nummer** 95

CONTENTS

ARTICLES

- Miroslava Breburdová: On the Question of Defining Archival Collections of Gendarmerie Stations and District Gendarmerie Headquarters 5
- Martina Dvořáková – Michal Hradiš – Petr Žabička – Jan Kohút – Martin Kišš – Karel Beneš: The Use of PERO OCR in Manuscript Transcription 14

DISCUSSION

- Karel Řeháček: “Us” and “Them” after Twenty Years 28

REPORTS

- Radka Heisslerová: Report on the Collection of Art Historian Oldřich Jakub Blažíček in the Archives of the National Gallery in Prague 30
- Petr Karlíček: Report on the Co-operation between the Ústí Municipal Archives and the Zubrnice Open Air Museum (2021) 38
- Karel Řeháček: Archive Partnership of the State Archives in Pilsen and Košice 41
- Tereza Lišková: Workshop Prameny mlčí... naší vinou? (*The Sources Are Silent... Our Doing?*) Prospects of Research on Serial Sources in the Context of Personal Data Protection 48
- Jakub Mareček: Iglavia historica – Arcana compactatorum 51
- Karel Řeháček: Porta Fontium and its Importance for History Teacher Education 52
- Dalibor Státník: 70 years of the State Archives in Košice 57
- Michal Wanner: Conference “Rozptýlené dědictví, přemístění a restituce archivů v Evropě po 1. světové válce” (*Scattered Heritage, Relocation and Renewal of Archives in Europe after World War I*) 61

INDIVIDUAL REPORTS

- Jan Vaňata: Ladislava Nohovcová's jubilee 66
- Hana Kábová: Private researcher Jaroslava Hoffmanová (*18 March 1942 in Kamenice u Jihlavy) 71
- Ladislava Nohovcová: Eva Waskova's jubilee 76
- Hana Hrachová: Petros Cironis 78
- Karol Bílek: Remembering Karel Herčík 79
- Karel Řeháček: Jan Pelant's Jubilee 81

BOOK REVIEWS

- Michal Wanner: Wojciech Bogumil Jastrzębowski, *Traktat o wiecznym przymierzu między narodami ucywilizowanymi: Konstytucja dla Europy. (Treaty of Perpetual Alliance between Civilized Nations: Constitution for Europe.)* 83
- Tomáš Krejčík: Jana Čermáková – Karel Maráz – Jindra Pavelková – Miroslav Svoboda, *Katalog pečeti Archivu města Brna (Catalogue of Seals of the Brno City Archives) 1/1 (1208–1348) and 1/2 (1350–1410).* 84
- Martina Hřebenářová: Markéta Marková, *Hranice a hraničení v českých zemích ve středověku. (Borders and Boundary Making in the Czech Lands in the Middle Ages.)* 88
- Michal Wanner: Jacek Krochmal, *Skarby w archiwach zaklęte / Enchanted treasures from the archives: Dzieje Polski w dokumentach archiwalnym / A history of Poland in archive documents. Part I: Dawna Polska (do 1795 roku) / Part I: Old Poland (to 1795).* 90
- Zdeněk Martínek: Středočeský sborník historický, 45/2019, No. 1-2. 91

- This Issue's Writers 95

ČLÁNKY ARTIKEL ARTICLES

Miroslava Breburdová

K OTÁZCE VYMEZENÍ ARCHIVNÍCH FONDŮ ČETNICKÝCH STANIC A OKRESNÍCH ČETNICKÝCH VELITELSTVÍ

Předkládaný příspěvek má za cíl nastínit odborné (nejen) archivní veřejnosti jeden z problémů, vážících se ke zpracování archivních fondů četnických stanic a dalších četnických útvarů na nižším stupni organizace četnictva ve státních okresních archivech. Konkrétně se jedná o problémy spojené s určením horní časové hranice těchto fondů, která je neoddělitelně spjata s formováním nástupnické organizace četnictva (ale samozřejmě též dalších bezpečnostních složek) – Sboru národní bezpečnosti (SNB). Ambicí příspěvku rozhodně není stanovení přesného a jediného data, pomyslné dělicí čáry mezi existencí četnického sboru a SNB, nýbrž spíše navržení možností, které se v tomto ohledu nabízejí. Vzhledem k různorodým faktorům, které doprovázely fungování četnického sboru v posledním roce druhé světové války a v poválečném období, a také vzhledem k charakteru dochovaného písemného materiálu té doby, nelze tuto otázku prozatím jednoznačně zodpovědět. Důvody pro výzkum problematiky jsou také ryze praktické, neboť značná část fondů četnických stanic doposud obsahuje i písemnosti z agendy útvarů SNB. Pro lepší názornost bude nejprve stručně nastíněna historie četnických fondů ve Státním oblastním archivu v Praze a shrnut dosavadní přístup k dané otázce. Jádrem textu pak bude výklad, který naznačí hlediska, jež je třeba při vymezování četnických fondů vzít v úvahu a konkrétní mezníky, jež z nich vyplývají. Jako příklad pro přiblížení dějin četnických fondů a pro charakteristiku archivního materiálu z přelomu existence četnického sboru a SNB poslouží fondy uložené v SOkA Benešov.

Prvopočátky archivní péče o písemnosti četnických útvarů z oblasti Benešovska lze vysledovat v šedesátých letech 20. století, kdy bylo zahájeno jejich předávání do dnešního Státního oblastního archivu Praha (dříve Státního archivu) tehdejšími okresními odděleními ministerstva vnitra – odděleními veřejné bezpečnosti Benešov a Votice.¹⁾ Důvody těchto předávek související s rozsáhlou správní reorganizací v Československu zde nebudou ze zjevných příčin hlouběji rozebírány. Podstatné je, že do Státního archivu se tak dostalo (spolu s dalšími písemnostmi četnictva jiných okresů Středočeského kraje) velké množství dokumentů (především staničních služebních knih, památníků a registraturních pomůcek) četnic-

stva, ale také SNB, podle stavu, ve kterém byly do doby předání uchovávány u příslušných bezpečnostních složek. V praxi to znamenalo, že písemnosti nebyly rozděleny na dokumenty četnictva a dokumenty SNB. V podobném duchu se postupovalo při jejich zpracování ve Státním archivu. Postupně zde vznikly především dva rozsáhlé archivní soubory – *Sbírka tzv. četnických knih ze Středočeského kraje* (I 21, zahrnující památníky, staniční služební knihy, popř. protokoly o přehlídkách) a *Sbírka Četnické podací protokoly ze Středočeského kraje* (I 52, zahrnující rovněž rejstříky). Vymezení dílčích souborů v nich vycházelo z předávek z šedesátých let – tedy bylo pouze místní. Potřeba zaobírat se oběma bezpečnostními sbory samostatně se projevila v podstatě až s vydáním zákona č. 181/2007 Sb., o Ústavu pro studium totalitních režimů a o Archivu bezpečnostních složek. Podle paragrafu 14 odstavce 1 dotčeného zákona měly ústřední úřady České republiky (mj. Ministerstvo vnitra) předat Archivu bezpečnostních složek (ABS) archivní fondy, sbírky apod. vzniklé činností mj. bezpečnostních složek „v období od 4. dubna 1945 do 15. února 1990“.²⁾ Tím vznikla tato povinnost i Státnímu oblastnímu archivu v Praze, který byl v roce 2007 vyzván odborem archivní správy k průzkumu svých fondů ve vztahu k dotčeným archiváliím. Po delimitaci příslušných archivních souborů do ABS následovala o něco později delimitace četnických archiválií do jednotlivých okresních archivů Středočeského kraje. Předané fondy četnických útvarů nicméně obsahovaly část písemností z provenience SNB.

Problematiku mezníků ve vývoji četnictva a SNB lze obecně nahlížet ve dvou rovinách. V té první, spíše historiografické, jakožto obecný problém interpretace kontinuity bezpečnostních složek na jaře a v létě roku 1945. Druhá rovina, zasahující zejména oblast diplomatiky, je pak větší měrou pomocně vědně historickou a v konečném důsledku archivní. Je totiž nahlížena ryze praktickou optikou, jak uchopit archiválie z tohoto období.

Doposud bylo pracováno zejména se dvěma termíny – 4. a 17. dubnem roku 1945. Datum 4. dubna 1945, se kterým pracuje zákon č. 181/2007 Sb. odkazuje na den jmenování „svobodné“ vlády v Košicích. Je tedy spíše symbolickým datem zahájení éry poválečné Československé republiky, spíše než mezníkem fakticky souvisejícím s bezpečnostními složkami jako takovými. V tomto ohledu se nabízí spíše 17. duben 1945, kdy je vydán zásadní dokument *Hlavní zásady výstavby nového bezpečnostního aparátu*,³⁾ který zcela jasně uvozuje totální restrukturalizaci bez-

¹⁾ Státní oblastní archiv Praha (dále SOA Praha): Státní okresní archiv Benešov (dále SOKA Benešov), kmenový spis fondů četnických stanic. Písemnosti votických útvarů byly Státnímu archivu předány Státním ústředním archivem. (Ingeborg Churaňová – Luboš Lancinger, *Stanice četnictva a Sboru národní bezpečnosti z bývalého okresu Votice 1877–1954. Soubor fondů*. Inventář. Praha 1963, s. 2.)

²⁾ Zákon č. 181/2007 Sb. o Ústavu pro studium totalitních režimů a Archivu bezpečnostních složek a o změně některých zákonů §14, odst. 1.

³⁾ Srov. např. Iva Kvapilová, *Přehled organizačního vývoje SNB v letech 1945–1950 se zaměřením na*

pečnostních složek v období po osvobození republiky. Před rokem 1989 byl, i mnoha badateli dnes je, obecně uznáván jako oficiální datum vzniku Sboru národní bezpečnosti.

V obou případech je nicméně nutné brát v potaz, že se tyto dokumenty do samotného fungování četnictva v té době ještě nemohly nijak promítnout. Četnické útvary i po 4. resp. 17. dubnu nadále vykonávaly svou činnost v rámci uniformované protektorátní policie. To znamená, že ve všech ohledech – ve výkonu bezpečnostní agendy, kancelářské činnosti – postupovali podle aktuálních předpisů a rozkazů svých tehdejších nadřízených četnických (policejních) i politických.⁴⁾ První (spontánní) změny lze pozorovat až v květnových revolučních dnech. Odhlédneme-li od samotného faktu osvobození, byla pro četnictvo stěžejní postupně budovaná síť národních výborů. Národní výbory měly ve své kompetenci rovněž záležitosti bezpečnostní. S jejich vznikem se měnila podřízenost četnictva, nicméně prozatím pouze v rovině řízení jeho činnosti orgány státní správy, nikoliv bezpečnostními. Na druhé straně vznikaly v této době v podstatě již na novém základu nové (přesněji staronové) stanice a další útvary v pohraničních oblastech Československa (ale též ve vnitrozemí), které byly zabrány v roce 1938. Jednalo se mj. o obnovené četnické útvary, které byly po podpisu Mnichovské dohody či později zrušeny.⁵⁾ V zásadě se však v tomto období jednalo pouze o přípravnou fázi postupného vzniku SNB, utvářenou shora, která zatím nebyla podložena normativně a zdola nebyla ještě plně reflektována.

Nový bezpečnostní sbor utvářely až do roku 1947 pouze normy nižší právní síly. Rok 1945 a ani roky bezprostředně následující neznamenal odstranění zásadní normy, která určovala činnost a organizaci četnictva již od počátku meziválečné republiky – zákona o četnictvu z roku 1920 a související novely č. 28/1928 Sb.⁶⁾ Výnosem ministerstva vnitra č. 3700-26/6-45/V/4 ze dne 30. června 1945 se četnictvo stalo formálně součástí Sboru národní bezpečnosti a pozbylo své původní nadřízené orgány – zemská četnická velitelství, generální velitelství uniformované protektorátní policie a inspektoráty uniformované protektorátní policie.⁷⁾ Nový stav však nebyl ještě zcela právně zakotven. Jednání o osnově zákona o národní bez-

veřejně bezpečnostní (resp. pořádkovou) a kriminální složku. In: Sborník Archivu Ministerstva vnitra, 1, 2003, s. 68.

⁴⁾ Lubomír Uhlíř – Pavel Macek, *Dějiny policie a četnictva III. Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939–1945)*. Praha 2001, s. 84–86.

⁵⁾ Radka Kinkorová, *Jménem zákona. Dějiny četnictva na okrese Domažlice*. Plzeň 2020, s. 111–116.

⁶⁾ Lubomír Uhlíř – Pavel Macek, *Dějiny policie a četnictva IV. Československo (1945–1989)*. Praha 2011, s. 39.

⁷⁾ Mělo dojít rovněž k likvidaci velitelství četnických oddělení. Fakticky byly zrušeny až se vznikem oblastních velitelství SNB, které je nahrazovaly, v říjnu 1945. (Věstník Sboru národní bezpečnosti (dále Věstník SNB), 1, listopad 1945.)

pečnosti probíhala již od podzimu 1945, jeho definitivní verze byla ale schválena Národním shromážděním až v létě roku 1947.⁸⁾ Dotčený výnos ministerstva vnitra z roku 1945 stanovoval organizaci nového sboru, který v sobě pojal všechny dosavadní uniformované složky. Nevztahoval se nicméně ještě na území Slovenska, které mělo od února 1945 svůj vlastní bezpečnostní aparát. Vedle zákona o četnictvu využíval SNB i některé další normy, které byly v platnosti do podpisu Mnichovské dohody dne 29. září 1938.⁹⁾ Do roku 1947 se lze tak v této oblasti setkat mj. s řadou (někdy upravených) četnických předpisů.¹⁰⁾ Inspiroval se jimi i nový zákon z roku 1947. Rušil sice zákon o četnictvu, ale velkou měrou z něj vycházel. V linii právní úpravy služebního postupu příslušníků nového sboru tak lze pozorovat jistou kontinuitu. Nutno též podotknout, že podobně tomu bylo zprvu i v linii trestněprávní, a to až do roku 1948, respektive 1950. Již zákony na ochranu lidově demokratického zřízení č. 231/1948 Sb. a o táborech nucených prací č. 247/1948 Sb. významně přetvářely dosavadní činnost bezpečnostního aparátu.¹¹⁾ Jeho organizaci zase na druhé straně ovlivnilo vydání zákona o krajském zřízení č. 280/1948 Sb. Dověšením těchto právních změn bylo vydání nového trestního zákona č. 86/1950 Sb. v r. 1950.

Četnictvo bylo postupně včleněno do pořádkové uniformované složky SNB. Vedle ní současně existovala neuniformovaná státně bezpečnostní složka a složka kriminální, každá strukturálně samostatná.¹²⁾ Pořádková uniformovaná složka byla podřízena Hlavnímu velitelství SNB a dále tvořena zemskými velitelstvími, oblastními velitelstvími (od října 1945), okresními velitelstvími, místními velitelstvími a stanicemi SNB. Tato hierarchická struktura se změnila až s vydáním zákona o krajském zřízení, kdy byl zemský stupeň zrušen a nahrazen krajským. Další citelnou změnou na úrovni organizace SNB bylo sloučení pořádkové a kriminální složky v roce 1949.

Řízení bezpečnostní služby zajišťovaly kromě příslušných bezpečnostních orgánů národní výbory. Jak již bylo řečeno, původní nadřízené orgány v rámci uniformované protektorátní policie byly v červnu oficiálně zrušeny výnosem ministerstva vnitra. Personál těchto útvarů byl převeden do nových útvarů SNB, které je nahrazovaly. Nejvyšší řídicí orgán bezpečnostních složek – ministerstvo vnitra – byl již v dubnu 1945 svěřen příslušníku KSČ Václavu Noskovi.¹³⁾

Podoba bezpečnostního aparátu v osvobozené republice byla předmětem debat již během válečných let a výsledná forma vycházela velkou měrou z představ KSČ.

⁸⁾ Václav Veber, *Osudové únorové dny 1948*. Praha 2008, s. 73–74.

⁹⁾ Výnos ministerstva vnitra č. 3700-26/6-45/V/4 ze dne 30. června 1945.

¹⁰⁾ Jednalo se např. o *Služební instrukci pro četnictvo, Předpis o dovolených četnictva* aj. (Viz *Věstník SNB*, 2–3, březen 1946.)

¹¹⁾ I. Kvapilová, *Přehled*, s. 88.

¹²⁾ *Tamtéž*, s. 78, 90.

¹³⁾ V. Veber, *Osudové*, s. 72–73.

Proto i vedoucí pozice ve Sboru národní bezpečnosti byly po válce postupně obsazovány členy nebo sympatizanty této strany. První personální obměny v tomto duchu lze sledovat již těsně po skončení války, nutno však říci, že důležité výchozí pozice si komunistická strana zajistila již v průběhu pražského povstání. (Mezi členy vojenské komise České národní rady, vrcholného orgánu povstání, bylo několik budoucích velitelů SNB, ať už se jednalo o post hlavního velitele SNB či funkce v rámci státobezpečnostní složky SNB a další.)¹⁴⁾ Z hlediska budoucí činnosti uniformovaných složek bylo též podstatné, že dne 8. května 1945 nahradil ve funkci dosavadního „povstaleckého“¹⁵⁾ generálního velitele uniformované protektorátní policie – četnického plukovníka Jana Voženíla – člen strany, Antonín Sameš, který poté působil až do listopadu téhož roku jako hlavní velitel SNB.¹⁶⁾ Rovněž do funkcí zemských velitelů SNB byli i v následujících letech většinou dosazováni členové strany či levicově zaměřené osobnosti. Současně byly obdobným způsobem obsazovány i pozice v bezpečnostních referátech při národních výbořech. Vliv na činnost SNB měly rovněž stranické výbory KSČ.¹⁷⁾ (Nehledě na roli osvětových důstojníků.)¹⁸⁾

I přes další zásahy, které byly provedeny v nižších patrech personálu bývalého četnického sboru prostřednictvím očištných komisí v letech 1945 a 1946,¹⁹⁾ nelze v této době hovořit o systematictějších změnách na úrovni stanic a okresních velitelství. Teprve po vydání zákona o národní bezpečnosti z roku 1947 začaly řízené personální čistky a obměny také na nižších velitelských pozicích.²⁰⁾ Mimoto se v letech 1947 a 1948 částečně znovu měnilo i obsazení nejvyšších postů v SNB.²¹⁾ Obecně lze však konstatovat, že i přes zčásti odlišné motivy v roce 1945 a přelomu let 1947 a 1948 byly právě změny na konci války a těsně po ní nezbytným prvním krokem pro úspěch únorového převratu v roce 1948.

Nahlíženo optikou archivních fondů četnických stanic atd. je příhodné při vymezení jejich horní časové hranice přihlížet ke kontinuitě nejen v oblasti legislativy a v otázce jejich podřízenosti, ale též v oblasti praktického úřadování.

¹⁴⁾ Jindřich Marek, *Nouzové řešení, výměna generací či první čistka? Personální změny ve vedení čs. četnictva a policie v květnu 1945*. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, 11, 2013, s. 39–50.

¹⁵⁾ Jan Voženílek tento post fakticky zastával po obsazení budovy Generálního velitelství uniformované protektorátní policie v Praze od 5. května 1945. (J. Marek, *Nouzové řešení*, s. 41.)

¹⁶⁾ J. Marek, *Nouzové řešení*, s. 43.

¹⁷⁾ Karel Kaplan, *Nekrvavá revoluce*, Praha 1993, s. 120–122.

¹⁸⁾ Milan Bárta, *Nástin struktury organizace KSČ v bezpečnostním aparátu v letech 1945–1968*. In: *Securitas imperii*, 2, 2017, s. 72.

¹⁹⁾ Mimo to je též nutno zmínit změny související s náborem nového personálu z řad bývalých partyzánů, vězňů koncentračních táborů apod. (Srov. např. K. Kaplan, *Nekrvavá revoluce*, s. 120.)

²⁰⁾ K. Kaplan, *Nekrvavá revoluce*, s. 125–126.

²¹⁾ J. Marek, *Nouzové řešení*, s. 47–49.

Pravděpodobně nejplastičtější obraz o začlenění četnictva do SNB poskytují úřední dokumenty vzešlé z činnosti četnických útvarů. Patří mezi ně na jedné straně různé druhy úředních knih, na straně druhé spisy a registraturní pomůcky. Do první skupiny lze zařadit zejména pamětní knihy a staniční služební knihy, případně protokoly o přehlídkách či další typy knih, sloužící k evidenci služební agendy nebo správních záležitostí útvaru samého. Právě konkrétně jmenované dokumenty, spolu s registraturními pomůckami – podacími protokoly a rejstříky – patří k nejčastěji dochovaným písemnostem na úrovni četnických stanic a okresních četnických velitelství. Podobná je situace též v případech četnických archiválií uložených ve Státním okresním archivu v Benešově. Zdejší fondy pochází většinou z delimitace ze Státního oblastního archivu v Praze v roce 2010, kde byly původně součástí tří archivních souborů. Jednalo se o již zmiňovanou *Sbírku tzv. četnických knih ze Středočeského kraje* a sbírku *Četnické podací protokoly ze Středočeského kraje* a dále o soubor fondů *Stanice četnictva a Sboru národní bezpečnosti z bývalého okresu Votice*. Dochovanost písemností z těchto předávek je značně disproporční. Na jedné straně stojí fondy stanic a okresních četnických velitelství z bývalých politických okresů Benešov a Vlašim, jež obsahují převážně památníky, staniční služební knihy a podací protokoly a někdy rejstříky,²²⁾ na straně druhé oproti tomu fondy stanic z bývalého okresu Votice, jež jsou dochovány takřka v úplnosti²³⁾ včetně spisů. Podstatné je, že všechny fondy obsahují ve větší či menší míře i písemnosti SNB.

Stěžejní normou, která určovala a definovala spisovou službu četnictva, byl v období meziválečné republiky a protektorátu *Jednací řád četnictva*,²⁴⁾ vydaný v roce 1928. Popisoval jednotlivé fáze spisové služby a názorně ukazoval způsob vedení jednotlivých druhů písemností. Jeho součástí nebyl spisový plán, jednací řád obsahoval pouze konstatování, že „*vyřízené spisy se ukládají podle ročníků a jednacích čísel do svazků po 100 kusech*“ a že spisy důvěrné a tajné se ukládají odděleně.²⁵⁾ Konkrétněji bylo ukládání a třídění spisů definováno v *Prozatímní instrukci pro pátrací službu četnictva*,²⁶⁾ týkalo se však pouze písemností z pátrací agendy. Podle daného systému byly knihy a spisy označovány velkými písmeny A-G a římskými číslicemi III-VIII. Mimo ně existovala řada dalších tiskopisů, které nebyly upraveny

²²⁾ Nehledě na to, že fondy některých stanic chybí úplně.

²³⁾ V roce 1972 byla většina písemností vzniklá po roce 1945 vyňata a odevzdána Krajské správě SNB Praha (viz č. j. Sar 762/40-1972). (I. Churaňová – L. Lancinger, *Stanice četnictva*, s. 4.) Dnes jsou uloženy v Archivu bezpečnostních složek.

²⁴⁾ *Jednací řád četnictva. Díl I. Ustanovení společná. Díl II. Zvláštní ustanovení pro četnické stanice a okresní četnická velitelství. Díl III. Zvláštní ustanovení pro četnická oddělení i oddělení doplňovací, exp. četn. štábní důstojníky a zemská četnická velitelství*. Praha 1928.

²⁵⁾ *Jednací řád četnictva. Díl I.*, s. 31.

²⁶⁾ *Prozatímní instrukce pro pátrací službu četnictva*. Praha 1930.

žádným předpisem.²⁷⁾ SNB po svém ustavení v podstatě až do roku 1946 užívala dotčený Jednací řád četnictva a pravděpodobně i některé další předpisy.²⁸⁾ Výnosem ministerstva vnitra ze dne 12. září 1946 č. I 19651/46-Va/3 byl vydán třídílný *Prozatímní jednací řád SNB*,²⁹⁾ který dosavadní normu nahrazoval. Opět značně vycházel z původního předpisu, proto ani v tomto případě nelze velmi pravděpodobně hovořit o existenci spisového plánu pro nižší útvary SNB.³⁰⁾

Značná část úředních knih a registraturních pomůcek četnických stanic a okresních četnických velitelství obvykle zahájena před rokem 1945 (resp. koncem války) obsahuje zároveň zápisy četnictva i SNB.

První změny, které lze v písemnostech četnictva pozorovat, se objevují po 5. květnu 1945, kdy v zápisech ve staničních služebních knihách nahrazuje němčinu český jazyk. Jednalo se pravděpodobně o reakci na telegram ministra dopravy Jindřicha Kamenického ze dne 4. května 1945 (adresovaný i četnickým stanicím) o prohlášení češtiny za jediný úřední jazyk protektorátu.³¹⁾ Jen výjimečně se objevuje drobná poznámka o prohlášení samostatnosti republiky či porážce Německa. Dále následuje většinou několik nečíslovaných zápisů o pohotovosti četnictva po 5. květnu (doprovázených nanejvýš zmínkami o aktuální personální situaci v útvaru). V některých případech tento stručný zápis pokračuje i v dalších měsících,³²⁾ většinou je však okolo 9. května nahrazen zápisem plnohodnotným. Jen vzácně byla zahájena zcela nová řada číslování oproti zápisům německým. Častěji nejsou vůbec odlišeny nebo jsou odděleny barevnou čarou či jsou české zápisy sice vkládány do nové knihy, ale s navazujícími čísly.

Podobná situace nastala i v případě vedení registraturních pomůcek. Číslo spisů evidovaných v podacích protokolech po 5. květnu spíše kontinuálně navazují na předchozí spisy, maximálně jsou odděleny barevnou čarou. Zahájení nové řady číslování není příliš časté. V rejstřících lze podobné změny těžko zachytit, pokud

²⁷⁾ I. Churaňová – L. Lancinger, *Stanice četnictva*, s. 3.

²⁸⁾ *Srov. např. Věstník SNB*, 2–3, březen 1946.

²⁹⁾ *Prozatímní jednací řád SNB. Díl I. Díl II. Zvláštní ustanovení pro stanice SNB a okresní velitelství SNB. Díl III. Zvláštní ustanovení pro velitelství SNB, velitelství škol SNB a zemská velitelství SNB*. Praha 1946

³⁰⁾ Další normy týkající se spisové služby SNB a zejména její pořádkové složky (kromě velmi podrobných předpisů o spisové službě kriminalistické složky) nebyly v době psaní příspěvku nalezeny. Jakékoliv upřesnění bude vítáno.

³¹⁾ Tomáš Jakl, *Květen 1945 v českých zemích. Pozemní operace vojsk Osy a Spojenců*, Praha 2004, s. 30. (Za upozornění na existenci telegramu děkuji Filipovi Křížkovi.)

Kupříkladu četnická stanice v Pyšelích obdržela telefonické sdělení od četnické stanice v Mnichovicích. (SOA Praha: SOKa Benešov, fond Četnická stanice Pyšely, Podací protokol obyčejný (1945), neinventarizováno.)

³²⁾ *Srov. např. SOA Praha: SOKa Benešov, fond Četnická stanice Bystřice*.

se nedochovaly příslušné podací protokoly. Nová čísla jednacích jsou někdy dopisována k příslušným stávajícím (německým) heslům. Dále následuje jen vyznačení dalšího roku a zápisy bez přerušení pokračují. V protokolech o přehlídkách četnických útvarů je rovněž bez přerušení pokračováno v řadě zápisů, zde je však nutno podotknout, že frekvence zápisů do těchto úředních knih byla velmi nízká vzhledem k četnosti přehlídek. Specifická situace panuje v případech pamětních knih, které byly na počátku druhé světové války odevzdány nadřízeným útvarům a vráceny teprve po jejím skončení. Vedeny začaly být opětovně rozkazem z roku 1946.³³⁾

Další viditelnou změnou související se vznikem nového bezpečnostního sboru je proměna intitulace útvarů. Název SNB byl stanoven až výnosem ministerstva vnitra ze dne 2. června 1945³⁴⁾ a dále pak z 30. června.³⁵⁾ Užívání nového označení útvarů se postupně ustálilo v úředních knihách, registraturních pomůckách, spisech i v nápisech úředních razítek. Doba provedení těchto změn však nebyla u všech útvarů jednotná ani okamžitá, zřejmě i vzhledem k poměrně delší distribuci výnosu z 30. června, který provedení změn ve vnějším označení nařizoval. (V obvodu okresního národního výboru Benešov, rozesílajícího výnos v okrese Benešov, byla například zahájena až téměř měsíc po jeho vydání.) Obecně je možné na základě poznatků ze zkoumaného materiálu konstatovat, že situace ve vedení písemností byla mnohdy nejednotná i v rámci stanic jednoho okresního velitelství. Velkou roli zde tak pravděpodobně hrála aktivita samotných velitelů stanic (resp. jejich příslušníků). Právě zmíněná nejednotnost označení stanic a okresních velitelství spolu se stručnou koncepcí jednacích řádů činí zejména z rozdělení spisů četnictva a SNB těžko řešitelný problém.

Závěrem lze s jistou nadsázkou konstatovat, že předání dokumentů vzniklých z činnosti četnických útvarů a SNB v takové podobě, v jaké byly uloženy do státních archivů v šedesátých letech, nastolilo do budoucna poměrně závažný problém v oblasti pořádání. Z hlediska nejmladších dokumentů SNB z počátku druhé poloviny čtyřicátých let jej v podstatě nevyřešil ani vznik Archivu bezpečnostních složek. Mezník stanovený v příslušném zákoně z roku 2007, podobně jako datum považované za oficiální vznik SNB, jsou totiž při praktickém pokusu o rozdělení archivního materiálu těžko využitelné. Jejich respektováním by mohlo dojít k narušení celistvosti četnických fondů.

Utváření nového sboru od vydání dokumentu ze dne 17. dubna 1945 bylo poměrně komplikovaným procesem. Hlavní velitelské orgány nového sboru byly kon-

³³⁾ Denní rozkaz Zemského velitelství SNB č. 19 ze dne 20. ledna 1946.

³⁴⁾ I. Kvapilová, *Přehled*, s. 68.

³⁵⁾ Jednotlivé útvary byly na změny upozorněny též spisem Zemského četnického velitelství v Praze z 14. června. (SOA Praha: SOkA Benešov, fond Okresní četnické velitelství Benešov, Podací protokol obyčejný (1945), neinventarizováno.)

stituovány v podstatě až na konci června 1945 vydáním výnosu ministerstva vnitra, který se mj. do jisté míry vypořádával s původními strukturami bezpečnostních složek. Teprve o dva roky později byl vydán zákon o národní bezpečnosti. Do té doby bylo možné v mnoha ohledech ještě pozorovat kontinuitu s četnictvem, ať již z hlediska normativního či částečně i personálního. Na druhou stranu však jsou již v této době patrné náznaky budoucího vývoje, a to zejména v oblasti obecného řízení bezpečnostních složek a vlivu KSČ na jejich činnost.

Na základě studia vzorku dokumentů lze pozorovat reflexi změn četnickými útvary především na počátku května a dále zhruba v červnu až srpnu roku 1945. Nutno však dodat, že v květnu se jedná především o reakci na osvobození Československa a konec války. Právě tento okamžik byl někdy v písemnostech reflektován jako impulz pro zahájení některých změn v úřadování. Oproti tomu se vznik SNB, až na postupně se měnící názvy útvarů v následujících měsících, viditelněji neprojevil. Dle charakteru archiválií je možné konstatovat, že závažnější problémy s vymezením časové hranice fondů přichází častěji v případech spisů. Objevují se ale i u některých úředních knih (typicky zahájených např. v červnu 1945 apod.).

Pokud se na závěr vrátíme obecně k vymezení časové hranice fondů četnických stanic a okresních četnických velitelství ve státních okresních archivech vyvstanou na povrch zejména následující otázky: Je vhodné přidržovat se doposud užívaných mezníků (4. a 17. dubna 1945) v případech zpracování tohoto archivního materiálu? Pokud ne, jakým způsobem stanovit mezník lépe vyhovující – má vycházet z norem určujících organizaci nového sboru? A úplným závěrem: Je potřeba tyto archivní fondy vůbec dělit, když uvážíme kontinuitu obou sborů, starého i nového, v podstatě až do roku 1947?

Martina Dvořáková – Michal Hradiš – Petr Žabička
– Jan Kohút – Martin Kišš – Karel Beneš

VYUŽITÍ PERO OCR PŘI PŘEPISU RUKOPISŮ

ÚVOD

V Česku i ve světě paměťové instituce věnují významné prostředky na digitalizaci písemného kulturního dědictví, bezpečné a dlouhodobě udržitelné uchovávání digitalizátů a v neposlední řadě také na efektivní zpřístupnění digitalizátů, ať už lokálně nebo i vzdálenou formou. Jedním z důležitých aspektů efektivního zpřístupnění je možnost fulltextového vyhledávání v takových sbírkách, které ale vyžaduje jako základní předpoklad kvalitní přepis obsahu. V současnosti není problém kvalitní přepis automaticky vytvořit pro velkou část tištěných dokumentů, ale pro většinu ručně psaných digitalizátů se přepis jejich obsahu v současnosti nevytváří. Kvalitní přepis obsahu je také předpokladem pro další badatelské aktivity, které využívají automatické zpracování obsahu. Jedná se například o kvantitativní i kvalitativní korpusové analýzy (například v *Sketch Engine*), automatickou analýzu témat, analýzu diskurzu nebo synchronní a diachronní jazykovou analýzu. V neposlední řadě je také třeba zmínit využití textového přepisu pro zlepšení čitelnosti, nejen u dokumentů rukopisných, ale i některých tištěných (např. dokumenty tištěné frakturou a švabachem), což tyto dokumenty otevírá dalším zájemcům a obecně zefektivňuje jejich čtení. Textový přepis je možné využít i pro strojový překlad do dalších jazyků, čímž se zpřístupněné dokumenty otevírají celému světu.

Vytvářet dostatečně kvalitní přepisy ručně psaných dokumentů bylo ještě nedávno možné pouze manuálně, ale v posledních letech vznikají automatické nástroje, které umožňují jak čistě automatický přepis, tak umožňují propojit automatické zpracování s manuální kontrolou podle požadované úrovně přesnosti přepisů. V českém prostředí se jedná například o nástroje projektu PERO [2, 9], které zahrnují jak samotné softwarové jádro automatického přepisu, tak i natrénované modely pro písma relevantní v českém prostředí a webovou aplikaci, ve které jsou tyto modely volně dostupné a která poskytuje i efektivní uživatelské rozhraní pro manuální korekce automatických přepisů. Projekt PERO také poskytuje webové API pro hromadné zpracování dokumentů.

Modely poskytované projektem PERO umožňují přepisovat mnoho druhů současného i historického tištěného i ručně psaného písma v mnoha jazycích. Jedná se hlavně o modely pro: 1. tištěné a strojem psané evropské dokumenty včetně velmi nekvalitních předloh, jako jsou například digitalizáty starých noviny skenovaných z mikrofilmů; 2. německou Frakturu; 3. české dokumenty vysázené rodinami fontů švabach, fraktura a podobnými; 4. moderní ručně psané písmo se

zaměřením na český jazyk; 5. německý ručně psaný kurent; 6. český kurent; 7. některá středověká písma.

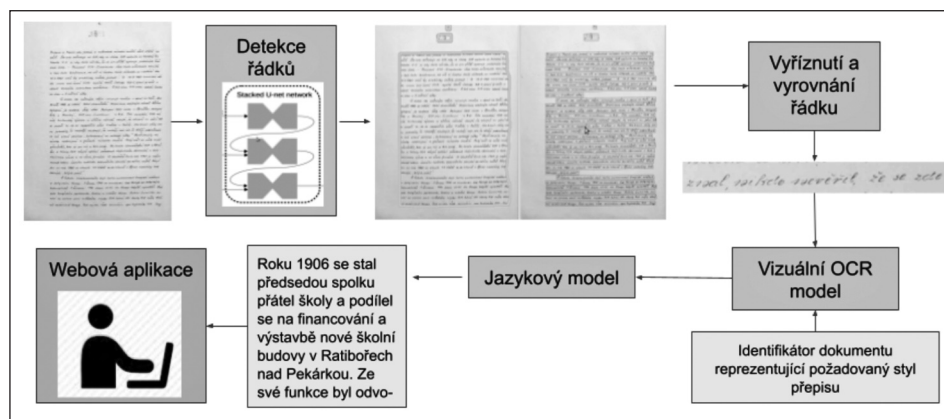
Zmíněné modely dosahují různé úrovně přesnosti přepisu, která závisí na konkrétním použitém modelu, čitelnosti původního písma, kvalitě digitalizátu a také na tom, jak moc se konkrétní dokument odlišuje od dokumentů, které byly použity při trénování daného modelu. Dřívější zkušenosti ukázaly, že například pro nekvalitní a špatně čitelné tištěné dokumenty automatický přepis modely projektu PERO často dosahuje nižší chybovosti než ruční přepis. Automatický přepis je také přímo využitelný pro mnoho účelů při zpracování dobře čitelných ručně psaných českých kronik a podobných dokumentů. Naopak u špatně čitelných ručně psaných dokumentů, jako jsou například deníky vojáků z první světové války a různé osobní poznámky, je někdy ruční kontrola nutná téměř pro všechny typy dalšího využití.

Tento článek shrnuje základní informace o nástrojích projektu PERO a snaží se odpovědět na otázku, jak jsou tyto nástroje využitelné v praxi - tedy jaká je kvalita automatického přepisu textu a v případě využití ručních korekcí, jaká je jejich časová náročnost a jestli takový postup ovlivňuje výslednou kvalitu v porovnání s čistě ručním postupem. Odpovědi na tyto otázky jsou podloženy případovou studií přepisu dokumentů psaných moderním českým písmem a kurentem, která přímo porovnává ruční postup s využitím aplikace PERO-OCR. Článek se dále také opírá o statistiky z webové aplikace PERO-OCR, ze které jsme čerpali jak informace četnosti manuálních oprav, tak informace o jejich časové náročnosti.

PERO OCR

Systém pro automatický přepis písma PERO OCR je implementován jako Python balíček PERO-OCR a jeho zdrojové kódy jsou dostupné pod volnou BSD licencí [1]. Celý systém se skládá z několika kroků, jak je vidět na obrázku 1: 1. detekce řádků a odstavců; 2. vyříznutí řádků; 3. zpracování řádků vizuálním OCR modelem; 4. korekce přepisu pomocí jazykového modelu.

Základem detekce řádků [2] je plně konvoluční neuronová síť, která pro každý pixel vstupního obrázku odhaduje, jestli je daný pixel součástí linky řádku, je koncem řádku nebo je hranicí odstavce. Zároveň tato neuronová síť v každém pixelu odhaduje výšku řádku v pixelech. Sousedící pixely linky řádku jsou pak spojeny a výslednému řádku je přiřazena velikost jako 75% percentil velikostí odhadnutých v pixelech dané linky. Sousední řádky jsou pak spojeny do společného bloku textu, pokud neuronová síť mezi nimi nepredikuje hranici textového bloku. Odstavce jsou seřazeny podle ručně definovaného algoritmu, který se snaží zachovat sloupce textu. Neuronovou síť pro detekci řádků trénujeme na vlastní sadě s ručně zkontrolovanými anotacemi řádků a textových bloků, která zahrnuje široké spektrum dokumentů od novin a moderních tisků přes prvotisky až po ručně psané dokumenty a středověké manuskripty. Tato sada vznikla sjednocením a rozšířením ně-

Obr. 1. Základní řetězec zpracování v PERO OCR.

Zvýrazněné části jsou součástí python balíčku poskytujícího funkcionalitu automatického přepisu.

kolika existujících sad (cBAD [10], IMPACT [11] and BADAM [12]) a je neustále doplňována stránkami, které zpracovávají uživatelé projektu PERO. Část této sady obsahující 683 stránek je zveřejněna jako PERO layout dataset.¹⁾

Detekované řádky jsou vyříznuty a vyrovnány do obdélníkových výřezů s konstantní výškou 40 pixelů, které jsou zpracovány vizuálním modelem [9], což jsou neuronové sítě složené z konvolučních vrstev následovaných rekurentními vrstvami. Vizuální modely pro každé 4 pixely vstupního obrázku produkují pravděpodobnost všech možných písmen abecedy (celkem 511 znaků včetně mezery) a prázdného znaku „blank“. Výsledný textový řetězec může být vytvořen výběrem nejpravděpodobnějšího znaku z každé pozice a vypuštěním znaků „blank“ (tzv. hladové dekodování, *greedy decoding*). Tyto sítě jsou učeny pomocí chybové funkce CTC [13] na velkých sadách obrázků řádků textu se známými a zkontrolovanými přepisy. Trénování nevyžaduje žádnou znalost pozice jednotlivých písmen v rámci řádku, jen textový řetězec každého řádku. Tabulka 1 shrnuje vizuální modely aktuálně dostupné v rámci aplikace PERO-OCR.

Tab. 1. Přehled modelů dostupných ve webové aplikaci PERO-OCR včetně trénovacích sad, u kterých je vždy v závorce uveden počet řádků. PERO označuje datové sady vytvořené přímo týmem projektu PERO nebo uživateli webové aplikace.

¹⁾ PERO layout dataset: https://www.fit.vut.cz/person/ikodym/pero_layout.zip

Model	Písmo	Jazyky	Trénovací data
Universal Printed	Antiqua, cyrilice, řecké písmo	Většina evropských	Impact (1.23M) [7] PERO (278k)
Universal Handwritten	Moderní písmo a částečně kurent	Primárně čeština s menší přesností ostatní evropské jazyky	READ (181k) [3] Č. dopisy (87k) [8] Bentham (10k) [4] PERO (390k)
Kurrent	Kurent	Němčina, Čeština	READ (181k) [3] PERO (14k)
German Fraktur	Fraktura	Němčina	DTA (2M) ²⁾
Czech fraktur	Fraktura, švabach	Čeština, Němčina	DTA (2M) ³⁾ PERO (101k)
Medieval Manuscript			Parzival (4.2k) [6] Hab.de (1.3k) 3 Saint Gall (1.3k) [5] PERO (8k)

Různí uživatelé mohou přepisovat stejný dokument různými způsoby. Přepisy se mohou lišit ne jenom díky chybám, ale také díky různorodosti přepisovacích stylů např. dlouhé s může být přepsáno pomocí příslušného UTF-8 symbolu „f“ nebo standardního znaku „s“. V rámci velkých veřejně přístupných systémů je problém různorodosti přepisovacích stylů nevyhnutelný. Běžné neuronové sítě učené pomocí chybové funkce CTC se nejsou schopny naučit přepisovat nekonzistentně přepsané znaky konzistentním způsobem (pokud je přepisovací styl nezávislý na vstupu). Naivním řešením by mohlo být sjednocení přepisovacích stylů uživatelů (zavedení pevně daných přepisovacích stylů). Toto řešení je nežádoucí, jelikož omezuje přepisy na konkrétní styl, tzn. uživatel je nucen přepisovat v rámci povolených stylů a zároveň systém umožňuje přepisovat pouze pomocí těchto stylů. Řešením v rámci projektu PERO je využívání TS-Net [9], což jsou neuronové sítě, které jsou schopné se naučit různé styly přepisu a poté se mezi nimi

²⁾ <https://www.deutschestextarchiv.de/>

³⁾ <https://diglib.hab.de/>

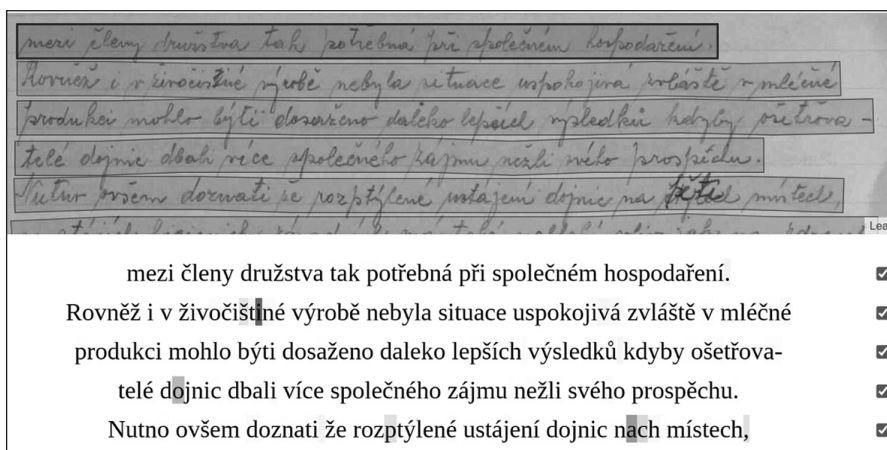
i přepíná. Kromě standardního obrazového vstupu přijímá TS-Net identifikátor přepisovacího stylu (TSI), na základě něhož přepisuje příslušným stylem. TS-Net nevyžaduje žádnou explicitní znalost o vlastnostech přepisovacího stylu, pouze předpokládá, že trénovací data označené pomocí jednoho TSI jsou přepsané konzistentním stylem. Síť se učí přepisovací styly pomocí adaptivní instance normalizace, jejíž parametry jsou podmíněny TSI. TS-Net navíc umožňuje rychlou adaptaci na nový přepisovací styl za pomoci několika řádků. V aplikaci PERO-OCR je většina modelů připravených ve dvou nastaveních: 1. věrné zachování historických znaků a 2. převod do moderní podoby (například i s rozlišením „I“ a „J“ ve starých německých textech). Každý dokument je také možné přepsat po korekci jeho části. V takovém případě systém automaticky odhadne požadovaný styl přepisu podle již zkontrolovaných řádků daného dokumentu.

Vizuální modely sice již zachycují znalost o jazyce, ale ta není dokonalá a hladové dekodování vybírá jednotlivé znaky přepisu nezávisle na okolních znacích. Pro zvýšení přesnosti přepisu proto používáme tzv. jazykové modely (*language models*), které modelují pravděpodobnost výskytu různých sekvencí písmen v jazyce. Jazykové modely mohou zvýšit přesnost přepisu hlavně u hůře čitelných textů, a pokud se text daného dokumentu příliš neodlišuje od standardu (tyto modely mají například tendenci opravovat překlepy a jiné chyby původního textu). Při použití jazykového modelu využíváme alternativní dekodovací strategii, tzv. prefixové hledání (*prefix search*), kdy pro různé varianty přepisu bereme v potaz všechna jejich možná zarovnaní na vstupní obrázek, a jejich vizuální pravděpodobnost kombinujeme právě s pravděpodobností, kterou jim přiřazuje jazykový model. Například v tiscích horší kvality často splývá vizuální podoba písmen o/e/c, ale jazykový model zpravidla dokáže na základě kontextu vybrat správné písmeno s velkou jistotou. V projektu PERO máme nasazeny jazykové modely pro češtinu, němčinu, angličtinu a arabštinu. Tyto modely jsou trénované na velkých korpusech. Zpravidla kombinujeme současné webové korpuse s historickými zdroji a dokumenty uživatelů PERO-OCR.

KOREKCE AUTOMATICKÉHO PŘEPISU S VIZUALIZACÍ NEJISTOTY PÍSMEN

Webová aplikace PERO-OCR⁴⁾ poskytuje uživatelské rozhraní pro efektivní manuální korekce automatického přepisu textu (viz Obr. 2). Základem efektivity tohoto rozhraní jsou tři principy: 1. snadná vizuální identifikace potencionálně chybných pasáží přepisu; 2. minimalizace uživatelských akcí ať už myší nebo klávesnicí; 3. udržování prostorové blízkosti přepisu a zdrojového obrazu pro minimalizaci poruchy učí.

⁴⁾ Webová aplikace PERO-OCR: <https://pero-ocr.fit.vutbr.cz/>

Obr. 2. Uživatelské rozhraní pro korekce automatického přepisu v aplikaci PERO-OCR. Nahoře je zobrazen zdrojový obrázek s řádky podbarvenými podle pravděpodobnosti chyby. Dole jsou přepisy s podbarvenými písmeny podle pravděpodobnosti chyby. Po kontrole a potvrzení přepisu jsou zdrojový řádek i textový řádek přepisu podbarveny.

Aplikace zvýrazňuje červenou barvou písmena, kterými si automatický systém není jistý, přičemž intenzita podbarvení odpovídá této nejistotě. Pokud je při automatickém zpracování použit jazykový model, jsou zvýrazněna i písmena, u kterých se liší predikce jazykového a vizuálního modelu. Zároveň jsou řádky ve zdrojovém obrázku podbarveny na škále od modré po červenou podle pravděpodobnosti chyby. Navíc rozhraní poskytuje i tlačítko, které vyhledá následující řádek s pravděpodobnou chybou přepisu – to je užitečné hlavně u velkoformátových tisků s velkým množstvím řádků a s nízkou chybovostí přepisů.

Potřeba uživatelských akcí je minimalizovaná automatickým propojením pohledu na zdrojový obrázek s řádky přepisu. Podle pozice kurzoru v přepisu se automaticky zobrazuje odpovídající řádek zdrojového obrázku a u dlouhých řádků, které se nevejdou na obrazovku, se takový řádek automaticky posouvá podle pozice kurzoru. To umožňuje uživateli pohybovat se pouze v přepisu bez nutnosti posunovat obrázek. Propojení funguje i obráceně – po výběru řádku ve zdrojovém obrázku se automaticky zobrazí odpovídající řádek přepisu.

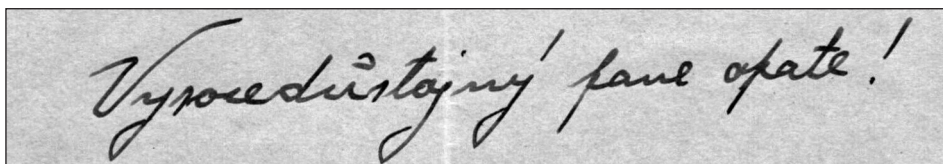
Při kontrolách přepisů musí uživatel často očima přeskakovat mezi zdrojovým obrázkem a přepisem. Rychlost a přesnost těchto sakád je přímo závislá na vzdálenosti, kterou musí překonávat. Zároveň, pokud jsou pozice dostatečně blízké, mohou být současně udržovány v zorném poli, což ještě výrazněji zpřesňuje pohyb očí během sakád. PERO-OCR těchto vlastností lidského vidění využívá a zobrazuje přepis a řádek zdrojového obrázku pod sebou a zároveň co nejbližší se zachováním dostatečného kontextu jak v obrázku, tak v přepisu.

PŘÍPADOVÁ STUDIE VYUŽITÍ PERO OCR PŘI PŘEPISU HISTORICKÝCH DOKUMENTŮ

V rámci praxí studentů Filozofické fakulty Masarykovy univerzity byl realizován experiment, jehož cílem bylo zhodnotit práci při přepisování rukopisných ukázek s aplikací PERO-OCR v porovnání s manuálním přepisem v textovém editoru. Praxe probíhaly během roku 2022 v rozmezí měsíců března a května, samotný experiment poté v rámci měsíce dubna téhož roku. Pro experiment byly vybrány tři studentky rozdílných oborů společně se dvěma odbornými pracovníky z Moravské zemské knihovny a z Fakulty informačních technologií Vysokého učení technického. Každý z účastníků měl za úkol zpracovat určité množství ukázek rukopisného písma, rozděleného podle jejich kompetentnosti, pořízených z digitální knihovny Slovenské národní knihovny [1], která disponuje rozsáhlým množstvím rukopisů různých pisatelů v českém jazyce. Ukázky zpracované praktikantkami byly rozděleny do dvou skupin po jedenácti, z nichž každá obsahovala devět ukázek moderních rukopisů převážně z dvacátého století a čtyři ukázky kurentu ze století devatenáctého. Odborní pracovníci měli sice stejné zadání jako studentky, ovšem jejich úkolem bylo zpracovat odlišné množství ukázek. Odborný pracovník z FIT VUT se v první skupině potýkal celkem s osmi ukázkami moderního rukopisného písma, ve druhé pak s devíti. Ani v jedné skupině však nenarazil na kurent. Největší množství ukázek měl za úkol zpracovat odborný pracovník z paměťové instituce. Každá skupina obsahovala celkem třináct ukázek, z nichž tři byly ukázkami kurentu. Hlavním úkolem účastníků bylo první skupinu ukázek zpracovat v aplikaci PERO-OCR a druhou v libovolném textovém editoru. Během této činnosti si participanti zaznamenávali čas v minutách, který nad jednotlivými ukázkami strávili, do sdíleného souboru v aplikaci Sheets služby Google Disk. Vytvořené přepisy pak byly důkladně znovu zkontrolovány, aby bylo možné vyhodnotit jejich chybovost.

Výsledky této studie jsou shrnuty v tabulce 2. Rychlost přepisu byla výrazně a systematicky vyšší při použití aplikace PERO-OCR (zrychlení přibližně 1,75×). Je zajímavé, že toto zrychlení bylo obdobné u moderního písma i u kurentu, přičemž chybovost automatického přepisu (a tedy i počet manuálních korekcí) byla u kurentu výrazně vyšší (2,7×). Chybovost výsledných přepisů byla u kurentu vyšší při použití aplikace PERO-OCR (1,5×), ale u moderního písma byla naopak nižší (0,77×). Vzhledem k celkově nízké chybovosti (malému počtu individuálních chyb ve vyhodnocovaných stránkách hlavně u kurentu) a faktu, že velká část chyb neplynula z nepozornosti (překlepy), ale z například z nepochopení přesných instrukcí, jak je dále znázorněno ukázkami, není možné z těch čísel vyvozovat, že by některý z uvedených přístupů obecně vedl k nižší chybovosti přepisů.

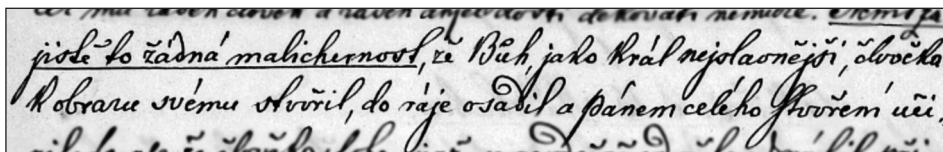
Hlubší analýza chyb ukázala, že participanti se při přepisování ukázek v libovolném nástroji potýkali se stejnými problémy. Při přepisování docházelo často k záměně písmen ve slovech (viz Obr. 3.). U přepisů v textovém editoru několikrát došlo k vynechání celého řádku původního textu (viz Obr. 4.). Častým jevem byla

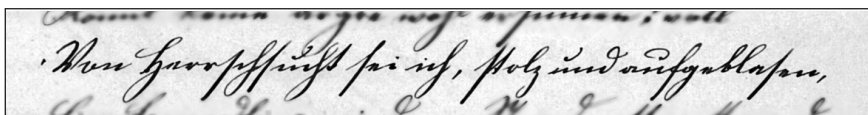
Obr. 3. V oslovení „Vypoceďústojný pane opate!“ došlo k záměně písmen „s“ a „p“, kdy písmeno „s“ bylo zaměněno za „p“ a písmeno „p“ za „f“.
Participant přepsal oslovení následovně „Vypocedůptojný fane ofate!“.

také záměna interpunkčního znaménka rozdělujícího slova na konci řádku za dnes užívaný spojovník. V neposlední řadě u kurentních textů docházelo k náhradě „kulatého s“ na „dlouhé s“ (viz Obr. 5).

Pro hlubší pochopení osobních zkušeností byl praktikantkám po dokončení úkolů rozeslán krátký dotazník skládající se ze sedmi uzavřených a jedné otevřené otázky. Odborní pracovníci do dotazníkového šetření nebyli zahrnuti, jelikož patří do vývojového teamu. U uzavřených otázek praktikantky bodovaly na škále od

Obr. 4. Při prepisu textu byl vynechán první rádek.
Na konci druhého řádku je slovo „učinil“ rozděleno párovým interpunkčním znaménkem.
Participant však v prepisu použil k rozdělení slova dnes používaný spojovník.

Obr. 5. Participant při prepisování původního textu „Von Herrschfucht sei ich, stolz und aufgeblasen“ nahradil „dlouhá s“ kulatými.
Při finální kontrole byl tento fakt zakomponován do výsledné statistiky chybovosti při prepisování textů pouze v případech, kdy si participant tento způsob prepisování zvolil sám, ovšem důsledně je poté nedodržel.

1 do 5. U první až třetí otázky představovalo číslo jedna nejlepší možné hodnocení a číslo pět nejhorší možné hodnocení. U otázek 4–7 bylo bodování pozměněno a to tak, že čísla jedna až dva značila preferenci přepisování dokumentů v textovém editoru a čísla čtyři až pět v aplikaci PERO-OCR, číslo tři pak neutrální postoj. Výsledky dotazníkového šetření dopadly následovně. V otázce užitečnosti nápovědy při přepisování textů panovala u respondentů přímá shoda. Na škále od 1 do 5 se všechny odpovědi zastavily u čísla 1, což lze interpretovat jako maximální využití nástroje. Z hlediska řízení se odhadem nejistoty textu pomocí červeného podkreslení bylo zjištěno, že dvě respondentky se spíše řídily odhadem nejistot, zatímco zbylá zastává k otázce neutrální postoj. V případě hodnocení uživatelského prostředí se setkáváme v podstatě s identickými výsledky kromě první položky, kde v otázce naučitelnosti dvě respondentky hodnotí na stupnici číslem 2, zatímco jedna zvolila nejlepší možné hodnocení. U efektivnosti, zapamatovatelnosti, designu a satisfakce se již respondentky jednohlasně shodují na nejlepším možném hodnocení. Následuje pět otázek, jež bylo zaměřeno na porovnání aplikace PERO-OCR s libovolným textovým editorem. Hned u čtvrté otázky se odpovědi respondentek rozcházely. Dvě ze tří preferovaly přepisování textů spíše v aplikaci, třetí hodnotila aplikaci jako nejlepší řešení pro textový přepis. Experiment dále ukázal, že se respondentkám nejlépe četly opravované ukázky v aplikaci PERO-OCR. Stejný výsledek byl zaznamenán i u následující otázky mířené na chybovost přepisů. Během oprav textů využily dvě praktikantky český či cizojazyčný slovník, zatímco třetí do pomůcek nahlédla pouze občas. Dotazník uzavírala otevřená otázka, která se zaměřovala na celkovou spokojenost s aplikací, popř. na její problémy. Respondentky hodnotily aplikaci jako nápomocnou při přepisování a četbě textů. Dále oceňovaly její jednoduchost a ovladatelnost. Negativa naopak spatřovaly v tabulce znaků, které vytýkaly úzký výběr speciálních znaků.

PŘÍKLADY ZE SKUTEČNÉHO POUŽITÍ PERO-OCR

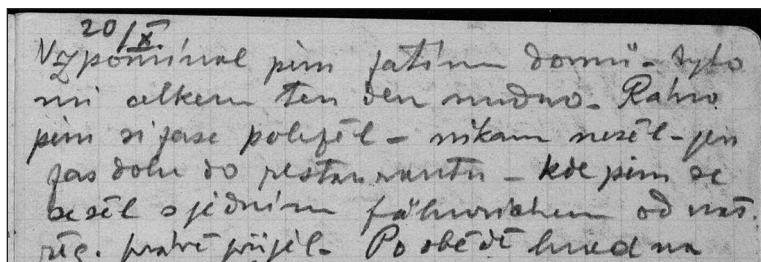
V aplikaci PERO-OCR bylo již zpracováno více než 3 470 dokumentů a z toho bylo u 1 170 dokumentů zkontrolováno více než 10 řádků, u 650 dokumentů přes 100 řádků a u 200 dokumentů více než 1 000 řádků. Tabulka 2 zobrazuje informace o šesti českých ručně psaných dokumentech zpracovaných pomocí PERO-OCR v posledních dvou letech s nejvyšším počtem zkontrolovaných řádků. První tři jsou různé sbírky výňatků z kronik, které jsou většinou dobře čitelné a pro které jsou modely PERO dobře připravené. Následující tři ručně psané deníky vojáků z různého období, kde Vojenský deník 1916 je již příkladem obtížněji čitelného dokumentu (viz Obr. 6). Posledním dokumentem jsou tištěné *Plzeňské Listy* z roku 1898 digitalizované z kvalitního mikrofilmu. Tento dokument byl dříve přepsán za účelem zhodnocení chybovosti modelu pro tištěné dokumenty a je zástupcem dokumentů, pro které daný model funguje velmi kvalitně.

Tab. 2. Chybovosti a rychlosti přepisu ze skutečného použití aplikace PERO-OCR. Tabulka obsahuje šest dokumentů zpracovaných v posledních dvou letech s největším počtem zkontrolovaných řádků. Procento úprav znaků nemusí přímo odpovídat „skutečné“ chybě automatického přepisu, ale je to pouze skutečné množství úprav uživatelů aplikace (počítáno pouze z opravených řádků).

Dokument	Počet řádků	Procento úprav znaků	Zkontrolovaných znaků za minutu
Obecní kroniky 1910–1970	29 160	2,3 %	165
Školní a obecní kroniky 1930–1970	16 536	1,6 %	158
Kroniky první pol. 20. stol.	10 286	1,7 %	197
Vojenský deník 1909	7 630	1,2 %	220
Vojenský deník 1968	6 105	3,7 %	119
Vojenský deník 1916	5 513	6,6 %	98
1898 Plzeňské listy (tisk)	555	0,1 %	475

PŘÍNOS APLIKACE

Prvotním impulzem pro vytvoření systému PERO byla nespokojenost se schopnostmi existujících OCR systémů, které jsou vynikající při zpracování současných dokumentů, ale měly značné problémy při zpracování starších tisků a zcela absentovala možnost přepisu rukopisů. Systém PERO je již v Moravské zemské knihovně v Brně integrován do digitalizačního systému ProArc a v budoucnu by měl být zapojen i do digitalizační linky Národní digitální knihovny. Systém PERO umožňuje výrazně zlepšit kvalitu přepisu starých novin, tištěných dokumentů v Digitální knihovně MZK a umožňuje zajistit i textový přepis již digitalizovaných ale dosud do textové podoby nepřevedených dokumentů. Obdobně může systém PERO obohatit i další digitální knihovny, revoluci pak může způsobit při zpřístupnění archiválií, kde se zatím s možností využití automatického textového přepisu právě kvůli charakteru zpřístupněných dokumentů nepočítalo.

Obr. 6. Ukázka z dokumentu Vojenský deník 1916

ZÁVĚR

Nástroje projektu PERO umožňují jednotlivcům i organizacím automaticky přepisovat široké spektrum dokumentů včetně starších tisků a rukopisů. Experiment prezentovaný v tomto článku, který přímo porovnává rychlost a kvalitu manuálního přepisu s poloautomatickým přepisem v aplikaci PERO-OCR, ukazuje na výrazné zrychlení bez negativního vlivu na kvalitu výsledných přepisů. I přes omezený rozsah tohoto experimentu jsou tyto výsledky jasným indikátorem, že automatický přepis s případnou manuální kontrolou má jednoznačně své místo při práci kolekcemi starých dokumentů. Analýza nejdůkladněji zkontrolovaných dokumentů z webové aplikace PERO-OCR ukázala, že pro široké spektrum dobře čitelných českých rukopisů se chybovost automatického přepisu pohybuje od jednoho do čtyř procent.

Do budoucna by bylo vhodné přesněji zmapovat chybovost automatického zpracování na různých druzích dokumentů, odhadnout míru korelace rychlosti manuálních korekcí s chybovostí automatického přepisu a vyhodnotit další možné aspekty vlivu využití automatických nástrojů na kvalitu výsledného přepisu. Je pravděpodobné, že automaticky generovaná předloha ovlivní jiným způsobem nezkoušeného čtenáře a jinak odborníka.

Poznámka redakce:

Print screeny obrazovky autorky byly dodány v nízkém rozlišení.

Seznam literatury

- [1] Slovenská národná knižnica | Digitálna knižnica. Slovenská národná knižnica | Digitálna knižnica [online]. Dostupné z: <https://onk.snk.sk/>
- [2] Oldřich Kodým – Michal Hradiš, *Page Layout Analysis System for Unconstrained Historic Documents*. In: J. Lladós – D. Lopresti – S. Uchida (eds), *Document Analysis and Recognition – ICDAR 2021. Lecture Notes in Computer Science*, vol 12822. Springer, Cham. ICDAR 2021.
- [3] Joan Andreu Sanchez – Veronica Romero – Alejandro H. Toselli – Mauricio Villegas – Enrique Vidal, *ICDAR2017 competition on handwritten text recognition on the READ dataset*. In: 2017 14th IAPR International Conference on Document Analysis and Recognition (ICDAR), pages 1383–1388. IEEE.
- [4] Joan Andreu Sanchez – Veronica Romero – Alejandro H. Toselli – Enrique Vidal, *ICFHR2014 competition on handwritten text recognition on transcription datasets (HTRtS)*. In: 2014 14th International Conference on Frontiers in Handwriting Recognition, pages 785–790. ISSN: 2167–6445.
- [5] Andreas Fischer – Volkmar Frinken – Alicia Fornés – Horst Bunke, *Transcription Alignment of Latin Manuscripts using Hidden Markov Models*. In: Proc. 1st Int. Workshop on Historical Document Imaging and Processing, pages 29–36, 2011.
- [6] Andreas Fischer – Andreas Keller – Volkmar Frinken – Horst Bunke, *Lexicon-Free Handwritten Word Spotting Using Character HMMs*. In: *Pattern Recognition Letters*, Volume 33(7), pages 934–942, 2012.
- [7] Christos Papadopoulos – Stefan Pletschacher – Christian Clausner – Apostolos Antonacopoulos, *The IMPACT dataset of historical document images*. In: *Proceedings of the 2nd International Workshop on Historical Document Imaging and Processing, HIP '13*, pages 123–130, New York, NY, USA, August 2013. Association for Computing Machinery.
- [8] Zdeňka Hladká, a kol., *111 let českého dopisu v korpusovém zpracování*. Brno 2013.
- [9] Jan Kohút – Michal Hradiš, *TS-Net: OCR trained to switch between text transcription styles*. In: *International Conference on Document Analysis and Recognition* (pp. 478–493). Springer, Cham, 2021.
- [10] Markusi Diem – Florian Kleber – Robert Sablatnig – Basilis Gatos, *cBAD: ICDAR2019 competition on baseline detection*. In: *ICDAR (2019)*.
- [11] C.Papadopoulos – S. Pletschacher – C. Clausner – A. Antonacopoulos, *The IMPACT dataset of historical document images*. In: *Proceedings of the 2nd International Workshop on Historical Document Imaging and Processing - HIP 2013 (2013)*.
- [12] B. Kiessling, – D. S. B. Ezra – M. T. Miller, *BADAM*. In: *Proceedings of the 5th International Workshop on Historical Document Imaging and Processing - HIP 2019 (2019)*.
- [13] Alex Graves – Santiago Fernández – Faustino Gomez – Jürgen Schmidhuber,

Connectionist temporal classification: labelling unsegmented sequence data with recurrent neural networks. In: Proceedings of the 23rd International Conference on Machine Learning, ICML 2006, New York, NY, USA, pp. 369–376 (2006).

ZUSAMMENFASSUNG

VERWENDUNG DES TOOLKITS PERO OCR BEI DER TRANSLITERATION VON MANUSKRIP TEN

Die Grundvoraussetzung für die automatische Verarbeitung handschriftlicher Dokumente ist eine hochwertige Transliteration deren Inhalts. In diesem Beitrag werden die im Rahmen des PERO-Projekts entwickelten Werkzeuge zur automatischen Transliteration von Dokumenten zusammen mit einer Webanwendung für effektive manuelle Korrekturen vorgestellt. Eine Fallstudie über den Einsatz dieser Werkzeuge hat gezeigt, dass bei der Erstellung von Transliterationen älterer Manuskripte eine erhebliche Zeitersparnis erzielt werden kann, ohne dass die Qualität der Transliterationen darunter leidet. Gleichzeitig zeigt die Analyse der größten, von den Benutzern der Webanwendung PERO-OCR in den letzten zwei Jahren bearbeiteten und korrigierten Dokumente, dass die Fehlerquote bei gut lesbaren tschechischen Handschriften zwischen 1 % und 4 % liegt, was für viele Zwecke ausreichend sein dürfte.

Překlad Artlingua, a. s.

SUMMARY

THE USE OF PERO OCR IN MANUSCRIPT TRANSCRIPTION

The basic prerequisite for the automatic processing of handwritten documents is a high-quality transcription of their content. This paper presents the automatic document transcription tools developed in the PERO project, together with a web application for efficient manual corrections. A case study dealing with the use of these tools has shown significant time savings in creating transcriptions of older manuscripts without negatively affecting the quality of these transcriptions. At the same time, an analysis of the largest documents processed and corrected by the users of the PERO-OCR web application over the last two years shows that the error rate for well-legible Czech manuscripts ranges from 1% to 4%, which may be sufficient for numerous purposes.

Překlad Artlingua, a. s.

DISKUSE DISKUSSION DISCUSSION

„MY“ A „ONI“... PO DVACETI LETECH

Před dvaceti lety, 1. srpna 2002, se v českém archivnictví odehrála významná organizační změna. V souvislosti s prováděním reformy veřejné správy se ostatní státní okresní archivy, jejichž zřizovateli byly do té doby okresní úřady, staly součástí státních oblastních (zemských) archivů jako jejich vnitřní organizační jednotky a oblastní (zemské) archivy se vydaly na cestu relativní nezávislosti na ministerstvu vnitra.

Změna postihla především okresní archivy. Jejich postavení v rámci okresních úřadů (a předtím okresních národních výborů) bylo sice okres od okresu poměrně odlišné, nicméně „osvícení“ okresní zřizovatelé obvykle roli „svých“ archivů chápali správně a adekvátně se k nim podle toho chovali, nejen po personální a hmotné stránce. Posledně uváděné výsady však okresní archivy splynutím s oblastmi většinou ztratily a v mnoha případech se nejen s tím okresní archiváři vyrovnávali dlouho a mnohde i docela bolestivě. S tím navíc souvisela i povinná solidarita těch archivů, které odcházely od svého okresu s výrazně lepším „věnem“, než tomu bylo u archivů chudších, a které se v rámci nutného přerozdělování musely svého léta budovaného nadstandardu vzdát. V neposlední řadě bylo Achillovou patou spojení s oblastmi i řízení nově vytvořených „velkých“ archivů, kdy se dosavadní okresní suveréni (a metodický dohled oblastí nad okresy ani roli instruktorů pro okresní archivy zde raději komentovat nebudu) dostali do skutečně subalterního postavení vůči oblastem, což také mnozí vnímali vcelku úkorně. A bylo toho ještě mnohem více, co po 1. srpnu 2002 šířilo mezi okresními archiváři „blbou náladu“ spojenou s pocity různých křivd, skutečných i domnělých.

Změna se však nevyhnula ani oblastem. Jejich dosavadní postavení bylo po celá desetiletí prakticky neměnné a vždy se nacházely pod kuratelou nějaké vrchnosti. Mohlo se na ni svádět leccos, s poukazem na „vyšší moc“ se daly vysvětlit i různé neúspěchy, vrchnost také často skutečně aktivity archivů brzdila, nicméně většina oblastních archivářů se s ní za ta léta dokázala sžít a pro mnohé to třeba bylo i celkem pohodlné. Po 1. srpnu 2002 však nastalo zemětřesení i zde a oblastním (zemským) archivům byla po desítkách let poskytnuta relativní samostatnost. S nově nabytou svobodou a s okresními archivy za zády se vedení oblastních (zemských) archivů vyrovnávalo sice oblast od oblasti různě, ovšem nikde ne snadno a lehce. Organizační, personální, ekonomicko-provozní i výsostně „archivní“ změny byly takového charakteru a rozsahu, že se tomu popravdě není možné ani divit, obzvláště v situaci, kdy ředitelé oblastních (zemských) archivů žili dlouhodobě v „bublinách“ zcela odlišného archivnictví než jejich okresní kolegové.

Výše popsaná situace tak od počátku společného soužití okresů a oblastí zákonitě vedla k dělení na „my“ a „oni“. Období transformace nebylo snadné a trvalo poměrně dlouho, než všechny mechanismy začaly správně fungovat. Kompromisy se rodily těžce, mnohdy se postupovalo systémem pokus-omyl a to všechno dělicí linii „my“ a „oni“ ještě zvyrazňovalo. Nakonec se však nové organizační a správní schéma „velkých“ archivů stabilizovalo a s drobnými proměnami existuje dodnes, jednotné archivnictví je od té doby ještě jednodušší než předtím a celému oboru to podle mého soudu jenom prospělo. Obě strany si za těch dvacet let snad již zvykly, aktuální stav je funkční, relativně stabilní, a mnozí okresní a oblastní archiváři tak možná tohle připomínané výročí ani neregistrují, nemají k tomu prostě důvod.

Tím nechci říci, že se dělicí linie okres/oblast vytratila zcela, tak tomu není, patrně nikdy nebude a nejspíš je to i dobře. Dovolte mi v této souvislosti jednu vzpomínku na pozdní léto roku 2008. Tehdy byl do čela Státního oblastního archivu v Plzni jmenován dlouholetý a úspěšný okresní archivní ředitel. Krátce poté ho v novém působišti navštívila jeho bývalá kolegyně z téže oblasti. Na oblastním sekretariátu po oznámení jeho pracovnice, že ji u „našeho pana ředitele“ ohlásí, pronesla: „*To je ale NÁŠ pan ředitel!*“ Aby bylo jasno, že vláda věcí archivních se navrátila zpět okresům. Avšak již o několik let později se jiný vedoucí okresního archivu téže oblasti podívoval nad tím, jak rychle toho „jejich“ ředitele dokázala ta oblast změnit... Anebo onen někdejší okresní ředitel spíš naznal, že náhled optikou okresní periferie (a to skutečně nemyslím pejorativně!) může být z oblastního ředitelského křesla přece jen poněkud odlišný?

Ano, přerod roku 2002 a několika následujících let nebyl snadný, ale to je průvodním jevem všech změn, vzpomeňme třeba na porodní bolesti při vzniku jednotné archivní sítě v 50. letech minulého století. Nicméně se domnívám a pevně v to doufám, že 1. srpen 2002 jako významný milník ve vývoji českého archivnictví už dávno není mezníkem frustrujícím, ani pro jednu stranu. Že občasné špilce na adresu jedněch i druhých jsou dobromyslné a že i povzdechnutí nad tím, že stávající ředitel Státního oblastního archivu v Plzni je historicky prvním, který nikdy neprošel okresem, bylo doprovázeno čtveráckým mrknutím smajlíka. Protože „my“ a „oni“ už po dvaceti letech vývoje „velkých“ archivů snad doopravdy vážným tématem není. Nebo že by přece jen bylo?

■ Karel Řeháček

ZPRÁVA O FONDU HISTORIKA UMĚNÍ OLDŘICHA JAKUBA BLAŽÍČKA V ARCHIVU NÁRODNÍ GALERIE V PRAZE

Oldřich Jakub Blažíček (1914–1985) zasáhl výrazným způsobem do oboru dějin umění a do jisté míry ovlivnil podobu několika institucí, v nichž během svého života působil. Jeho nově uspořádaná a badatelské veřejnosti zpřístupněná písemná pozůstalost, nacházející se v Archivu Národní galerie v Praze, obsahuje řadu dokladů nejen k osobě tohoto významného historika umění, ale v obecnější rovině k dějinám celého oboru ve druhé polovině 20. století.¹⁾

Původce archivního fondu

Oldřich Jakub Blažíček se narodil 8. listopadu 1914 v Praze do rodiny akademického malíře a profesora vysoké školy technické Oldřicha Blažíčka (1887–1953). V letech 1933–1938 studoval dějiny umění a klasickou archeologii na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, a to konkrétně u Antonína Matějčka (1889–1950), Vojtěcha Birnbauma (1877–1934) a Josefa Cibulky (1886–1968). Během studií se začal věnovat české barokní plastice. V Matějčkově semináři zpracoval monografickou studii o sochaři a řezbáři Janu Jiřím Bendlovi (kolem 1620–1680) a později věnoval svoji rigorózní práci osobě sochaře Matěje Václava Jäckela (1655–1738). Již v době studií působil Blažíček jako dobrovolník ve Státním památkovém úřadu v Praze, po absolvování vedl od roku 1939 knihovnu pražského Uměleckoprůmyslového musea. Roku 1945 nastoupil jako odborný asistent na katedru dějin umění Univerzity Karlovy, kde o dva roky později získal docenturu na základě habilitační práce *Pražská plastika raného rokoka*.²⁾ Jako Matějčkův asistent podle slov histo-

¹⁾ Osobní fond Oldřicha Jakuba Blažíčka je v Archivu Národní galerie uložen pod značkou fondu 120, NAD 70 a archivní pomůcka k němu je uložena pod evidenčním číslem 206. Při pořádání fondu a vypracování archivní pomůcky se postupovalo podle „Zásad pro zpracování fondů a psaní inventářů v ANG“, platných ve shodě s prováděcí vyhláškou č. 645 zákona č. 499/2004 Sb. O archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.

²⁾ Životopis Oldřicha Jakuba Blažíčka vychází z úvodu k inventáři archivního fondu, kde byl zpracován na základě níže uvedené literatury. Radka Heisslerová, *Oldřich Jakub Blažíček (1914–1985)*,

Obr. 1. Oldřich Jakub Blažíček
u baziliky svatého Jiří na Pražském hradě, 1936,
Archiv Národní galerie v Praze,
Oldřich Jakub Blažíček, inv. č. 1125, kart. 53,
foto: Archiv Národní galerie v Praze

rika umění Františka Dvořáka (1920–2015) vy-
budoval na univerzitě „s obdivuhodnou energií
v krátké době ústav, podle zahraničních odborní-
ků patřící k nejlepším v Evropě“.³⁾ V roce 1951
musel Blažíček z politických důvodů katedru
opustit a následně začal pracovat v oblasti
státní památkové péče; na katedru se k výuce
a přednášení vrátil krátce ještě v letech 1968
–1970. Od roku 1951 byl tedy zaměstnán jako
odborník v Národní kulturní komisi, v letech 1953–1958 jako vedoucí vědecký
pracovník ve Státní památkové správě, následně pak ještě v letech 1958–1965 pra-
coval v téže funkci ve Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody. Během
uvedených období se soustředil hlavně na odbornou inventarizaci a katalogizaci
mobiliářových fondů zestátněných hradů a zámků a na reinstalaci tamních sbírek
a obrazáren (zejména na zámcích Mělník, Rychnov nad Kněžnou, Rájec nad Svi-
tavou, Jindřichův Hradec, Veltrusy, Hluboká, Kozel aj.). Podle jeho kolegy Josefa
Hobzka (1908–1989) „nebylo objektu, aby se Blažíček na jeho instalaci nepodílel,
na mnohých vedoucím, rozhodujícím a určujícím způsobem.“⁴⁾ K instalacím vydal

inventář osobního fondu, Archiv Národní galerie v Praze. Praha 2021, s. 2, podle: Ivo Kořán, *Oldřich J. Blažíček pět let po šedesátce*. In: Umění, XXVII, 1979, s. 534–537; František Dvořák, *Jubileum historika umění*. Lidová demokracie, 8. 11. 1984; Josef Hobzek, *Seznam prací Oldřicha Jakuba Blažíčka*. In: Barokní umění a jeho význam v české kultuře: sborník symposia. Praha 1991, s. 321–325; Kristina Uhlíková, *Národní kulturní komise 1947–1951*. Praha 2004 (= Fontes historiae artium XI), s. 32; Lubomír Slavíček (ed.), *Slovník historiků umění, výtvarných kritiků, teoretiků a publicistů v českých zemích a jejich spolupracovníků z příbuzných oborů (asi 1800–2008)*, 1. sv. Praha 2016, s. 114–116 (autor hesla Lubomír Slavíček).

³⁾ F. Dvořák, *Jubileum historika umění*.

⁴⁾ Josef Hobzek, *Oldřich J. Blažíček a jeho péče o naše hrady a zámky*. In: Ottilie Svobodová (ed.), *Sborník prací přátel a žáků k 65. narozeninám O. J. Blažíčka*. Praha 1979, nevydaný strojopis, Archiv Národní galerie a Knihovna Národní galerie v Praze, s. 5–9, zde s. 8.

Obr. 2. Václav Vilém Štech, Oldřich Jakub Blažíček a Jan Květ (zleva)
na cestě za památkami východních Čech, 1937, Archiv Národní galerie v Praze,
Oldřich Jakub Blažíček, inv. č. 1127, kart. 53,
foto: Archiv Národní galerie v Praze

Blažíček rovněž řadu publikací a dále se podílel třeba na slovníku uměleckohistorických pojmů a památkové terminologie. Za čtrnáct let působení v institucích státní památkové péče Blažíček zanechal „hlubokou stopu své činnosti na hradech a zámcích, přispěl podstatnou měrou k seznání jejich zařízení a kulturního mobiliáře, k vědeckému jeho poznání a tím také k poučení nejširších vrstev o významných objektech z naší historie“.⁵⁾

V roce 1965 obhájil Blažíček hodnost doktora věd. Od roku 1966 až do konce svého života byl zaměstnán jako vědecký, respektive vedoucí pracovník, ve Sbírce starého umění v Národní galerii. Za jeho působení došlo ke katalogizování souborů uměleckých děl 17. a 18. století, vybudování trvalé expozice v Jiřském klášteře nebo expozice českého barokního umění na zámku v Chlumci nad Cidlinou. Byl též jedním z autorů rozsáhlé výstavy českého barokního umění pořádané po Evropě v letech 1966–1981, která proběhla postupně v Miláně, Londýně, Birminghamu, Bukurešti, Bělehradu, Leningradu, Essenu a Paříži, a byla doprovázena rovněž katalogy. Pro Národní galerii připravil například samostatné výstavy sochařů Jana Jiřího Bendla, Matyáše Bernarda Brauna, Ferdinanda Maxmiliána Brokoffa, nebo Ignáce Františka Platzera. V odborné rovině se Blažíček věnoval zejména barokní

⁵⁾ *Tamtéž*, s. 9.

sochařské dílně, ikonografii barokní plastiky, sochařství 17. a 18. století v Čechách, nebo univerzitním tezí. ⁶⁾ Na poli barokního sochařství dosáhl „*zcela mimořádných vědeckých výsledků, jež posunuly mocně kupředu poznání českého tisíciletého výtvarného procesu.*“ ⁷⁾ Blažíček byl neobyčejně plodným autorem, vydal více jak tři sta článků, monografií a výstavních katalogů. ⁸⁾ Oldřich Jakub Blažíček zemřel náhle dne 28. června 1985 v Mnichově.

Obsah archivního fondu a možnosti badatelského využití

Po Blažíčkově smrti zůstala větší část písemností uložena v Národní galerii, jíž zasvětil dlouhá léta svého profesního života. ⁹⁾ Jeho písemná pozůstalost zahrnuje dokumenty z časového rozmezí let 1930–1985 s doplňky z roku 1996, které se vztahují k přípravě sborníku k Blažíčkovu jubileu.

Pořádání rozsáhlé písemné pozůstalosti a sestavování inventáře k osobnímu archivnímu fondu bylo částečně ulehčeno skutečností, že si Blažíček se značnou pečlivostí označoval všechny své rukopisy, jejich varianty i veškeré další písemnosti. Dokumenty jsou s ohledem na pravidla pro zpracování archivního materiálu a pořádání osobních fondů rozděleny do několika základních oddílů – na osobní doklady, korespondenci, rukopisy, tisky, výstřižky, fotografie a varia.

Na tomto místě stručně nastíníme obsah jednotlivých kategorií. Mezi vlastními osobními doklady lze nalézt například zápisy přednášek z dob Blažíčkových studií dějin umění u Antonína Matějčka, hned několik referátů vypracovaných pro semináře Josefa Cibulky, dva exempláře školního časopisu uměnovědné katedry z roku 1931 a 1932, stejně jako některé drobnosti osobního nebo účetního charakteru. Zajímavou samostatnou složku pak představují materiály k plánovanému soustředění historiků umění z roku 1939.

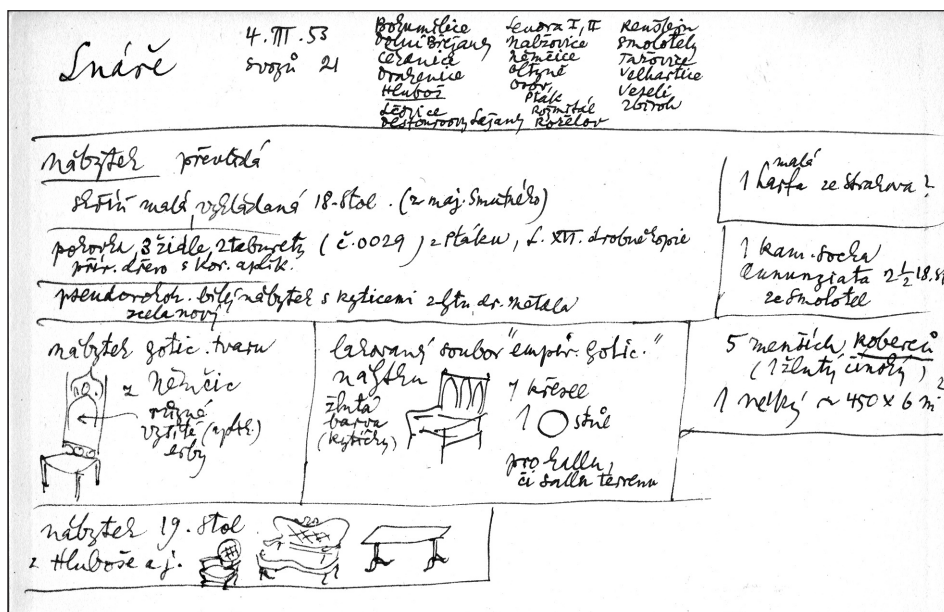
Korespondence se člení na dopisy přijaté a odeslané, a to od jednotlivců a korporací. Značnou část fondu tvoří korespondence s významnými soudobými historiky umění z tehdejšího Československa (František Dvořák, Cecílie Hálo-

⁶⁾ R. Heisslerová, *Oldřich Jakub Blažíček*, s. 2.

⁷⁾ Dobroslav Líbal, *Oldřichu J. Blažíčkovi k 65. narozeninám*. In: O. Svobodová, *Sborník prací přátel*, s. 1–4, zde s. 2.

⁸⁾ Soupis Blažíčkovy bibliografie především: J. Hobzek, *Seznam prací*; L. Slavíček, *Slovník historiků umění*, s. 114–116.

⁹⁾ Archivní fond tvoří materiál získaný v roce 1992 převodem ze Sbírký starého umění Národní galerie a z téhož místa byla ještě v letech 2018–2020 převedena zbylá část Blažíčkovy písemné pozůstalosti. Celý fond je uložen pod jediným přírůstkovým číslem AA 3260. Uvedený fond je možné doplnit ještě písemnostmi uloženými v příslušných obdobích archivního fondu Národní galerie. Mimo materiály uložené v Archivu Národní galerie v Praze lze Blažíčkův typický rukopis snadno identifikovat především ve fondu Státní památková správa v Národním archivu v Praze.

Obr. 3. Poznámky k uměleckým předmětům na zámku Lnáře, 1953,
 Archiv Národní galerie v Praze, Oldřich Jakub Blažiček, inv. č. 891, kart. 28,
 foto: Archiv Národní galerie v Praze

vá-Jahodová, Jiří Hilmera, Jaromír Homolka, Jiří Kotalík, Marie Anna Kotrbová, Josef Krása, Jarmila Krčálová, Jiří Kropáček, Ivo Krsek, Zdeněk Kudělka, Albert Kutal, Ludmila Kybalová, Věra Naňková, Lev Nerad, Jaromír Neumann, Vladimír Novotný, Jaroslav Pešina, Ivan Rusina, Marian Városov (i ze zahraničí (Jan Białostocki, Kurt Rossacher, Piotr Skubiszewski, Claus Zoege von Manteuffel), sběrateli a obchodníky s uměním (Václav Butta), nebo činnými umělci (Quido Roman Kocian). Z korporací lze najít mezi odesílateli i adresáty například podnik zahraničního obchodu pro dovoz a vývoz kulturních statků Artia, pražskou i brněnskou katedru dějin umění a též uměnovědné katedry zahraničních univerzit (Università di Pavia, Karl-Franzens-Universität Graz, Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt am Main, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), česká a slovenská muzea a galerie (Galerie hlavního města Prahy, Národní muzeum, Uměleckoprůmyslové museum v Praze), stejně jako podobné instituce zahraniční (Bayerisches Nationalmuseum, Salzburger Barockmuseum, Staatliche Kunstsammlungen Dresden). Kromě nich nechybí korespondence s představiteli různých nakladatelství (Horizont, Melantrich, Nakladatelství československých výtvarných umělců, Obelisk, Odeon, Státní nakladatelství krásné literatury, Státní pedagogické nakladatelství). V případě odeslaných dopisů se sluší upozornit na

Obr. 4. Kresby O. J. Blažíčka jako doplňky poznámek k uměleckým předmětům ze státních zámků, padesátá léta 20. století, Archiv Národní galerie v Praze, Oldřich Jakub Blažíček, inv. č. 891, kart. 28, foto: Archiv Národní galerie v Praze

skutečnost, že se jedná především o koncepty, na přijatých listech se pak občas objevují Blažíčkovy poznámky s přípravou odpovědi, nebo dokonce znění odpovědi samotné.

Největší část fondu představují rukopisy rozdělené na odborné vědecké práce, skupinu zahrnující přednášky, proslovy a referáty, dále posudky a dobrozdání a poslední oddíl tvoří pomocný a studijní přípravný materiál.

Vědecké práce určené do tisku (a ve většině případů publikované) jsou zde dochovány od prvních článků z třicátých let, v nichž se Blažíček zabýval zejména recenzemi výstav a nově vyšlých publikací, nebo podával informace o proběhlých zasedáních a sjezdech. Většina těchto článků se dočkala otištění v uměleckém měsíčníku *Dílo*, který vydávala Jednota umělců výtvarných. Mezi rukopisy se dále nachází velké množství textů vztahujících se k oblastem Blažíčkova odborného zájmu – k sochařství a barokním sochařům, plastice raného rokoka a obecně umění baroku v Čechách, štukatérům a jiným umělcům. Patří sem také nejrůznější verze textů zpřístupňujících archivní prameny, nebo hesla pro Thieme-Beckerův lexikon.¹⁰⁾ Vedle Blažíčkových oblíbených témat se v rukopisech promítá rovněž jeho aktuální institucionální zakotvení. Tak v padesátých a šedesátých letech připravoval a publikoval texty spojené s památkovou činností, s úpravami a instalací expozic, sbírek a obrazáren státních zámků, nebo týkající se často nově objevených uměleckých děl na památkových objektech, k nimž docházelo v souvislosti s odborným soupisem tamního mobiliáře pro Státní památkovou správu. Značná část rukopisů pak souvisí s Blažíčkovou prací v Národní galerii a týká se nejen katalogů výstav českých a zahraničních, ale také nově vznikajících stálých expozic. Vzácný

¹⁰⁾ Blažíček vypracoval přes čtyřicet hesel umělců pocházejících či působících na území Čech. *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*, 36. svazek, Lipsko 1947, 1953.

materiál v této souvislosti představuje několik variant nikdy nepublikovaného katalogu barokní plastiky, vystavené v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě, na němž Blažiček s kolegy pracoval v letech 1974–1982.

Dalším oddílem rukopisů jsou vlastní i cizí přednášky, proslovy a referáty. Sám Blažiček byl podle pamětníků brilantním řečníkem („*mistr slova a improvizátor*“),¹¹⁾ přesto si všechny své projevy pečlivě připravoval a nikdy nehovořil bez písemných podkladů. Přednášky měl „*do puntíku napsané, a když je měl dát do tisku, ještě je znovu přepisoval, protože striktně odděloval formu orálního a psaného projevu*“.¹²⁾ V jeho písemné pozůstalosti proto nalezneme koncepty a různé verze přednášek pro instituce i zájmové skupiny (například pro muzea a galerie, osvětové odbory, rozhlas), kurzy úředníků státní památkové péče, školení průvodců, cestovní informační službu, závodní školu práce, nebo školení krajských pracovníků památkové péče. Navzdory politickým poměrům a omezeným možnostem cestování do zahraničí, byl Blažiček ve světě uznávanou vědeckou autoritou a byl zván na různá sympozia, přednášky a kongresy. Proto do tohoto oddělení spadají ještě nejrůznější referáty a proslovy k různým příležitostem, včetně zahajování výstav či úvodních slov k cyklům hudebních pořadů a koncertům v Národní galerii.

Následující posudky a dobrozdání představují texty psané Blažičkem – lektorské posudky nejrůznějších kandidátských prací a publikací, ale též posudky vztahující se naopak k pracím Blažička, a to mimo jiné od Jaroslava Pešiny, Jaromíra Neumannova, nebo Vladimíra Denksteina.

Do oddílu rukopisů náleží také pomocný a přípravný studijní materiál, který zde zastupují nejrůznější zápisy, lístky s bibliografií či poznámkami k jednotlivým barokním sochařům, vědecké karty ze sbírek státních zámků i různých institucí, výpisy a podklady k odborným textům, poznámky ze studijních pobytů v cizině a z českého prostředí, nebo výpisy z literatury a archivních pramenů. V některých případech je uvedený materiál navíc doprovázen velmi zdařilými Blažičkovými kresbami, který ostatně původně díky výtvarnému nadání zvažoval dráhu profesionálního malíře, od níž jej odradil jeho otec. Za zvláštní zmínku stojí poznámky k jednotlivým památkovým objektům s informacemi o původu tamních sozů a význačných uměleckých předmětech z doby prací na odborném soupisu pro Státní památkovou správu. Lze shrnout, že v oddíle rukopisů jsou často uloženy všechny možné fáze jejich přípravy – od prvotních poznámek, přes koncepty studií, až po nejrůznější verze čistopisů; písemnosti tedy zajímavě zachycují proces odborné práce.

Následující skupiny dokumentů tvoří tisky v podobě separátů nebo tiskových náhledů, vlastní i cizí, a výstřižky, které se váží hlavně k dějinám výtvarného umění, výstavám, aktualitám, nebo osobnostem a dění na soudobé výtvarné scéně.

¹¹⁾ Pavel Preiss, *Na co si ještě vzpomenu*. Praha 2012, s. 44.

¹²⁾ *Tamtéž*.

Dalším rozsáhlým oddílem archivního fondu jsou fotografie, rozčleněné na snímky zachycující jednotlivá místa v Čechách a v menší míře i na Moravě, s důrazem na pražské objekty a autory, díla jednotlivých barokních sochařů, řebářů a štukatérů. Nacházejí se zde také fotografie představující expozice a výstavy Národní galerie a jejich předchůdců – například expozici v Městské knihovně, na Zbraslavském zámku, na hradě Kost, nebo na zámcích Kozel a Benešov nad Ploučnicí. Uvedené snímky posloužily Blažičkovi evidentně jako podklady při řešení podoby již zmíněné stálé expozice Sbírký starého umění v klášteře sv. Jiří na Pražském hradě. Z fotografií výstav pak vynikají fotografie z putovní přehlídky českého baroka v zahraničí, především soubor 32 snímků ze zastávky výstavy v Leningradu. Řadu fotografií dochovaných v Blažičkově pozůstalosti zhotovil dodnes ceněný fotograf Tibor Honty (1907–1968). Do tohoto oddílu se dále řadí rovněž fotografie nově vyvolané ze svitkových filmů, dokumentující nejrůznější místa v Praze, Čechách i na Moravě, a to zejména v době před 2. světovou válkou i během ní. Unikátní materiál pak tvoří film, respektive recentně z něj vyvolané fotografie, zachycující historiky umění na pražském „*kunsthistorickém kongresu*“ v roce 1938. Významné osobnosti oboru je zde možné spatřit v poněkud méně formálnějším prostředí na výletech a exkurzích, uspořádaných v rámci uvedeného sjezdu.

Poslední části osobního fondu pak představuje oddíl Varia, kam se soustředily celky spojené s Blažičkovým působením v již zmíněných důležitých oborových institucích. Tyto soubory byly zachovány ve své celistvosti, aby nedošlo k narušení kontextu. První z nich se váže k Blažičkově roli odborného poradce pro Československý film v letech 1944–1945 a zahrnuje filmové scénáře, poznámky a posudky. Následují skupiny věnované jednotlivým organizacím. V materiálech k Národní galerii se nacházejí písemnosti týkající se služebních cest a zahraničních přednášek, výstav a expozic, personálních a nejrůznějších záležitostí vztahujících se ke Sběrce starého umění apod. Z činnosti ve Státní památkové správě se dochovaly podklady pro školení, doklady k odbornému soupisu mobiliáře na státních hradech a zámcích a k interiérovým instalacím, personální záležitosti a jiné dokumenty z oblasti památkové péče. Poměrně bohatý materiál se pak ještě váže ke knihovně Uměleckoprůmyslového musea a k Univerzitě Karlově. V případě poslední jmenované instituce pak zájemce nalezne doklady k dějinám katedry dějin umění filosofické fakulty z let 1946–1951, a to v podobě osnov, rozvrhů, personálií, referátů z Blažičkových proseminářů, podkladů k jeho přednáškám o umění baroka, barokním i evropském sochařství, seznamy vyučujících, studentů a v neposlední řadě rovněž písemnosti vážící se k přípravě sborníku pro Antonína Matějčka.

Závěrem

Podrobně popsany archivní fond se skládá celkem z 64 kartonů a obsahuje 1269 inventárních jednotek. Jedná se tak o bohatý zdroj informací nejen k tématům Blažičkova odborného zájmu, ale vzhledem k různorodosti materiálu i k řadě dalších oblastí. Zatímco některým Blažičkovým současníkům a kolegům byly recentně vě-

novány samostatné konference a publikace,¹³⁾ o Blažíčkovi stále platí slova, která uvedl u příležitosti jeho 65. narozenin v nevydaném sborníku Dobroslav Líbal: „Blažíčkovo neumdlévající usilování o plnou představu výtvarného života české minulosti nebylo doposud zdaleka zhodnoceno a oceněno“.¹⁴⁾ S pomocí představeného archivního fondu je do budoucna jistě možné tento dluh vyrovnat.

■ Radka Heisslerová

ZPRÁVA O SPOLUPRÁCI ÚSTECKÉHO MĚSTSKÉHO ARCHIVU A MUZEA V PŘÍRODĚ ZUBRNICE (2021)

Přiznám se, že mě žádost redakce *Archivního časopisu* o text do aktuálního čísla zaskočila. Jsem totiž ten poslední, kdo by do odborného archivářského periodika dovedl psát třeba o trendech současného archivnictví, předarchivní péči, kontrolní činnosti, metodice, evidenci, informatice, či ESSS a elektronických skartačních řízeních, i když je možné, že pohled městských archivářů na výše uvedené otázky by mohl být pro některé čtenáře zajímavý. Nechci se ani blíže zmiňovat o posledních „významných“ investičních akcích městského archivu, protože již tak dlouhodobě neuspokojivý stav dodavatelsko-odběratelských vztahů v Česku se během pandemie ještě prohloubil, a tak se i z menší stavební úpravy pomalu začala stávat adrenalinová záležitost. To je ale obecně celkem známé a tudíž banální.

Ve svém krátkém informačním příspěvku se proto budu věnovat tomu, co vzniklo současnému archivnictví spíše navzdory. Na mysli mám spolupráci s další paměťovou institucí na Ústecku.

Archiv města Ústí nad Labem již dlouhou dobu kooperuje s *Muzeem města Ústí nad Labem, Collegiem Bohemicem*,¹⁾ *FF UJEP* nebo *Územním odborným pracovištěm NPÚ v Ústí nad Labem*. V roce 2021 začal archiv nově rozvíjet spolupráci s nedalekým *Muzeem v přírodě Zubrnice*.²⁾ Jejím výsledkem jsou dva výstupy týkající se zaniklých sídel v bezprostřední blízkosti zubrnického muzea lidové architektury.

¹³⁾ Jedná se například o Zdeňka Wirtha nebo Josefa Cibulku. Viz Markéta Jarošová (ed.), *Professori Josef Cibulka ad honorem: sborník příspěvků přednesených na symposiu „Život a dílo profesora Josefa Cibulky“ dne 14. 12. 2007*. Praha 2009; Jiří Roháček – Kristina Uhlíková (eds.), *Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby*. Praha 2010; Kristina Uhlíková, *Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878–1938)*. Praha 2010.

¹⁴⁾ D. Líbal, *Oldřichu J. Blažíčkovi*, s. 4.

Karel Konopka (Muzeum v přírodě Zubrnice) a Petr Karlíček (Archiv města Ústí nad Labem)
na polooficiálním křtu knihy o zaniklých lidských sídlech pod Bukovou horou,
Zubrnice 18. prosince 2021.

Prvním je výstava *Zaniklé obce pod Bukovou horou*, která byla v jeho prostorách k vidění od července do konce října 2021. V polovině prosince 2021 vydaly společně obě instituce očekávaný a velmi netradiční bedekr. Jmenuje se *Průvodce po zaniklých obcích, osadách a samotách pod Bukovou horou*. Kniha, jejímž jsem autorem, mapuje kompletní historii nejen zaniklé obce Vitín (Wittine), ale i osad Stará Homole (Alt Hummel), Velké Stínky (Gross Zinken), Horní Šebířov (Ober-Rzebirze) a samot Mauerschine, Wokerdolen, Malé Stínky (Klein Zinken), Thunská lesovna (Kohlloch) či Tschlerlaken. Většinu těchto zaniklých lidských sídel spojuje zelená turistická stezka, kterou jsme vytvořili s dalšími kolegy a kolegyněmi ještě

¹⁾ *Collegium Bohemicum* je obecně prospěšná kulturně-vzdělávací a vědecká společnost založená v roce 2006 a sídlící v Ústí nad Labem. Zaměřuje se především na kulturní dědictví německy mluvícího obyvatelstva v českých zemích.

²⁾ *Muzeum v přírodě Zubrnice* je od roku 2018 součástí *Národního muzea v přírodě* sídlícího v Rožnově pod Radhoštěm. Vzniklo ale již na konci sedmdesátých let 20. století v Zubrnici postupným přenášením ohrožených památek lidového stavitelství do „živé“ vesnice. Nejdříve spadalo pod *Muzeum města Ústí nad Labem*, později i pod *Národní památkový ústav*.

coby studenti a studentky katedry historie FF UJEP. Krátká kapitola v nové knize je samozřejmě věnovaná i historii Bukové hory (Zinkenstein), která byla od poloviny 19. století středobodem turistických aktivit v této části Českého středohoří. Vedle toho zde čtenář nalezne kapitoly věnované lokálním pověstem (od nejstarších po ty nejnovější) nebo dávno zapomenutým kriminální činům. Tyto kapitoly doprovází originální kresby Jakuba Hrdličky. Čtenářsky vděčné jsou rozhovory s pamětníky³⁾ nebo lidmi, kteří mají k popisovaným místům bližší vztah. Součástí průvodce jsou pochopitelně i aktuální mapy a tipy na výlet. Úplnou samozřejmostí je povětšinou dosud nikde nezveřejněná obrazová dokumentace – fotografie, dobové dokumenty nebo plány. Zkoumané území se nachází na hranici tří okresů – ústeckého, děčínského a litoměřického. Krom ústeckého městského archivu,⁴⁾ který uchovává i archivní dokumenty z celého ústeckého okresu, autor využil i prameny uložené v sousedních archivech – Státním okresním archivu Děčín⁵⁾ nebo Státním okresním archivu Litoměřice.⁶⁾

Zatímco jsem se jako autor staral především o obsahovou náplň, grafickou úpravu, sazbu a nové ilustrace zabezpečovalo Muzeum v přírodě Zubrnice. Průvodce je nevšední tím, že připomíná staré a dodnes vyhledávané turistické bedekry – má malý formát, pevnou vazbu a je potažen plátnem. Jeho zelená barva odkazuje na barvu turistické stezky vytvořené v roce 2007: „*Chtěli jsme jeho obsah zabalit do důstojné formy, trochu se vrátit v čase a knize vtisknout punc staré poctivé grafické práce, ale přitom zároveň reflektovat trendy současné knižní kultury*“, uvádí vydavatel Karel Konopka z Muzea v přírodě Zubrnice. Pojetí grafika Michala Chodaniče z pražského *studia kapitola* představu vydavatelů naplnilo: „*V tom velkorysém zpracování se odráží i symbolická rovina, kterou splácíme určitý dluh této krajině a místům o kterých kniha vypráví*“ dodává Konopka.

Společné projekty ústeckého archivu a zubrnického muzea zvětšily možnost prezentace „skanzenu“ o detailně zmapované území nacházející se v jeho blízkosti,

³⁾ „Archivního čtenáře“ zde může zaujmout rozhovor s dlouholetým ředitelem Archivu města Ústí nad Labem Vladimírem Kaiserem nazvaným *Příroda si to vezme všechno zpátky*, viz Petr Karlíček, *Průvodce po zaniklých obcích, osadách a samotách pod Bukovou horou*. Ústí nad Labem – Zubrnice, 2021, s. 207–215.

⁴⁾ V Archivu města Ústí nad Labem se jednalo převážně o fondy Okresní úřad Ústí nad Labem I., Landrát Ústí nad Labem, Okresní národní výbor Ústí nad Labem, Místní správní komise Vitín nebo MNV Malé Březno či JZD Zubrnice.

⁵⁾ Ve Státním okrese Děčín jsem využil fondy Okresní úřad Děčín I., Okresní národní výbor Děčín, Archiv obce Příbram a Farní úřad Těchlovice. Za cenné rady chci poděkovat i kolegům z Děčína, zejména Petru Jozovi, Mgr. Janu Němcovi a Antonínu Votápkovi.

⁶⁾ Ze Státního okresního archivu Litoměřice se sídlem v Lovosicích byly využity fondy Josefský katastr, Katastrální úřad Litoměřice nebo MNV Knínice. Při pátrání po čarodějném myslivci Hubertu Müllerovi z Mauerschine mi nesmírně pomohla ředitelka SOka Litoměřice PhDr. Ilona Kotyzová.

a to nejen tímto počinem, ale také převzetím patronátu nad zelenou turistickou trasou. A tak prostřednictvím dnes již neexistujících lidských sídel, které knižní průvodce oživuje reálnými příběhy a fakty, zubnické muzeum, které se dosud věnovalo především záchraně ohrožených objektů lidového stavitelství a život zdejších obyvatel dosud příliš nereflektovalo, obohacuje o další „prohlídkový“ okruh, který plně reflektuje historii zdejšího regionu. Vydaná kniha tak stvrzuje význam započaté úzké spolupráce místních paměťových institucí a 23. 5. 2022 byla vyhlášena MK ČR a Památkem národního písemnictví třetí nejkrásnější českou knihou roku 2021 v kategorii odborná literatura.

Spolupráce archivů a zubnického muzea bude pochopitelně i nadále pokračovat, protože druhá jmenovaná instituce právě zpracovává koncepci svého dalšího směřování. V budoucnu se zubničtí hodlají významněji zaměřit na historii a národopis původních německých obyvatel a historické dokumenty vážící se k tomuto tématu se nacházejí právě v již zmíněných archivech na Ústecku, Děčínsku a Lito-
měřicku.

■ Petr Karlíček

ARCHIVNÍ PARTNERSTVÍ STÁTNÍCH ARCHIVŮ V PLZNI A KOŠICÍCH

I. ÚVODEM

Partnerství mezi podobně zaměřenými institucemi bylo, je a nejspíš i bude běžnou součástí budování jejich vnějších vztahů. Hlavně v oblasti výměny informací či navazování profesních kontaktů může být užitečné zejména pro instituce vykonávající stejnou či podobnou agendu, tedy také pro archivy. Ideálním stavem je, když se partnerské vztahy navazují na základě svobodného rozhodnutí obou stran. Takové svazky, motivované různorodě (odbornost, ekonomické výhody atd.), mají nejenom značný potenciál rozvoje, ale rovněž dlouhodobou perspektivu.

Na tomto základě již od roku 2009 kupř. spolupracuje Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni s Generálním ředitelstvím bavorských státních archivů (Generaldirektion der Staatlichen Archive Bayerns; GDA) v Mnichově. Na podzim zmiňovaného roku došlo mezi oběma institucemi k uzavření partnerské smlouvy, v následujícím roce byly zahájeny práce na prvním velkém projektu s názvem Bavorsko-česká síť digitálních historických pramenů a v roce 2012 došlo ke spuštění „vlajkové lodi“ vzájemné spolupráce, internetového portálu Porta fontium, který od té doby postupně zpřístupňuje vybrané digitalizované archiválie uložené v českých i bavorských archivech, a významně tak usnadňuje odborným i laickým zájemcům historické bádání. Další příkladů oboustranné spolupráce byla až dodnes celá řada a pravidelně o nich odbornou veřejnost informují především oba čeští „otcové“ projektů, Karel Halla a Milan Augustin,¹⁾ a bývalý ředitel SOA v Plzni Petr

Hubka byl dokonce za specifický přínos česko-bavorské archivní spolupráci v roce 2021 poctěn nejvyšším bavorským archivním oceněním, plastikou Bavorského Januse (Bayerischer Janus).²⁾

Spolupráce s Bavorskem však nebyla první přeshraniční či zahraniční zkušeností SOA v Plzni. Styky s bavorskými archivy pěstovali představitelé SOA v Plzni (Vladimír Bystrický, Jan Pelant a Karel Waska) již od poloviny osmdesátých let minulého století v rámci bohemikálního výzkumu v německých archivech (zejména v Bavorském hlavním státním archivu v Mnichově),³⁾ partnerské vztahy rozvíjel SOA i v rámci někdejšího Československa, resp. jeho nejvýchodnější části. Během své návštěvy regionu východního Slovenska v létě 2021 jsem se kromě jiného zabýval partnerskými vztahy hned dvakrát: jednak partnerstvím (v dobovém diskursu „družbou“) mezi krajskými městy Plzní a Prešovem, jednak vzájemnými vztahy mezi státními archivy v Plzni a v Košicích. V případě Plzně a Prešova jsem dospěl k závěru, že „věčné bratrství“, zahájené v roce 1948, nepřežilo i kvůli jeho formálnímu charakteru, malé míře autenticity i vzájemné potřebnosti rok 1989.⁴⁾ Zajímalo mne proto, zda se tento závěr potvrdí i v případě partnerství mezi oběma archivními institucemi.

V průběhu svého badatelského pobytu v Košicích jsem se seznámil s ředitelem tamního státního archivu Richardem Pavlovičem, který v té době zrovna studoval podklady k článku o svém dlouholetém předchůdci Ladislavu Růžičkovi. V této souvislosti jsme diskutovali i o dlouholetém řediteli SOA v Plzni Vladimíru Bystrickém a dostali se blíže k jejich vzájemným vztahům. Zamýšleli jsme se i nad tím, z jakého důvodu partnerství mezi našimi archivy vzniklo, zda to byla nutnost, nařízená „shora“ jako oktroj předlistopadové archivně-politické reprezentace, nebo za tím stály i jiné důvody. Abych se pokusil o formulaci odpovědi na tuto otázku i na další zajímavosti ohledně vzájemných plzeňsko-košických vztahů, prostudoval jsem v Košicích archivní registraturu tamního archivu a po návratu do Plzně jsem se rozhodl k témuž i v registratuře svého domovského pracoviště.

¹⁾ Blíže k těmto aktivitám např. Milan Augustin – Karel Halla, *Porta fontium a nový projekt Moderní zpřístupnění historických pramenů*, *Západočeské archivy*, 9, 2018, s. 13–14.

²⁾ Karel Řeháček, *Petr Hubka – Bayerischer Janus 2021*. *Archivní časopis*, 71, 2021, s. 210–213; K. Řeháček – M. Augustin, *Petr Hubka obdržel prestižní ocenění Bavorský Janus 2021*, *Západočeské archivy XII*, 2021, s. 5–13.

³⁾ Karel Waska, *Bohemikální výzkum v Bavorském hlavním státním archivu v Mnichově v letech 1985–2003*, Praha 2009, 238 s.

⁴⁾ K. Řeháček, „Věčné bratrství“ mezi Prešovem a Plzní? Autenticita, poznaná nutnost nebo prostě jen povinnost? (v tisku).

II. PARTNERSTVÍ MEZI PLZNÍ A KOŠICEMI VE SVĚTLE ARCHIVÁLIÍ

Na úvod je třeba konstatovat, že archiválií ke vzájemným partnerským vztahům mezi oběma institucemi se nedochovalo mnoho. Kromě pamětních knih archivů, resp. jejich brigád socialistické práce (BSP) se jedná zejména o korespondenci. V registratuře SOA v Plzni se dochovaly její dvě složky z let 1975–1994, které obsahují nejen došlé a v konceptech i odeslané dopisy, ale rovněž fotografie z návštěv. Ty se nacházejí i ve zmiňovaných pamětních knihách. Žádné další dokumenty týkající se spolupráce s největší pravděpodobností nevznikaly.

Z dochovaných archiválií je možné spolupráci celkem dobře rekonstruovat. S nabídkou k ní přišli košičtí archiváři a stalo se tak u příležitosti 30. výročí konce druhé světové války, konkrétně v dopise ze 17. října 1975, v němž mj. stálo: „*I keď náš archív nemá nejaké významne a bohaté dlhoročné tradície, predsa by sme Vás rádi zoznámili jak s prácou v archíve jeho pracovníkmi, tak aj so zaujímavou oblasťou východného Slovenska a mesta Košíc.*“⁵⁾ Plzeňští archiváři nabídku přijali a během jara 1976 zástupci obou archivů pracovali na textu družební dohody, která byla inspirována již dříve uzavřenou dohodou mezi státními archivy v Třeboni a v Banské Bystrici.⁶⁾

Dohoda mezi Plzní a Košicemi byla podepsána 24. června 1976, kdy se do Plzně dostavila tříčlenná delegace z Košic vedená ředitelem archivu Ladislavem Růžičkou. Základním cílem dohody bylo „*další upevňování a prohlubování bratrských vztahů mezi Čechy a Slováky na zásadách proletářského internacionalismu*“ a tento cíl měl být naplňován zejména poskytováním informací a vzájemnou výměnou zkušeností v oblastech odborné (organizace práce, skartační řízení, zpracování archiválií, péče o podnikové archivy, mikrofilmování archiválií, konzervátorské a restaurátorské práce, badatelská agenda, archivní knihovny, soudobá dokumentace), vědecké a kulturně-osvětové činnosti. Družba se měla rozvíjet především formou vzájemných návštěv obou ředitelů, dále pak výměnou archivních pomůcek a publikací, případně i pořádáním přednášek a besed.⁷⁾

Praktická spolupráce však byla překvapivě poměrně obtížná a vzájemné návštěvy sporadické. Podle dochovaných archiválií v obou registraturách se jich v letech 1976–1990 uskutečnilo 10, pět v Plzni (1976, 1980, 1985, 1988, 1990), pět v Košicích (1979, 1983, 1987, 1989, 1990), obě strany se spravedlivě střídaly. Návštěvy trvaly obvykle tři dny, ve většině případů se výměny účastnili dva až čtyři zaměstnanci, pouze poslední návštěva Západočechů v Košicích v září 1990 byla hro-

⁵⁾ Státní oblastní archiv (SOA) v Plzni, SOA Plzeň, kart. 45, dopis Státního archivu (StA) v Košicích StA v Plzni ze 17. 10. 1975.

⁶⁾ SOA v Plzni, SOA Plzeň, kart. 41, družební dohoda o vzájemné spolupráci mezi StA v Třeboni a StA v Banské Bystrici z 24. 10. 1975.

⁷⁾ SOA v Plzni, SOA Plzeň, kart. 41, družební dohoda o vzájemné spolupráci mezi StA v Plzni a StA v Košicích z 24. 6. 1976.

Obr. 1. První návštěva košických archivářů v Plzni v červnu 1976, v čele stolu ředitelé archivů Ladislav Růžička a Vladimír Bystrický (SOA v Plzni)

madná, jelikož se jednalo o jednu z tradičních archivních exkurzí západočeských archivářů. Cest do Košic se vždy účastnil ředitel SOA v Plzni Vladimír Bystrický a recipročních návštěv až na jednu výjimku (v červnu 1990) i ředitel Štátního oblastního archívu (ŠOBA) v Košicích Ladislav Růžička.

Plánování cest však nebylo snadné, zpočátku vzájemným kontaktům bránila nedobrá hospodářská situace konce sedmdesátých let, kdy muselo být „v souladu s celospolečensky uplatňovanými zásadami úspornosti zdůrazněno hledisko maximální efektivity družebních styků“.⁸⁾ Převáděno do srozumitelného jazyka, chyběly peníze a bylo nutno šetřit. Nadto musely být návštěvy dopředu schválené krajskými správami Sboru národní bezpečnosti (KS SNB), do kterých byly v té době archivy integrovány. To rovněž vedlo k mnohým odkladům, protože archivy zkrátka nebyly pro KS SNB prioritou. Vzájemné návštěvy se realizovaly obvykle letecky, služebními či linkovými spoji, v kombinaci s vlakovou dopravou. Účastníci návštěv bydleli v rezortních ubytovnách, na náklady hostitelského archívu jim bylo poskytnuto občerstvení a na program byly většinou i výjezdy mimo Plzeň či Košice (návštěva archivních pracovišť či jiných pamětihodností, v září 1980 si kupř. košičtí archiváři prohlédli kromě Plzně i Žlutice, Teplou, Karlovy Vary a Mariánské Lázně).

⁸⁾ SOA v Plzni, SOA Plzeň, kart. 41, dopis StA v Plzni StA v Košicích z 23. 3. 1976.

Obr. 2.
Plzeňská archivní delegace
před budovou košického
archivu v roce 1983
(SOA v Plzni)

Jak je i z výše uvedené ukázky korespondence vidět, byly písemné styky mezi oběma institucemi spíše formální. Ředitelé archivů se vzájemně informovali o plnění plánů (ročních i pětiletých) práce,⁹⁾ o úspěších v socialistických soutěžích (honba za odznaky BSP), o praktických problémech archivů (rekonstrukce, úmrtí zaměstnanců), odborné záležitosti se až na výjimky neřešily vůbec. Formalismus vzájemné korespondence umocňovaly i zprávy zasílané

faxem, který obě instituce získaly v roce 1992. Snad jedinou světlou výjimkou, kdy forma poněkud ustoupila obsahu, byl jeden z posledních dopisů Ladislava Růžičky z konce prosince 1992. Růžička v něm lituje rozpadu federálního státu, když mj. napsal: „*Žiaľ v otázkách nášho štátoprávneho usporiadania sa nestalo to, čo som predpokladal. Ja a väčšina mojich kolegov.*“¹⁰⁾ Nic podobného však v odpovědi z české strany nezaznělo... Ladislav Růžička měl ve výše zmíněném dopise, jednom z posledních, snahu ještě se sejit osobně, k tomu však již patrně nikdy nedošlo a poslední písemný, již pouze formální kontakt, je zaznamenán v dubnu 1994. Tím partnerství mezi Plzní a Košicemi nejspíš definitivně skončilo.

⁹⁾ Na léta 1981–1985 měl ŠOBA v Košicích kupř. v rámci pětiletého plánu uspořádat 825 bm archiválií. *Srov.* SOA v Plzni, SOA Plzeň, kart. 205, dopis ŠOBA v Košicích SOA v Plzni z 22. 4. 1981.

¹⁰⁾ SOA v Plzni, SOA Plzeň, kart. 205, dopis ŠOBA v Košicích SOA v Plzni z 21. 12. 1992.

III. PARTNERSTVÍ MEZI PLZNÍ A KOŠICEMI OČIMA PAMĚTNÍKA

Abychom však nepodlehli pouze poněkud smutné dikci archivních pramenů, máme k dispozici ještě jinou možnost, jak zjistit, co se při návštěvách skutečně řešilo a jak družba prakticky vypadala, totiž svědectví pamětníků. Jelikož Vladimír Bystrický již bohužel není mezi námi, takže se ho jako pamětníka na slovo vzatého nemohu na archivní družbu s Košicemi zeptat, obrátil jsem se s prosbou na objasnění okolností archivního partnerství s Košicemi na dalšího očitého svědka Karla Wasku, mj. účastníka návštěvy z června 1989 a autora jednoho ze zápisů v košické pamětní knize, kam mj. napsal: „*Rádi jsme s Vámi poseděli, pobesedovali, vyměnili si zkušenosti. Skvěle jste nás pohostili, ukázali nám Vaše krásné město i jiné pamětihodnosti. Váš skvěle vybudovaný archiv Vám lze i závidět. Jsme moc rádi, že v naší družbě děláme další kroky – dohodli jsme další konkrétní formy spolupráce a doufáme, že brzo přinese dobré výsledky.*“¹¹⁾

Karlu Waskovi (KW) jsem proto 3. září 2021, krátce po návratu z Košic, položil několik otázek:¹²⁾

KŘ: *Vzpomeně si ještě, jak a proč vlastně začala družba s košickým oblastním archivem? Jednalo se o spontánní myšlenku, nebo to byla akce z kategorie „povinně dobrovolných“?*

KW: Na ty vzájemné návštěvy si trochu vzpomínám. Pokud si pamatuji, vzešel popud k navázání nějakých styků z košické strany. Různé „družby“ byly tenkrát v módě a ředitelé obou archivů si pochvalovali a měli za určitou kuriozitu, že se spolu druží nejnáchodnější a nejzápadnější státní archivy v republice.

KŘ: *Jak se konkrétně spolupráce projevovала?*

KW: Fakticky se ta spolupráce projevovала jen občasnými vzájemnými návštěvami, takže bych řekl, že šlo spíše o společenskou záležitost. Ředitelé se tenkrát vzájemně informovali o postupu prací ve svých archivech, což se týkalo zejména zpřístupňování. O odborných věcech se, pokud vím, ani nejednalo.

KŘ: *V letech 1983–1990 byli, podle pamětní knihy košického archivu, západočeští archiváři v Košicích čtyřikrát. Ty jsi dokonce autorem zápisu z června 1989. Vzpomněl by sis na to, jak takové cesty probíhaly? Jaká na nich panovala atmosféra?*

KW: Jednak bylo náplní takové návštěvy nějaké společné posezení a pak se návštěva zavezla na prohlídku nějaké památky v okolí. Když jsem tam byl já, ukázali nám hrad Červený Kameň.

KŘ: *Když zavítali košičtí, resp. východoslovenští kolegové k nám na západ, co bylo na programu zde?*

¹¹⁾ StA Košice, StA Košice, Pamätná kniha Štátneho oblastného archivu v Košiciach, zápis z 21. 6. 1989.

¹²⁾ Rozhovor s Karlem Waskou vedený 3. 9. 2021 v 18,00–18,30 v budově SOA v Plzni, záznam v archivu autora.

Obr. 3. Poslední návštěva Košičanů v Plzni v červnu 1990,
vpravo pamětník Karel Waska (SOA v Plzni)

KW: My jsme je vezli, pokud si vzpomínám, na Radyni, a myslím, že i na Kozel.

KŘ: *Myslíš, upřímně, že takové archivní partnerství mělo kromě společenského hlediska i nějaký jiný smysl, odborný třeba?*

KW: Podle mého názoru to byla jen záležitost společenská.

IV. ZÁVĚREM

I podle svědectví pamětníka se tedy zdá, že dikce archivních pramenů a jejich víceméně úředně strohý obsah byl v souladu s realitou. Vzájemné partnerství mezi archivy v Plzni a Košicích tak bylo spíše formální, oktrojované normalizačním obdobím, a tudíž málo životaschopné. Je otázkou, zda vůbec měly podobné družební vztahy reálnou naději na úspěch. Co měly společného města Plzeň a Prešov, nacházející se na protilehlých koncích tehdejšího Československa, vzdálených od sebe dobrých 750 km? Co si vzájemně mohly nabídnout ještě vzdálenější archivy v Plzni a Košicích? Jistě, krajská města a krajské archivy nesporně alespoň část agendy podobnou měly, ale stačilo to na smysluplné a zdravé partnerství? Historický vývoj státní správy i samosprávy obou oblastí byl natolik odlišný, že vzájemná spolupráce musela být logicky limitovaná. A pokud neměla ani žádnou jinou přidanou hodnotu, kupř. financování společných projektů, byla její perspektiva velmi mlhavá.

A právě ve srovnání s výše popsaným partnerstvím je patrné, že to současné mezi SOA v Plzni a GDA v Mnichově má perspektivy mnohem světlejší. Historický vývoj regionů na obou stranách hranice byl do značné míry hodně podobný, oblasti se vzájemně ovlivňovaly, takže i aktuální spolupráce na společných projektech (nejen digitalizačních, ale stále více i skutečně archivních a historických) má smysl mnohem větší a dokáže vytvářet vysokou celospolečenskou přidanou hodnotu. To je ostatně dobře vidět nejen na výsledcích těchto aktivit, ale rovněž na kvalitě vzájemných vztahů. Ty dávno nejsou pouze formální, vzájemné styky již přešly do osobní roviny a archiváři na obou stranách hranice na sebe „slyší“, což oboustrannou spolupráci ještě více umocňuje. I to je důkazem skutečnosti, že vzta-hová autenticita je mnohem cennější a trvanlivější než jakákoliv poznaná nutnost nebo oktrojovaná povinnost, jak mezi lidmi, tak mezi institucemi.

■ Karel Řeháček

WORKSHOP PRAMENY MLČÍ... NAŠÍ VINOU? PERSPEKTIVY VÝZKUMU SERIELNÍCH PRAMENŮ V KONTEXTU OCHRANY OSOBNÍCH ÚDAJŮ

Dne 15. června 2021 se uskutečnil workshop *Prameny mlčí... naší vinou?*, který byl realizován v rámci projektu *Analýzy zpracování osobních údajů v archiváliích*, jehož řešiteli jsou Národní archiv a Státní oblastní archiv v Praze. Projekt byl financován z *Bezpečnostního výzkumu Ministerstva vnitra České republiky*. Workshop spolupořádala Filozofická fakulta Masarykovy univerzity. Zmiňovaný projekt se věnuje především aspektům ochrany osobních údajů v archiváliích a možnostem zpřístupňování těchto archiválií s ohledem na měnící se legislativu. V rámci přednášek workshopu byly zmíněny i dílčí poznatky z výzkumů projektu. Stejně jako mnoho dalších událostí v tomto i minulém roce, muselo být i toto setkání uspořádáno pouze online na platformě ZOOM. Program workshopu byl rozdělen na tři bloky se závěrečnou plenární diskusí o řešené problematice. Celou akci moderoval Stanislav Bárta (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity). Úvodní slovo přednesl proděkan Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Lukáš Fasora, který ve svém proslovu vyzdvihl význam této diskuse a zároveň naději, že by mohla přinést vodítka či východiska pro české archivnictví.

První blok byl na téma ochrany osobních údajů v perspektivě (nejen) historického výzkumu. Se svým příspěvkem *Proč nestačí osobní fond?* zde vystoupil Jiří Němec (Filozofická fakulta Masarykovy univerzity), který se věnoval především přístupu historika k ochraně osobních údajů a biografickým metodám výzkumu. Ochranu osobních dat vnímal jako podmínku pro existenci svobodné a demokra-

tické společnosti. Zároveň však nezapomněl zmínit jejich zneužívání totalitními režimy ve 20. století. Za kámen úrazu označil fakt, že vědecký zájem historické vědy se z definice zásadně střetává se společenským zájmem na ochranu osobních dat. Dále vystoupili Mikuláš Čtvrtník (Státní oblastní archiv v Praze) a Karolína Šimůnková (Národní archiv) s příspěvkem *Průzkum využívání archiválií s osobními údaji ve veřejných archivech: východiska a první výstupy*. Na základě tohoto průzkumu má být zpracována metodika pro zpřístupňování osobních a citlivých údajů a úprava archivní legislativy v oblasti ochrany osobních údajů. Přinesl také další otázky do diskuse o ochraně osobních údajů v archivech. Karolína Šimůnková se pak věnovala především implementaci GDPR jak v oblasti archivnictví, tak v oblasti státní správy. Implementace GDPR byla ovlivněna především množstvím kolujících nesprávných informací, díky čemuž docházelo na mnoha místech ke zbrklým krokům (např. ničení osobních údajů). Na konci bloku následovala krátká diskuse k příspěvkům, které se účastnili převážně přednášející.

Druhý blok workshopu se věnoval seriálním pramenům demografické provenience. Václav Černý (Filozofická fakulta Jihočeské univerzity) se ve svém příspěvku *Limity studia seriálních pramenů vzniklých po roce 1900* věnoval zejména matričním knihám, sčítacím operátům, pozemkovým knihám a evidenci vlastnictví nemovitostí. U matričních knih představil novou legislativu, která přinesla změny v přístupu k nahlížení do matričních knih na úřadech. Upozornil i na změny u pozemkových knih a evidence vlastnictví nemovitostí. Poté se ke slovu dostal opět Mikuláš Čtvrtník, který v příspěvku nazvaném *Prameny zneužití vs. prameny využití: Dokumenty sčítání lidu ve 20. a 21. století, jejich uchování, anonymizace a příklady nelegálního zneužití v zahraniční komparaci* ukázal známé či méně známé případy zneužití osobních údajů např. v americké občanské válce generálem Shermanem k porážce nepřítele, dále zneužití dat ze sčítání v USA v letech 1939–1940 k internaci japonských obyvatel žijících v USA, či zneužití osobních údajů ze sčítání obyvatelstva nacisty v letech 1933 a 1939 pro účely holocaustu židovských osob. Zároveň posluchače seznámil s principem časové kapsle, která je pro účely archivnictví využívána v Austrálii a Irsku. Do této kapsle jsou dlouhodobě uzavřeny neanonymizované dokumenty ze sčítání obyvatelstva bez možnosti jakéhokoliv i úředního nahlížení, po uplynutí stanovené časové lhůty jsou pak materiály běžně zpřístupňovány. Při použití časových kapslí však zároveň navrhuje zřízení krizového plánu na jejich zničení v případě kritických situací (např. nastolení totalitního režimu). V diskusi se pak myšlenka časových kapslí setkala s pozitivními ohlasy. Zároveň zde však padlo, že sčítací operáty jako zdroj informací pro 21. století jsou již nepoužitelné. Jednání s Úřadem pro ochranu osobních údajů byla neúspěšná a data ze sčítání se tak anonymizují a jsou sbírána pouze za účelem statistickým. Tím tyto dokumenty ztrácí jakoukoliv historickou vypovídající hodnotu a Národní archiv tak již tyto materiály nebude dále přebírat.

Závěrečný blok workshopu se věnoval seriálním pramenům biomedicínské provenience. První příspěvek přednesl Milan Novák (Psychiatrická nemocnice Kosmonosy) na téma *Historická zdravotnická data v archivech – problematický předmět*

ochrany či zdroj poznání. Příspěvek připravil ve spolupráci s Michalem V. Šimůnkem (Ústav soudobých dějin AV ČR) a Vladimírem Petrem. Věnoval se v něm ochraně osobních údajů a jejich zpřístupnění v rámci zdravotnické dokumentace. Porovnával přitom zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a zákon 499/2004 Sb. v platném znění, o archivnictví. Podle jeho názoru zákony mluví jasně. Archiv se nezabývá tím, co badatel s daty učiní. Odpovědnost za zveřejnění osobních dat nese v těchto případech pouze badatel. Což je obhajitelné zákonem 110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů. Zároveň zde položil otázku, kde leží hranice šetrnosti při publikaci dat? S přednáškou *Výběr archiválií u (elektronické) zdravotnické dokumentace: efektivita, společenská akceptace a hodnota biomedicínských informací v domácí i mezinárodní perspektivě* navázal jako poslední řečník Zbyšek Stodůlka (Národní archiv). Zabýval se zejména výběrem zdravotnické dokumentace v analogové podobě v souvislosti s množstvím materiálu určeným k výběru do archivu. Dále se zmínil o připravované novele zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a vyhlášky 98/2012 Sb., o zdravotnické dokumentaci. Představil také projekt *Connecting Europe Facility*, který zahrnuje i *eArchiving*. Jeho součástí by mělo být vytvoření SIP balíčku pro zdravotnickou dokumentaci. Mohlo by zde jít buď o *SIP 1 eHealth* balíček, inspiraci pro něj najdeme v Norsku, který by sloužil pro předávání zdravotnické dokumentace od původce do archivu. Nebo *SIP 2 eHealth* balíček, jehož vzorem je slovinský onkologický registr a slouží pro předávání exportů ze zdravotnických registrů. Na závěr si posteskl, že v České republice neexistuje dostatečně propracovaný systém, který by mohl dlouhodobě uchovávat data elektronické zdravotnické dokumentace a zdravotnických registrů. Do diskuse k příspěvkům závěrečného bloku se zapojili hlavně Mikuláš Čtvrtník a Karolína Šimůnková. Rozebírali postmortální ochranu osob a chybějící judikaturu v tomto směru, která by dávala návod, jak v těchto věcech postupovat.

V chatu, který byl po celou dobu workshopu posluchačům k dispozici, se rozvíjela diskuse o zpřísnění nahlížení do archiválií na principu podobném německému Archivu Stasi. Pro tento nápad se vyjádřilo mnoho posluchačů workshopu. Daný způsob je však u nás z důvodu nízké personální kapacity i finančních možností archivů nerealizovatelný. Zazněly také názory podložené nálezy ústavního soudu, že odpovědnost nakládání s údaji z archiválií je čistě na badatelích. Dále se diskutující shodli v názoru na systém časových kapslí. Společně také kritizovali nastavení procesu sčítání obyvatelstva a nepoužitelnost sčítacích operátů jako archivního materiálu.

Plenární diskuse byla zahájena otázkou od Soni Černocké (Lobkowicz Collections, o. p. s), jak je možné posoudit rizikové motivace badatelského nahlížení. Karolína Šimůnková přišla s možností vnést do archivního zákona formulaci „*odmítnutí nahlížení do archiválií z etických důvodů*“. K té chtěl Mikuláš Čtvrtník připojit i postmortální ochranu osob podle německého vzoru. Jiří Němec navrhl zařadit do badatelského listu dříve zmiňované „*komerční účely nahlížení*“ (opět dle německého vzoru), které by archivy pečlivě hlídaly a zároveň by byly těžce zpoplatněny. Soňa Černocká poté poukázala na kontrolu badatelských účelů, které

probíhají v soukromém archivu. Podle jejího názoru však přenesení odpovědnosti za osobní údaje z archiválií pouze na badatele není úplně správné. Debata se poté stočila na další otázku, kterou přes chat položil Josefa Jůza. Týkala se možnosti nabývání archivních materiálů, respektive možností získávání pozůstalostí, kronik či fotografií a jejich nabídnutí do archivů. Na druhou stranu se v rámci této otázky řešily i ztráty pramenů, jakými jsou např. hřbitovní knihy, které postrádají i skar- tační lhůty a k jejich likvidaci dochází obvykle krátce po naplnění jejich účelu.

Z celkového rozpoložení všech zúčastněných bylo možné vyčíst, že si všichni velmi dobře uvědomují důležitost ochrany osobních údajů. Na druhou stranu však všichni věděli, že měnící se legislativní prostředí bude mít velký vliv na úbytek badatelsky zajímavého soudobého materiálu uloženého v archivech. I proto se mnoho zúčastněných stavělo kladně k výše zmíněnému nápadu časových kapslí, které by mohly být řešením otázky, jak zajistit ochranu osobních údajů v archivních materiálech a předejít jejich úniku před uplynutím ukládací lhůty. I na tomto workshopu byla opět vyzdvižena otázka odpovědnosti za zveřejnění osobních údajů. Na tu však nikdo z diskutujících nenašel jasnou odpověď. Celý workshop tak byl dalším v řadě, které se v návaznosti na projekt *Analýzy zpracování osobních údajů v archiváliích* budou konat. Zaznělo tak i pozvání na další setkání, které se uskuteční na podzim. Výstupem z celého projektu bude nová metodika pro zpřístupňování osobních a citlivých údajů a zároveň adaptace archivní legislativy v oblasti ochrany osobních údajů. Projekt by měl být završen vydáním monografie, která je plánovaná na rok 2023.

■ Tereza Lišková

IGLAVIA HISTORICA – ARCANA COMPACTATORUM

Ve středu 26. ledna 2022 se ve velké gotické síni jihlavské radnice na Masarykově náměstí konal druhý ročník konference Iglavia historica s podtitulem Arcana compactatorum,¹⁾ jejímž tématem se stalo 560 výročí od ukončení platnosti Basi- lejských kompaktát.

Slovo na úvod přednesli **MgA. Karolína Koubová**, primátorka statutárního města Jihlavy, **Mgr. Vítěslav Shrek**, hejtman Kraje Vysočina, **PhDr. Renata Pisková**, ředitelka Státního okresního archivu Jihlava a **doc. Dr. Ing. Václav Liška**, předseda Památkové komory ČR.

První blok přednášek zahájil **prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc.**, příspěvkem Kom- paktáta a česká společnost, ve které představil syntetický pohled na genezi, histo-

¹⁾ První ročník konference Iglavia historica – exempla trahunt se uskutečnil dne 29. ledna 2020.

rickou úlohu a dějinný význam kompaktát pro českou a moravskou společnost v 15. století. Po panu profesorovi následoval **Mgr. Zdeněk Žalud, Ph. D.**, z husitského muzea v Táboře se svým pojednáním o tom, jak zástupci pětadvaceti královských měst složili v roce 1436 slib věrnosti králi Zikmundovi, avšak Tábor mezi nimi chyběl. Kromě tohoto se přednáška zabývala i hrozbou, jež Tábor nadále pro českého krále představoval i po bitvě u Lipan a následnou cestou k usmíření, která se nesmazatelně zapsala do heraldiky tohoto města. První přednáškový blok uzavřel děkan u sv. Ludmily na Královských Vinohradech **Mgr. Jakub Karel Berka, O. Praem** svým přednesem čtyř pražských artikulů. Poté následovala plánovaná přestávka.

Druhý blok čítající dva příspěvky měl zahájit náměstek primátorky **Ing. arch. Martin Laštovička**, ale kvůli nemoci se konference nezúčastnil. Místo něj druhý blok uvedl tiskový mluvčí **Mgr. Radovan Daněk**. První příspěvatel, patriarcha Československé církve husitské **ThDr. Tomáš Butta, Th.D.**, vystoupil s referátem Jakoubek ze Stříbra a přijímání podobojí, kde zmíněného představil jako představitele teologie a liturgické praxe utrakvismu. Následně se také zabýval tím, jaký odkaz utrakvismus v Církvi československé husitské zanechal. Druhý příspěvatel **Mgr. Adam Pálka, Ph.D.**, z Centra mediévistických studií zakončil přednášky pro odbornou veřejnost příspěvkem na téma Soudce chebský 1432 (590 let). Zde zhodnotil význam Soudce chebského pro dějiny českého reformního hnutí od roku 1432 až po jagellonskou dobu.

Po přednáškách následovala v jihlavském muzeu vernisáž výstavy *Od kompaktát k reformaci. Jihlava v letech 1436–1567*. Muzeum uspořádalo výstavu ve spolupráci se Státním okresním archivem Jihlava. Úvodní řeč pronesli akademický malíř **Martin Kos** a archiváři **PhDr. Renata Pisková** a **PhDr. Vlastimil Svěrák**.

Program konference završily podvečerní přednášky pro veřejnost. Opět vystoupil **prof. PhDr. Petr Čornej, DrSc.**, se svým ranním příspěvkem Kompaktáta a česká společnost. Poslední přednášku na téma Jihlava 1436–1567, město jako svědek sněmovních jednání a panovnických zastavení, přednesla **PhDr. Renata Pisková**. Závěrečnou tečkou byl raut pro účastníky konference.

■ Jakub Mareček

PORTA FONTIUM A JEJÍ VÝZNAM PRO VZDĚLÁVÁNÍ UČITELŮ DĚJEPISU

O vzájemné spolupráci mezi Státním oblastním archivem (SOA) v Plzni a Generálním ředitelstvím bavorských státních archivů (Generaldirektion der Staatlichen Archive Bayerns; GDA) v Mnichově v oblasti zpřístupňování historických pramenů veřejnosti již bylo napsáno mnohé.¹⁾ Po 13 letech spolupráce, tedy od podzimu 2009, kdy došlo mezi SOA v Plzni a GDA v Mnichově k uzavření partnerské smlouvy, je tak možné nejen bilancovat, ale také hledat další cíle obou-

stranně plodné kooperace. O to se mj. snažili i účastníci diskusního workshopu *Digitální prameny – digitální metody?*, který se uskutečnil v prostorách GDA 29. června 2022.

Po úvodních projevech generální ředitelky bavorských státních archivů Margit Ksoll-Marcon a ředitele SOA v Plzni Karla Řeháčka představil aktuální vývoj společného informačního systému *Porta fontium* jeho český duchovní otec Karel Halla společně s Andreasem Nestlem, který v tu chvíli zastupoval nepřítomnou Madeleine Zier ze Státního archivu v Amberku. Pak se již bloková diskuse primárně dotýkala především otázek využitelnosti na Portě uložených digitalizátů historiky (Martin Ott, Jan Kilián), muzejníky (Susanne Bischler), učitelů (Karel Řeháček, Barbara Raub) a možnostmi využití umělé inteligence a strojového učení v procesu Digital History (Britta Kägler, Pavel Král).

Jakožto aktivního pedagoga mne zaujalo zejména již zmíněné využití digitalizátů v procesu výuky. Tomu se věnovala jednak Susanne Bischler, která účastníkům workshopu představila projekt Muspad zaměřený na muzejní pedagogiku, jednak gymnaziální učitelka Barbara Raub, jež pojednala o svých pedagogických zkušenostech s využitím digitalizátů umístěných na Portě. Jako někdejšímu rovněž gymnaziálnímu učiteli (bohužel v té době Porta ještě neexistovala, takže jsem si musel poradit jinak) mně byly její zkušenosti blízké a potvrdilo se mi jen již mnohokrát empirií podložené zjištění o tom, že myšlení prostě nezná hranic. Naštěstí.

Ve svém vystoupení jsem účastníky workshopu seznámil se svými letitými zkušenostmi s využitím digitalizátů při výchově budoucích i již praktikujících učitelů dějepisu na plzeňské pedagogické fakultě. V rámci svého vzdělávání se s primárními prameny setkávají totiž hned dvakrát: jako studenti v graduálním stadiu (tedy v průběhu vlastního studia) i jako učitelé v postgraduálním období (tedy během dalšího vzdělávání). V obou případech má toto školení jako primární cíl rozvoj odborných i didaktických kompetencí, nakonec i samotný studijní obor nese označení *historie se zaměřením na vzdělávání*. Přesto se v graduální a postgraduální fázi studia vyskytují rozdíly: student musí být již z podstaty věci (mj. povinnost absolvovat odborné zkoušky či vyhotovovat kvalifikační práce) při práci s prameny mnohem aktivnější než učitel, který je využívá přece jen méně často, kupř. v projektovém vyučování či aplikaci regionálních aspektů ve výuce, důležitá je naopak jeho koordinace odborné činnosti žáků a studentů.²⁾

Tomu všemu odpovídá i příprava studentů, budoucích učitelů, během jejich studia. S primárními prameny se setkávají hned po příchodu na vysokou školu, již

¹⁾ Srov. kupř. Milan Augustin – Karel Halla, *Porta fontium a nový projekt Moderní zpřístupnění historických pramenů*. Západočeské archivy, 9, 2018, s. 13–14.

²⁾ Blíže k tomu viz Karel Řeháček, *Můj soused hrdina. Biografická metoda výzkumu dějin mikroregionu – žáci jako badatelé a archiváři*. Výuka regionálních dějin na základní škole. Formy, metody, koncepce, zkušenosti, Plzeň 2014, s. 29–34.

Část účastníků mnichovského diskusního workshopu

v bakalářském studijním programu. V prvním semestru se v předmětu Úvod do studia dějepisu seznamují s naukou o pramenech (tedy s paměťovými institucemi, druhy pramenů, zásadami a metodami jejich kritiky a interpretace), ve druhém a třetím semestru se základy archivnictví a pomocných věd historických, později s didaktickou aplikací primárních pramenů ve výuce. Tato metodologická triáda je pro „řemeslo“ učitele dějepisu klíčová, k tomu všemu lze využít digitalizátů umístěných na Portě a právě výhoda vzdáleného přístupu k nim se během lockdownu vyvolaném pandemií koronaviru ukázala být mimořádně důležitou.

S primárními prameny se studenti setkávají také při psaní kvalifikačních (semi-nárních, bakalářských či diplomových) prací. Ty se prameny zabývají v menší míře jak primárně, kdy se studenti kupř. věnují jednotlivým druhům historických pramenů, tak většinou sekundárně, kdy práce vznikají s jejich využitím. I k tomu jsou digitalizáty umístěné na Portě velmi užitečné, byť v případě studentů učitelství dějepisu narážíme v jejich smysluplném využití na paleografické či lingvistické limity.

V případě didaktické aplikace využívají studenti i učitelé primární prameny zejména ve výuce regionálních dějin či v přípravě na ni. Sama didaktická aplikace se osvědčuje jako nadstavba k primárně pramenným kvalifikačním pracím, kupř. bakalářská pramenná práce může být v následující diplomové práci rozvinuta právě o didaktickou přidanou hodnotu. Obě práce využívají odlišnou metodologii, jsou spojeny s rozdílnou odbornou náročností a nestejně bývají i jejich výsledky, resp.

Diskutující účastníci workshopu (zleva) Karel Halla, Karel Řeháček, Andreas Nestl

jejich očekávání. To se v praxi potvrzuje především v případě již praktikujících učitelů, kteří primární prameny využívají jako prvek výuky regionálních dějin. V tomto ohledu se poměrně dobře daří využívat kronik, oblíbeného a často se na Portě vyskytujícího primárního pramene. Student či učitel může tento typ pramene využít jak z pohledu určitého období (chronologický přístup), tak z hlediska specifického tématu (logický přístup), případně může oba vhodně kombinovat. Využití kronik je možné metodologicky rozšířit kupř. i zapojením rodičů, prarodičů, případně dalších pamětníků a tím přidanou hodnotu výsledku ještě zvýšit o výchovu k občanství a komunitní pospolitosti.

Z pohledu pedagoga skýtají kroniky řadu pozitiv, ovšem i úskalí, která je třeba metodologicky důsledně ošetřit. Nejvýznamnějším z nich je nesporně vnitřní kritika tohoto typu pramene spočívající v jeho omezené objektivitě a tím i pravdivosti. Studenti i učitelé k nim musí přistupovat s tím, že zápisy do kronik schvalovaly ještě ve stádiu konceptů vyšší autority (letopisecké komise, nadřízené orgány), a tudíž se v nich podstatně odráží dobový politický diskurz. S tím je třeba počítat vždy a volit v práci s tímto typem pramene spíše obezřetný přístup, ovšem i s tímto omezením se jedná o velmi cenný typ pramene využitelného k dalšímu pramennému bádání, výuce či podnícení odborných aktivit studentů a žáků.

Osobně v praxi velmi rád zmíněné problémy demonstruji na příkladu pamětní knihy obce Korunní (Krondorf), dnes části obce Stráž nad Ohří na Karlovarsku. Originál pamětní knihy se nedochoval, patrně se ztratil po roce 1945, ovšem dva

kronдорfští rodáci, Anna Ziener a Gernot Hilbert, vysídlení v roce 1946 do Bavorska, věnovali desítky let vytvoření její repliky vzniklé na základě principu nápodoby. Jako vzory použili existující regionální kroniky (obecní či školní), které psal týž kronikář, rovněž autor té ztracené kronдорfské. Ziener a Hilbert převzali nejen formu jeho zápisů, ale primárním historickým výzkumem se pokusili i o repliku obsahu pamětní knihy. Výsledek spatřil světlo světa v roce 2019, kdy jej obec Stráž nad Ohří vydala tiskem. Část místních obyvatel však proti vydání protestovala, jelikož se s ohledem na její obsah podle jejich mínění jednalo o podporu „hnědé“ (tj. nacionálně socialistické) propagandy. To však bylo v případě repliky ztracené pamětní knihy vzniklé principem nápodoby málo překvapivé a na tomto případě je možno demonstrovat studentům i učitelům to, co je v práci s kronikami nutné: potřebu přistupovat k nim jako k sice důležitým, leč ne zcela objektivním pramenům. A právě na základě práce s kronikami je učit získávat a dále prohlubovat jejich odborné, didaktické a především občanské kompetence. Málokdy se v pedagogické praxi naskytne tak zářný příklad této, jak jsem již dříve zmínil, metodologické triády.³⁾

Ale i v případě ostatních primárních pramenů uložených na Portě považují jejich využití v systematické přípravě budoucích i stávajících učitelů za jednoznačně přínosné. A smysl má jistě i v podpoře vlastních studentských či žákovských odborných aktivit, tedy v pregraduálním stupni výchovy. Všechny výše uvedené aspekty využití primárních pramenů uložených na Portě mají totiž mimořádný význam nejen pro budoucí a stávající pedagogy, ale zejména pro rozvoj občanské společnosti.

V rámci rozvoje postarchivní péče, jak tuto fázi našich odborných aktivit nazývá Daniel Doležal, tak přímo v archivu probíhá výuka studentů-budoucích učitelů dějepisu, spolupracujeme při dalším vzdělávání již praktikujících pedagogů jak prostřednictvím specificky zaměřených pramenných projektů (kupř. s Církevním gymnáziem v Plzni), tak všeobecně v součinnosti s Krajským centrem vzdělávání Plzeňského kraje, společně s didaktiky plzeňské pedagogické fakulty jsme se podíleli i na vzniku samostatné učebnice regionálních dějin.⁴⁾ Samozřejmostí jsou také na prameny a jejich využití zaměřené exkurze žáků a studentů základních i středních škol a archiválie nacházející se v naší péči prezentujeme veřejnosti i prostřednictvím sdělovacích prostředků (tisk, rozhlas, televize).

Je ovšem třeba zdůraznit, že výše uvedené využití pramenů není zdaleka jedinou aktivitou, kterou jsou archivy schopné v rámci postarchivní péče vykonávat. Jeden můj pražský kolega kdysi o úloze archivářů prohlásil, že archiváři jsou vlastně

³⁾ Blíže k tomuto případu viz K. Řeháček, *Pamětní kniha Korunní (Kronдорf)*, Český časopis historický, roč. 120, č. 1, s. 246–249.

⁴⁾ Eva Mušková a kol., *Dějiny Plzně a Plzeňského kraje. Učebnice regionálních dějin pro školy i zvidavé domácnosti*, Plzeň 2020, 251 s.

jacísi šerповé a jejich smyslem je údajně pouze dovést profesionální či amatérské badatele k cíli, tedy k oněm archiváliím. Dokonce tehdy dodal, že archivář by neměl být ani historikem. Nemyslím si to. Cílem práce archivářů by podle mého názoru mělo být kromě všestranné péče o archiválie i aktivní vstupování do procesu poznávání a interpretace dějinných událostí. Archivy jako regionální paměťové instituce by dokonce měly být naprosto přirozenými centry výzkumu regionálních dějin. Mají k tomu veškeré předpoklady, především erudované archiváře schopné pracovat s primárními prameny, které se nacházejí v jejich péči a jež důvěrně znají.

Nebudme tedy pouhými kvalifikovanými průvodci světem archiválií, staňme se naopak mnohem aktivnějšími aktéry vlastní historické práce! Pojďme využít naši promyšleně budovanou databázi archiválií a ve spolupráci s dalšími regionálními paměťovými institucemi, ale také se školami všeho druhu postoupit na vyšší stupeň poznávání historie. Pokusme se archiválie, němé svědky minulosti, naučit komunikovat s každým, kdo k tomu bude mít chuť, odvahu a trpělivost. I zdánlivě neživé prameny totiž dokáží hovořit a my máme jedinečnou příležitost jejich svědectví zprostředkovat našim současníkům i následovníkům, aktivně, smysluplně a komplexně.

A to je pro mne také nejsilnější závěr mnichovského workshopu na téma dalšího rozvoje léta vytvářené pramenné základny: pokud se nám to podaří, bude to nesporně tou hlavní a nejvyšší přidanou hodnotou celé česko-bavorské archivní spolupráce. Přispějeme tím více než aktivně ke vzájemnému poznávání minulosti pro pochopení přítomnosti a pro správné a ničím nezatížené nastavení budoucích vztahů mezi oběma našimi národy.

■ Karel Řeháček

70 LET ARCHIV KOŠICE

Richard Pavlovič a kolektiv, 70 rokov Štátneho archívu v Košiciach, Košice, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Košiciach, Košice 2021, 272 s., náklad 350 ks.

Blíží se 70. výročí jednotného archivnictví, za jehož vznik se obecně považuje vládní nařízení o archivnictví č. 29 ze 7. 5. 1954, ale již před tím se formovaly okresní a krajské archivy, takže můžeme slavit několik let. Zřejmě vyjde mnoho článků a prestižních publikací oslavujících tuto událost. Jednou z prvních je výpravná obrazová kniha *70 rokov Štátneho archívu v Košiciach*, kterou sestavil současný ředitel Richard Pavlovič s kolektivem zaměstnanců (bez titulů: Erik, Dulovič, Anikó Bajuszová, Diana Kunderová, Lucia Tokárová) a která vyšla minulý rok v Košicích díky finanční podpoře vedení *odboru archívov a registratúr sekcie verejnej správy Ministerstva vnútra SR*.

Než přestoupíme k vlastnímu rozboru publikace, dovolte malý historický exkurz, nakolik jsou slovenské dějiny a jejich odraz v archivních dokumentech, jejich složení a skladba, odlišné od českých. Problémem je samo postavení východního Slovenska v kontextu slovenských dějin. Řešil to dlouholetý spor ve druhé polovině 20. století mezi prof. Ladislavem Tajtákem a prof. Ondrejem R. Halagou. Nedávno zesnulý L. Tajták pojímal východní Slovensko jako integrální součást Slovenska. O. Halaga naproti tomu hájil teorii o svébytnosti tohoto prostoru a jejich obyvatel. Nebyla to jen akademická otázka. Objevila se jako „politikum“ již za maďarského panství, ve snaze vykonstruovat partikularismus místních slovanských obyvatel, tzv. Slovjaků, proti slovenskému národovectví. Pocit jisté odloučenosti a přehlížení ze strany západního Slovenska je ostatně v poměrně chudém až periférním regionu, patrný dosud. Jdeme-li dále do historie, zjistíme, že právě východní stolice byly centrem protihabsburských povstání, jak Bočkajova, tak i posledního Ference Rákocziho II. Povstání byla sice porážena, ale nikdy ne tak na hlavu jako stavovská vojska na Bílé hoře a i po szátmárském míru v r. 1711 Uhry uhájily své stavovské svobody, dané již Zlatou bulou krále Ondřeje II. z r. 1222. Jejich manifestací byly i stolice jako jednotky šlechtické samosprávy. Na stolice pak v roce 1848 navázaly župy. Významem daleko předčí postupně postátňované české krajské úřady, jak nám napoví i jen letmý pohled do evidence PEVY na jejich obsah a rozsah.

Dne 10. 5. 1951 byl zřízen Krajský archiv v Košicích. První ředitel PEVA Eugen Bidovský (1904–1948), který zůstal ve funkci až do roku 1970, nebyl politickou figurou, ale autory je považován za skutečně zakladatelskou osobnost archivu. Ten měl samozřejmě na co navazovat, a sice na bohaté historické župní archivy Abovské a Turňanské župy a československou Košickou velkožupu. Župné archivy se staly „jedním z *základných fondov neskorších štátnych archívov*“, mj. obsahují i archivy slúžnovských úradov. V roce 1923 byly v nové republice zrušeny staré historické župy a na východě Slovenska vznikla velžupa Košická. Ta zanikla v roce 1928, kdy bylo zavedeno krajinské zřízení a archiv Košické župy byl převezen do Bratislavy, kde zůstal až do roku 1952. Archivy historických žup byly odvezeny do Prešova. Předchůdci ŠA byly tedy archivy župy Abovské a Turňanské (se sídlem v Turni nad Bodvou). Několikrát, za Josefa II. a za Bachova absolutismu, byly obě župy spojeny, ale jen krátkodobě, v Abovsko-Turňanskou (Abauj-Torna Megye) župu. V letech 1938–1945 byly Košice a okolí součástí Maďarska. Poválečné období 1945–1951, nazvané autory archivním provizoriem, bylo poznamenáno mj. dohledáváním archivních fondů a celků a také sčítáním ztrát. Košice byly osvobozeny 19. ledna 1945 a ženský oddíl Rudé armády, ubytovaný v archivu, zničil kromě jiného župní spisy z let 1919–1922 a „svoje vykonali aj upratovačky okresného národného výboru“.

Organizační začátky slovenského archivnictví byly také spojeny se vznikem oblastních poboček Pôdohospodarského archívu při Povereníctve pôdohospodárstva a pozemkovej reformy. V dubnu 1948 vznikla Oblastní pobočka Pôdohospodarského archívu v Košicích a jejím prvním přednostou se stal Vojtech „Belo“ Polla (1917–2000), později známý slovenský archeolog, který byl souzen ve vy-

konstruovaném politickém procesu. Jeho nástupcem se stal Ladislav Andráš, významná osobnost košického archivnictví. Úlohou tohoto zemědělského archivu, podobně jako v českých zemích, bylo soustřeďovat, zpracovávat a zpřístupňovat archivní materiál z oblasti zemědělství a lesnictví a též zachraňovat písemnosti rodových archivů v souvislosti s konfiskací půdy velkostatků. V roce 1955 byly začleněny do soustavy státních archivů.

Podobu jednotné sítě archivnictví ovlivnil v roce 1949 vznik krajského zřízení a postupně vznikaly krajské archivy, které spadaly do kompetence KNV až do roku 1954, kdy přešly jako státní oblastní archivy pod přímou správu MV. Po další územně správní reorganizaci v roce 1960 byl nakrátko do roku 1969 přičleněn Štátny archív v Prešově (v letech 1958–1961 v něm působil významný slovenský medievalista Ferdinand Uličný), který se v tomto roce osamostatnil a vývoj se tak vlivem federativního uspořádání divergoval od české praxe. V letech 1976–2002 existoval Štátny oblastný archív v Košiciach, od roku 2003 pak Štátny archív (ŠA) v Košiciach.

Pobočka Pôdohospodárskeho archívu se stala v r. 1956 integrální součástí ŠA v Košicích. Podle zákona 266/2015 o reorganizaci státních archivů se v roce 2015 archiv sloučil s okresním archivem v Košicích a ten se stal jeho integrálním celkem. Jeho součástí se staly jako pracoviště i okresní archivy v Michalovcích, Rožňavě, Spišské Nové Vsi a Trebišově. Je tedy patrné, že současné slovenské „krajské“ archivy jsou až o polovinu menší než jejich české protějšky, už proto že jich je o jeden více než českých oblastních archivů. O tom svědčí i to, že za 70 let se v archivu vystřídalo jen více než 60 zaměstnanců. Na začátku tu byli pouze dva archiváři a dnes jich je dvojnásobek. Archiv se od svého vzniku několikrát stěhoval. Začal logicky v župním domě (význam žup, stolic), dnes sídle Východoslovenské galerie, a pak se stěhoval ještě několikrát. Typické pro tuto dobu byly spory o prostory mezi různými organizačními jednotkami státu a lidosprávou, než v roce 1973 nepřesídlil a zdá se, že trvale, na dnešní adresu do Bačíkovy ulice (Jan Bačík, 1923–1945, slovenský antifašista umučený v Mauthausenu). Archiv má strategicky výhodnou polohu v centru města v bezprostřední blízkosti Východoslovenského muzea a hlavního náměstí. I tento dům má svoji historii. Postavil ho hoteliér Henrik Fodor (1839–1899), pocházející z Terezína, sídlila v něm v době republiky redakce vlivných regionálních novin Slovenský východ a polský a německý konzulát. V letech 1973–1978 v domě zůstalo osm rodin, které „žily“ s archivem (jasný dopad a doklad tíživé bytové situace a nevyřešené bytové otázky v ČSSR) nebo někdy až v archivu, a z toho vznikaly zvláštní, až tragikomické situace. Při dnešním stavu zabezpečení archivních budov a depozitářů až nepochopitelné. Nicméně v roce 1981 se budova stala národní kulturní památkou, prošla rekonstrukcí a 11. 5. 1988 (opět na výročí, na která si socialismus tak potpěl a bohužel my také) byla slavnostně otevřena rekonstruovaná budova.

Knihy je segmentovaná do několika kapitol, přičemž důraz je kladen na dějiny archivu v dokumentech, které jsou stručně komentovány, resp. registovány. Vzniklo tak čtivé, kaleidoskopické dílo, přístupné i pro méně informovanou od-

bornou veřejnost, třeba českou. Zkratka dělá mistra a skoro z každé stránky, která je někdy až svébytným grafickým dílem, je patrná fundovanost.

Pozornost je věnovaná i zaměstnancům, župním archivářům a registrátorům a budovám. Změny jsou připomenuty firemními tabulemi, hlavičkovým papírem, typáři a razítky a jejich otisky. Nápadité a vděčné i pro laiky.

Závěr publikace je věnován pozoruhodnostem archivu. Na prvním místě to jsou matriční záznamy (sbírka církevních matrik z let 1587–1952 obsahuje více než 1600 svazků knih, druhopisů a registrů) o narození významných osobností (Pavol Jozef Šafařík, generál Rudolf Viest, Sára Salkahazi, blahořečená Benediktem XVI. a maďarský spisovatel dnes světového jména Sándor Márai, který se ale narodil ještě jako Grosschmidt). Pak následuje výběr cenných dokumentů. Nejstarší zápisnice (kongregační protokol) Abovské župy z let 1564–1570, nejstarší městská kniha Nižného Medzeva, ochranný list jágerského paši Piry Mehemeta z roku 1640. Přitom si uvědomíme, kam až sahala osmanské panství a jak jsou dějiny Slovenska jiné než české, u nás v té době byli Švédové – a armales (tedy erbovní listina, jichž je v archivu na 400 kusů) Michala Fischera z Bačkova a fotografie členů rodu Semsey ze Šemše. Před soupisem pramenů a literatury jsou ještě užitečné kontakty na okresní pracoviště ŠA s fotografiemi budov.

Starší a střední generace archivářů vzpomíná na neutěšený stav archivnictví v ČSSR v době socialismu, na stav budov atd. Dodnes není zcela vyřešena otázka, zda první republika byla dobou ideálu a demokratického vzoru Evropy nebo běžnou dobou korupce a skandálů v podmínkách nepřilíš bohatého a úspěšného státu. V roce 1929 Okresní úřad v Prešově, kam byly převezeny župní a soudní archiválie a tam umístěny na chodbě, hlásil, že „slúži za útulok potkanom“. Chodby byly navíc vlhké, takže spisům hrozilo „úplne zničeni“. Po Vídeňské arbitráži došlo v roce 1940 ke spisové rozluce mezi Slovenskem a Maďarskem a spisy bývalých uherských historických žup byly převezeny z Prešova do Košic a předány tak Maďarsku. Nejcennější věci, hlavně kongregační zápisnice, byly koncem války evakuovány do Maďarska a vráceny teprve mnohem později. Otázka restitucí archivů a historických památek se řešila na československo – maďarských jednáních v létě 1949 na Štrbském plese. Přílohou tzv. štrbského protokolu je výčet dokumentů, o něž šlo. Archiválie byly ale vráceny z MLR až v roce 1960 a v akci se odborně angažoval archivář a historik Juraj Žudel, autor mj. záslužného kompendia o slovenských stolicích, předchůdcích žup (Stolice na Slovensku, Bratislava 1984). Rodinný archiv Barczai z Barce se vrátil dokonce až v roce 1968 a ne do Košic, ale je uložen v SNA v Bratislavě.

Nutno ocenit velmi pěknou grafickou a tiskovou úpravu knihy. Možná je horší čitelnost reprodukováných dokumentů, ale není to faksimilová edice a tak zájemce musí jít bátat v archivu. To je také možná jedno z alternativních vyznění této knihy. A úplně na závěr, v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století měl ŠA v Košiciach družbu se SOA v Plzni...

■ Dalibor Státník

KONFERENCE „ROZPTÝLENÉ DĚDICTVÍ, PŘEMÍSTĚNÍ A RESTITUCE ARCHIVŮ V EVROPĚ PO 1. SVĚTOVÉ VÁLCE.“

Ve dnech 22.–23. června 2022 proběhla v Krakově konference „*Rozptýlené dědictví: Přemístění a restituce archivů v Evropě po 1. světové válce*“. Byla první z nového cyklu mezinárodních konferencí European Colloquia on Archives. Tato série navazuje na již zaniklou sérii konferencí Colloquia Jerzy Skowronek Dedicata pořádaných polskými archivy od roku 1996. Konference byla věnována politickým událostem po skončení první světové války a s nimi spojenými přesuny archiválií. S ohledem na aktuální situaci byla do programu vsunuta ukrajinská část, ve které vystoupili ukrajinští delegáti s příspěvky historickými i s prezentacemi věnovanými problematice ukrajinských archivů. Konference se účastnili kromě početné polské delegace archiváři z 12 dalších evropských zemí: Estonska, Lotyšsko, Litva, Německo, České republiky, Slovinsko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Ukrajina, Černé Hory a Gruzie. V naprosté většině šlo o ředitele archivů. Ředitele odboru archivní správy a spisové služby MV Daniela Doležala zde zastupoval autor zprávy. Úředními jazyky konference byla polština, ukrajinština a angličtina, bylo zajištěno tlumočení do všech třech jazyků. Zasedání se konalo v nové budově Národního archivu v Krakově (ul. Rakowicka 22e, 31-510 Kraków). Prohlídka této budovy byla součástí programu konference.

Zasedání 22. června

V úvodu konference vystoupil generální ředitel polských státních archivů Paweł Pietrzyk, který uvítal účastníky jednání, představil nový cyklus mezinárodních konferencí, nastínil obsah konference a informoval u vsunutí ukrajinského bloku vzhledem k probíhající válce na Ukrajině. Následovalo vystoupení ukrajinského konzula v Krakově Vjačeslava Vojnarovského o situaci na Ukrajině, ve kterém poděkoval polským kolegům za všemožnou pomoc.

Jednání první sekce uvedl rozsáhlý referát profesora Jagellonské univerzity Jana Jacka Bruskeho věnovaný polsko-ukrajinské alianci z roku 1920, společnému boji této aliance s bolševiky a posléze uzavření separátního řížského míru 18. března 1921 mezi Polskem a sovětským Ruskem, který znamenal de facto zradu Ukrajinské lidové republiky a rozdělení jejího území mezi Polsko a sovětské Rusko. Následoval projev Prof. Vladislava Verstjuka z Institutu dějin Ukrajiny Národní akademie věd Ukrajiny věnovaný politice dohodových mocností vůči Ukrajině v letech 1917–1921, ve kterém charakterizoval opatrnický a obojaký postoj Francie a Velké Británie vůči novému ukrajinskému státu ve dvacátých letech 20. století.

Následoval mimořádný speciální panel věnovaný ukrajinským archivům. Anatolij Chromov, ředitel Státní archivní služby Ukrajiny, v něm popsal ničení ukrajinských archivů v důsledku války a odvozu archiválií např. z luhanské a doněcké

oblasti do Ruska, a to navzdory rusko-ukrajinské dohodě o vyřešení archivních otázek z roku 1992. Iryna Matiash z Institutu dějin Ukrajiny Národní Akademie věd v Kyjevě a Centra východoevropských studií ve Varšavě mluvila o situaci ukrajinských archivů v minulosti i současnosti. Ola Hnatjuk z Centra východoevropských studií ve Varšavě charakterizovala ukrajinskou otázku v evropské politice a vztahy mezi evropskými zeměmi a Ukrajinou v letech 1921–1939. Poněkud úžeji byl zaměřen referát Olesije Stefanyk, ředitelky Centrálního Státního historického archivu Ukrajiny ve Lvově, ve kterém charakterizovala vznik a vývoj této instituce po první světové válce, tedy v době, kdy byl Lvov součástí Polské republiky. Jednání završilo vystoupení Anny Mieńszewic z Národní pedagogické Drahomanovy univerzity v Kyjevě a nyní rovněž Centra východoevropských studií ve Varšavě, o Ukrajině v mezinárodních vztazích v průběhu obou světových válek.

Nová archivní budova v Krakově

Před polednem 22. června proběhla prohlídka nové archivní budovy, ve které se konference konala. Práce na projektu „*Výstavba sídla Národního archivu v Krakově*“ začaly v roce 2013. Budova leží ve strategické oblasti širšího centra Krakova (ul. Rakowicka 22E), v novém centru Krakova, do kterého se přesouvá řada dalších institucí. V její nejbližší blízkosti jsou obytné budovy a Rakowický hřbitov. Nemovitost byla v roce 2013 za tímto účelem bezúplatně převedena na archiv Agenturou vojenského majetku. Výstavba nové budovy stála cca 123 milionů zlotých, projekt byl financován výhradně z prostředků polského Ministerstva kultury a národního dědictví. Výstavbě předcházela dvě mezinárodní výběrová řízení, první týkající se koncepčních řešení, druhé týkající se projektu. Autorem programu a prostorové koncepce nového sídla bylo ID Biuro Projektów Sp. z o. o., autorem funkčního a užitného programu pro nové sídlo byl Stanisław Pochwała DELTA a autorem funkčního a obslužného programu záložního digitálního úložiště státních archivů umístěného v novém sídle LC PROJEKT Grzegorz Mazur a Piotr Kozek. Hlavním projektantem nového sídla Národního archivu v Krakově byly Ateliéry památkové péče Arkona Sp. z o. o. Projekt vznikl v roce 2016.

Slavnostní položení základního kamene proběhlo 8. června 2018. Dne 29. května 2020 převzal Národní archiv v Krakově budovu nového sídla od generálního dodavatele, společnosti Skanska SA, a zastupujícího investora-ECM Group Polska SA. Bylo zahájeno vybavování nové budovy a přemísťování archivních souborů z pěti lokalit v Krakově a poboček ve Spytkowicích a Zatoru. Slavnostní inaugurace nového sídla Národního archivu v Krakově se uskutečnila 30. září 2020. Spolu s výstavbou nového zařízení byly obnoveny i dvě menší historické budovy v bývalé krakovské pevnosti. Naplnilo se tak skoro stoleté úsilí krakovských archivářů o vznik účelové archivní budovy.

Národní archiv v Krakově získal v novostavbě jednu z nejmodernějších budov v Evropě poskytující cca 14 tisíc metrů čtverečních užité plochy, s archivními de-

Budova Národního archivu v Krakově (pohled z jihozápadu)

pozitáři schopnými pojmout cca 70 000 běžných metrů archiválií (obsazeno je cca 20 000 běžných metrů). Předpokládá se úložná rezerva na 30 let. Archiválie uložené v archivu vznikaly od 12. století do současnosti, kromě královských listin a městských archivů jsou to i bohaté kartografické, fotografické a ikonografické sbírky a řada sbírek soukromých. Při otevření archivu byl zprovozněn rovněž systém elektronické správy dokumentů – Electronic Document Archives (ADE), který umožňuje všem státním archivům přebírat archiválie v elektronické podobě z různých zdrojů, včetně systémů elektronické spisové služby a správy dokumentů z veřejné správy.

Budovu tvoří osmipodlažní depozitář a šestipodlažní kancelářská budova. V přízemí kancelářského bloku je recepce a multifunkční sál pro 180 osob, V prvním podlaží se nachází badatelna, přednáškový a výstavní sál. Následují patra s kancelářemi. V šestém patře jsou moderní konzervátorské a digitalizační ateliéry, knihvazárna a tři serverovny, včetně serverovny celostátního Digitálního zálohovacího úložiště státních archivů, které podporuje systém ZOSIA, ve kterém jsou ukládány digitální reprodukce archiválií z celého Polska. Toto úložiště provozuje Národní digitální archiv. Druhé úložiště je ve Varšavě, V Krakově je uloženo asi 200 TB dat a cca 2 petabyty digitálních kopií.

Pohled na kancelářský blok archivu

Chod budovy řídí inteligentní systém řízení budov (BMS). Kontroluje stabilní teplotu a vlhkost a součinnost větracích systémů, klimatizace a přívodu tepla a chladu do objektu (výhradně ze zemních čerpadel využívajících tepelnou energii, 117 aktivních pilotů a 24 hlubinných sond a vzduchových čerpadel), se segmentem izolovaným z externího skladu klimatických podmínek, s fotovoltaickými panely na střeše, dvojitým pláštěm v kancelářském segmentu atd. Systém je schopen eliminovat výkyvy a to i na konkrétním místě. Systém hašení je trojího druhu. Velká pozornost byla věnována hasicím zařízením, protože v minulosti krakovské archivy postihl požár a způsobil značné škody. V kancelářích a na chodbách se nacházejí springlery, v standardních depozitářích se používá k hašení mlha a ve speciálních depozitářích určených pro filmy a mikrofilmy a serverovnách se hasí plynem. V depozitářích jsou většinou posuvné regály o maximálně 6 policích, údajně z důvodu eliminace možných zranění archivářů.

Zasedání 23. června 2022

V úvodu zasedání druhého dne konference vystoupil prof. Andrzej Novak z Jagellonské univerzity. Ve svém působivém projevu popsal vlastní studia dočasně

zpřístupněných polských archiválií v Moskvě v letech 1993–1995 a jejich postupné znepřístupnění a přechod k neoimperiální propagandě v Rusku vrcholící rozsáhlou sérií dezinterpretací, podle kterých bylo např. předválečné Polsko hlavním viníkem druhé světové války, až po tzv. novou chronologii revidující světové dějiny jako celek. Následoval projev ředitele německého Spolkového archivu Michaela Hollmana o vzniku Bundesarchivu po první světové válce. Cristian Anita z rumunského Národního archivu mluvil o polsko-rumunských archivních vztazích ve dvacátých letech a o převzetí bukovinských archivů ze Státního archivu ve Lvově. Bojan Cvelfar, ředitel archivu v Celje, shrnul vývoj archivních restitucí prováděných na základě mírové dohody ze Saint-Germain-en-Laye a dohody mezi Rakouskou republikou a Královstvím SHS z roku 1923 a popsal další osudy těchto dokumentů. Birgit Kibal z Národního archivu Estonska poreferovala o vývoji archivnictví v Estonsku v meziválečném období. Mezi mimořádně zajímavé příspěvky patřila prezentace Karola Biernackého, ředitele maďarského Národního archivu – Archivu župy Csongrád-Csanád a polského konzula v Segedíně o konferencích a publikacích vydávaných tímto archivem, ve kterých jsou ve spolupráci např. se srbskou stranou odhalovány často kruté epizody maďarsko-srbských vztahů.

Po tomto vystoupení následovala prezentace autora zprávy zaměřená na důvody absence vzniku archivní legislativy během první Československé republiky, do níž byly na základě přání polské strany pojaty rovněž základní informace týkající se československo-rakouské archivní rozluky.

V dalším příspěvku Gintaras Druckus ze Státního archivu v Kaunasu shrnul vývoj litevského archivnictví v meziválečném období. Sofia Jobawa z gruzínského Národního archivu přednesla pozoruhodný referát o procesu repatriace středověkých gruzínských listin z Ruska. Enija Rubina z Lotyšského národního archivu mluvila o restituci lotyšských dokumentů z Ruska.

Poslední sekce byla věnována úspěšné i neúspěšné restituci polských dokumentů z Ruska a Běloruska. Problematiku navrácení archiválií v procesu implementace ustanovení řížské smlouvy přednesl Piotr Długofęcki (Polský institut mezinárodních záležitostí). S problematikou navrácení archiválií z Běloruska do Polska na základě řížské smlouvy z roku 1921 účastníky seznámila Dr. Ewa Rosowska (Generální ředitelství státních archivů). Dr. Hubert Wajs (Hlavní archiv starých akt ve Varšavě) hovořil o obnově archivů ve světle zkušeností svého archivu. Jednání druhého dne skončilo v 16.00 hod.

Závěrem je nutno konstatovat, že konference koncipovaná primárně jako setkání ředitelů archivů, byla pojata dosti velkoryse, vystupujícím byly kromě cesty hrazeny veškeré náklady. Jednání konference doprovázel atraktivní kulturní a turistický program. Polští kolegové tak úspěšně navázali na předchozí sérii mezinárodních konferencí konaných na polském území a zahájili novou sérii, která si nepochybně zaslouží pozornost české archivní veřejnosti.

■ Michal Wanner

ŽIVOTNÍ JUBILEUM LADISLAVY NOHOVCOVÉ

Na počátku ledna tohoto roku oslavila kulaté životní jubileum Mgr. Ladislava Nohovcová, vedoucí 3. oddělení Státního oblastního archivu v Plzni. Převážná část jejího osobního i profesního života je spjata se západočeskou metropolí, kde se 9. ledna 1962 narodila. Ladislava Nohovcová, dívčím jménem Králová, zde absolvovala základní devítiletou školu a na 2. plzeňském gymnáziu v ulici Pionýrů 2, dnešním Masarykově gymnáziu v Plzni, získala v letech 1978–1982 středoškolské vzdělání. Zájem nadané studentky o poznání minulosti neunikl pozornosti její gymnaziální profesorky Danuše Bělohlávkové, která ji seznámila jak se svým manželem, plzeňským městským archivářem PhDr. Miloslavem Bělohlávkem, tak dcerou Janou, která tehdy studovala archivnictví a pomocné vědy historické na pražské filozofické fakultě. Do kontaktu s prostředím budoucích historiků se naopak Ladislava Nohovcová dostávala o letních prázdninách, kdy působila jako průvodkyně na zámku v Českém Krumlově. Po maturitě nebyla přijata ke studiu archivnictví a pomocných věd historických na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a tak následující rok pracovala na částečný úvazek v Západočeském muzeu v Plzni. V roce 1983 nastoupila na doporučení své tehdejší vedoucí PhDr. Marie Ulčové do Podnikového archivu koncernového podniku Škoda, kde se tehdy uvolnilo místo.

Podnikový archiv koncernového podniku Škoda se nacházel mimo hlavní tovární areál Škodovky v objektu bývalých Železáren a smaltoven Bartelmus v Železniční ulici v Plzni. Organizačně pod něj spadal i depozitář v suterénu budovy bývalého generálního ředitelství Škodových závodů v Jungmannově ulici 35/29 v Praze, který od roku 1960 vedl promováný historik Antonín Klimek, CSc. Mentorkou Ladislavy Nohovcové v jejích archivních začátcích se stala tehdejší vedoucí podnikového archivu Marie Bauerová, CSc., která ji naučila základy archivního řemesla. V průběhu osmdesátých let pak Ladislava Nohovcová uspořádala a zinventarizovala společně s podnikovou archivářkou Milenou Havlovou jak archivní fondy některých hutních podniků začleněných do Škodových závodů po roce 1948 (*Železářny a smaltovny Bartelmus, Plzeň; Železářny Rotava; Železářny Sedlec*), tak část kmenového archivního fondu *Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni – generální ředitelství Praha*, která byla uložena v Plzni.

Od roku 1986 studovala dálkově při zaměstnání historii a archivnictví na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Do Brna dojížděla čtyři roky, poté jí bylo umožněno přestoupit do Prahy. V roce 1992, kdy již byla na ma-

Ladislava Nohovcová, 2014,
foto Petr Mašek

teřské dovolené, složila na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze státní zkoušky a obhájila svou diplomovou práci na téma *Spolek dělníků ve Škodových závodech v Plzni*. Problematika sociální péče Škodových závodů v Plzni o své zaměstnance však zůstala i nadále jedním z jejích dlouhodobých badatelských témat. Na svoji diplomovou práci, v upravené podobě publikovanou ve sborníku *Minulostí západočeského kraje* v roce 1995, navázala o čtyři roky později studií o působení podpůrných a nadlepšovacích spolků a fondů Škodových závodů v Plzni v meziválečném období a za okupace (*Sociální záležitosti*), nejnověji se pak tématu věnovala v článku *Podpůrný spolek haléřový dělníků Škoda Plzeň*, otištěném ve sborníku *Západočeské archivy* v roce 2021.

Snižování stavu pracovníků státního podniku ŠKODA, koncern Plzeň po roce 1990 se projevilo i v podnikovém archivu. Po návratu z mateřské dovolené zde Ladislava Nohovcová z původních osmi zaměstnanců našla pouze vedoucí spisovny a jednu nově přijatou kolegyni. Značně nejistou se v průběhu první poloviny devadesátých let stávala rovněž budoucnost pražského depozitáře, kde byla již od roku 1990 zaměstnána jediná archivářka, která sama spravovala většinu dochovaných archiválií vzniklých z činnosti bývalého pražského generálního ředitelství Škodových závodů v Plzni. Po výpovědi podnikového archivu z pronajatých místností v Jungmannově ulici v Praze bylo vedením akciové společnosti ŠKODA roz-

hodnuto o zrušení pražského depozitáře a přestěhování zde uložených archiválií v rozsahu 2 100 bm do Plzně. Pro potřeby podnikového archivu byla proto v roce 1995 adaptována budova HZ-300 v areálu Škodovky nedaleko 11. brány v Plzni-Zátiší, neboť stávající prostory v Železniční ulici byly kapacitně nedostačující. Ladislava Nohovcová, která od prosince 1994 podnikový archiv vedla, organizačně zajišťovala jak stěhování archivního materiálu z obou dosavadních depozitářů v letech 1995–1996, tak spisovny o rok později. Na rozdíl od plzeňských archivních fondů a sbírek, k nimž byla již tehdy vyhotovena evidence formou kartotéčních lístků, byly archiválie dosud uložené v Praze zcela nezpracované a k jejich vyhledávání bylo užíváno lokačního seznamu z roku 1980. Klidnější období, které následovalo po přestěhování podnikového archivu na Zátiší, umožnilo Ladislavě Nohovcové zaměřit se na zpracování části písemností právního a zbrojního oddělení pražského generálního ředitelství. Avšak prohlubující se finanční problémy zřizovatele archivu neustále zvyšovaly reálné nebezpečí jeho zrušení. Diplomacickým taktem se Ladislavě Nohovcové podařilo tuto hrozbu oddálit o více než deset let. Archiv ŠKODA byl v rámci restrukturalizace ŠKODA a.s. od roku 2000 organizačně začleněn do její dceřiné společnosti ŠKODA SLUŽBY s. r. o. (od 1. ledna 2001 ŠKODA SLUŽBY a.s., později TA Služby, a. s.), v prosinci 2005 se stala jeho novým zřizovatelem společnost ŠKODA HOLDING a. s. (dnes ŠKODA INVESTMENT a. s.).

Publikací *Škodovka v historických fotografiích* z roku 2004 byla zahájena úspěšná spolupráce Ladislavy Nohovcové jako stálé členky autorského kolektivu s plzeňským nakladatelstvím a vydavatelstvím Starý most, které dosud v rámci své ediční řady věnované dějinám plzeňské Škodovky zachytilo ve více než desítku titulů měnící se obraz podniku, jeho provozů i výrobních odvětví na historických fotografiích i v archivních dokumentech, pocházejících zejména ze škodováckého archivu. Konceptně nejvýrazněji na tuto knihu navázala reprezentativní publikace *150 let společnosti ŠKODA ve fotografiích a dokumentech*, která vznikla u příležitosti podnikového jubilea o pět let později. Samostatným autorským počinem Ladislavy Nohovcové se pak stala publikace *Škodovácké lokomotivy, tramvaje a trolejbusy ve fotografiích a dokumentech*, vydaná v této ediční řadě v roce 2012, která je výsledkem jejího dlouhodobého odborného zájmu o danou problematiku.

V červnu 2006 byla Archivu ŠKODA udělena Odborem archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra v souladu s platnou archivní legislativou akreditace. Zároveň však bylo společností ŠKODA HOLDING a.s. jako zřizovatelem archivu rozhodnuto o jeho přestěhování do budovy bývalého podnikového ředitelství ŠKODA v Tylově ulici 1/57 v Plzni, které se uskutečnilo v letech 2006–2007. O pouhé dva roky později, v roce 2009, se však představenstvo společnosti ŠKODA HOLDING a.s. usneslo v souvislosti s plánovaným prodejem této budovy na ukončení činnosti archivu a požádalo o odejmutí akreditace.

K 1. lednu 2011 byly archivní fondy a sbírky bývalého Archivu ŠKODA předány do péče 1. oddělení Státního oblastního archivu v Plzni. Archiv ŠKODA se stal pracovištěm tohoto oddělení a zůstal i nadále umístěn ve stávajících prostorech,

kteří byly od nového majitele objektu dočasně pronajaty. Správou zde uložených archivních fondů a sbírek byla pověřena Ladislava Nohovcová, která se od 1. dubna 2011 stala archivářkou 1. oddělení Státního oblastního archivu v Plzni. V průběhu srpna 2012 bylo 48 archivních fondů a sbírek bývalého Archivu ŠKODA z let 1802–2009 v rozsahu cca 4 300 bm přestěhováno do nově zrekonstruovaných depozi-tářů v Klášteře u Nepomuku (pracoviště Státního oblastního archivu v Plzni). Pro Ladislavu Nohovcovou se jednalo již o třetí stěhování za pouhých šestnáct let!

V souvislosti s reorganizací Státního oblastního archivu v Plzni byla Ladislava Nohovcová k 1. listopadu 2013 jmenována vedoucí nově zřízeného, respektive ob-noveného, 3. oddělení, které spravuje archivní fondy podnikatelských a hospo-dářských subjektů Plzeňského a Karlovarského kraje. Po odchodu PhDr. Evy Waskové do důchodu v roce 2015 převzala její téměř veškerou administrativní agendu související s předarchivní péčí o dokumenty původců v působnosti 3. od-dělení Státního oblastního archivu v Plzni. Přes odpovědné úkoly řídicí, organi-zační a správní však Ladislava Nohovcová nalézá i prostor pro svou činnost odbornou, badatelskou a publikační. Ve sborníku *Západočeské archivy* se pravi-delně od roku 2012 objevují její dílčí studie z meziválečných dějin Škodových zá-vodů v Plzni a rovněž je autorkou přehledného historického vývoje tohoto podniku od jeho počátků do roku 1990 pro druhý a třetí svazek *Dějiny města Plzně*, vydaných v letech 2014–2018. Za svou odbornou archivní činnost byla v roce 2014 oceněna resortní medailí *Za zásluhy o české archivnictví*.

Ladislava Nohovcová je však především naší milou kolegyní, laskavou vedoucí a trpělivou průvodkyní po světě okřídleného šípu.

Milá Ladko, jménem svým a jistě i mnohých západočeských archivářek a archi-vářů Ti přeji do dalších let pevné zdraví, mnoho radosti a optimismu a zejména alespoň onu pověstnou kapku spokojenosti a osobního i profesního štěstí.

Výběrová bibliografie prací Ladislavy Nohovcové

Spolek dělníků ve Škodových závodech v Plzni. Minulostí západočeského kraje, 30, 1995, s. 127–174.

Sociální záležitosti. In: Vladimír Karlický et al., *Svět okřídleného šípu : koncern Škoda Plzeň 1918–1945*. [Plzeň] : Paseka, 1999, s. 563–581.

Škodovy závody. In: *Historie a současnost podnikání na Plzeňsku*. Žehušice : Městské knihy, 2002, s. 54–67.

Walter von Trappen. *Dějiny a současnost : kulturně historická revue*, 24, 2002, s. 51–52.

Škodovka v historických fotografiích. Plzeň : Starý most, 2004, 2006 (s Vladislavem Krátkým a Petrem Mazným).

Kovárenství na Plzeňsku v historických fotografiích. Plzeň : Starý most, 2006 (s Vladislavem Krátkým a Petrem Mazným).

- 150 let společnosti Škoda ve fotografiích a dokumentech.* Plzeň : Starý most, 2009 (s Petrem Mazným a Milanem Šrámkem).
- Podnikový archiv Škoda.* Západočeské archivy, 2, 2011, s. 51–56 (s Miroslavem Eisenhammerem).
- Expedice manželů Škulínových do Afriky.* Západočeské archivy, 3, 2012, s. 126–131.
- Škodoväcké lokomotivy, tramvaje a trolejbusy ve fotografiích a dokumentech.* Plzeň : Starý most, 2012.
- Procházka Škodovkou 1960–2014.* Plzeň : Starý most, 2014 (s Petrem Flachsem, Zdeňkem Hůrkou a Petrem Mazným).
- Zbrojní export Škodových závodů do Číny.* Západočeské archivy, 5, 2014, s. 133–138.
- Aféra Seletzky. Zbrojní zakázky Škodových závodů do Rumunska.* Západočeské archivy, 6, 2015, s. 63–72.
- Evakuace Škodových závodů v Plzni v roce 1938.* Západočeské archivy, 7, 2016, s. 114–125.
- Osudy rodiny Škodů a jejich továrny očima archivářky.* In: Marie Korandová, *Sága rodiny Škodů.* Plzeň : Starý most, 2016, s. 98–111.
- Škodovy závody.* In: Karel Waska et al., *Dějiny města Plzně. 2 : 1788–1918.* Plzeň : Statutární město Plzeň, 2016, s. 381–412.
- 100 zajímavostí z plzeňských archivů.* Plzeň : Starý most, 2017, s. 104–113 (kolektiv autorů).
- Správní rada Škodových závodů v Plzni v letech 1919–1938.* Západočeské archivy, 8, 2017, s. 114–125.
- ŠKODA MACHINE TOOL a. s. : kvalita s tradicí.* Plzeň : Starý most, 2018 (s Petrem Flachsem, Šárkou Kalinovou, Petrem Mazným a Miriamou Mochmayovou).
- Škodovy závody.* In: Adam Skála et al., *Dějiny města Plzně. 3 : 1918–1990.* Plzeň : Statutární město Plzeň, 2018, s. 453–508.
- Kapitálové a obchodní vztahy Škodových závodů s Francií v letech 1919–1938.* Západočeské archivy, 10, 2019, s. 100–111.
- Škodovy závody a zařízení pro cukrovary.* Západočeské archivy, 11, 2020, s. 95–106.
- Podpůrný spolek haléřový dělníků Škoda Plzeň.* Západočeské archivy, 12, 2021, s. 185–111.

■ Jan Vaňata

SOUKROMÁ BADATELKA JAROSLAVA HOFFMANNOVÁ (*18. BŘEZNA 1942 V KAMENICI U JIHLAVY)

Když v roce 2003 letošní jubilatka, historička a archivářka PhDr. Jaroslava Hoffmannová odešla do důchodu a v roce 2009 se zcela uzavřelo i její působení v akademickém archivu, kde ještě pracovala na částečný úvazek, bylo zřejmé, že se odborným aktivitám bude věnovat i nadále. Soustavný výzkum a publikační činnost bez institucionálního zázemí narážejí na různá omezení. J. Hoffmannová se po velkou část svého profesního života několikrát vypořádávala s nuceným přetržením své badatelské práce, což bylo ovlivněno zejména potížemi se zaměstnáním z politických důvodů po roce 1968. Ke změně pracovních podmínek, novým úkolům a životním rolím přistupovala vždy zodpovědně a angažovaně. Proto zanechala v každé instituci, kde působila, nepřehlédnutelné stopy své aktivity. A díky tomu má v jejím životě důležité místo kultura a čas strávený s blízkými.

Na tomto místě bych nerada opakovala charakteristiky archivní a historické činnosti jubilatky (o ně jsem se pokusila ve stati, uveřejněné v periodiku *Práce z dějin Akademie věd*, 4, 2012, č. 1, s. 120–125), ale zaměřila bych se na její odborné a popularizační dílo posledního desetiletí. Jeho svorníkem zůstává neobyčejná soustředěnost na zvolené badatelské téma, důvěrná práce s detailem při soustavném zohledňování souvislostí a uvážlivý výběr optimálních pracovních postupů.

Studium životních osudů a díla historika Václava Novotného J. Hoffmannová završila v roce 2014 monografií. Vyznačuje se promyšleným chronologicko-tematickým rozčleněním do dvaceti kapitol, v nichž autorka přehledně a čtivě mapuje Novotného profesní dráhu, vědecké dílo, veřejné působení i rodinný život. Touto knihou J. Hoffmannová rehabilitovala klíčovou osobnost české historiografie.

Recenzent, historik Josef Šrámek přivítal, že Novotného portrét je vykreslen živými barvami, ocenil výzkum založený na zevrubném studiu pramenů i literatury a v závěru konstatoval: „*Komplexně pojatá a do detailu zpracovaná Novotného biografie z pera Jaroslavy Hoffmannové se tak vyrovná nejlepšímu životopisům Josefa Peška, přičemž v budoucnu by měly být tyto tematicky rozdílně zacílené texty čteny pospolu.*“ František Šmahel v úvodních pasážích recenze napsané o knize pro ČČH vyzdvihl, že autorka „*prožila velký kus života mezi archiváliemi. Vyzná se v nich jako málokdo, umí je vytěžit, uspořádat i náležitě evidovat.*“ Je její zásluhou, že Novotného „*místo v panteonu českých historiků nadlouho upevnila.*“

Svůj dlouhodobý zájem o úlohu žen v dějinách J. Hoffmannová zúročila v roce 2016, kdy vyšla další její publikace *Prvenství žen. Ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé*, v níž sledovala v chronologickém přehledu iniciativnost, vzdělanost a kreativitu žen v různých oborech lidské činnosti. Primárně vycházela z tištěné literatury a elektronických zdrojů, ale mnohé údaje doplňovala nebo ověřovala přímo v pramenech. Užitečnost této příručky podtrhuje osobní rejstřík zastoupených žen plus rejstřík věcný. Bohumil Tesařík (1935–2021), chemik, přírodovědec, pedagog

a publicista, ocenil její populárně vědeckou knížku slovy: „*Dílo přináší přesvědčivé důkazy, že dosáhnout vynikajících úspěchů ve vědě, technice, školství a dalších oborech lidské činnosti nikdy nebylo a není jen výsadou mužů. Obecně se udává, že každé podobně zaměřené popularizační dílo by mělo plnit především dvě funkce: poučit a zároveň být zajímavé. A to i na stránkách nabitých jen mnoha životopisnými daty a letopočty. Kniha o ženách, které změnily svět, splňuje obojí.*“ Hodnocení B. Tesaříka má svou váhu v kontextu jeho zaměření na dějiny věd a techniky včetně jejich popularizace.

Zatím poslední knihou J. Hoffmannové je monografie historika a archiváře Jaroslava Werstadta. K ní se vyjádřil jeden z nejpovolanějších – Zdeněk Poustka, který zažil Werstadtovo působení jakožto starosty Historického klubu: „*Autorka biografie četla snad vše, co*

bylo Werstadtem publikováno, a je jí důvěrně známo i vše, co přináší archivní dokumenty. Werstadtovu osobnost má „přečtenou“ a rozumí jí, tak jako dobře, ve které žil. Zná dobře nejen atmosféru kolem Werstadta, poznala plně i jeho přesné vyjadřování a důsledné logické myšlení, jeho vztah ke krásné literatuře, k básnictví, k výtvarnému umění. Werstadtovi byla historie vědou i uměním zároveň. Je nadějí, že kniha Jaroslavy Hoffmannové bude inspirovat k hlubšímu zájmu a dalšímu studiu.“

Delší citace z recenzí posledních třech knih J. Hoffmannové nevybírám samostatně. Zaznívají zde charakteristiky přístupů, které jsou vlastnější historikům-archivářům: důvěrná znalost pramenné základny, důraz na faktografii, zájem o detail, přehledně strukturovaný text, důkladné odkazy na literaturu a prameny, personální bibliografie (v případě biografie), event. ediční příloha. Přitom řadě archivářů je vlastní nejen výborně zvládnutá heuristika a kritika, ale též interpretace, mají bezpečné metodologické zázemí a teoretické znalosti. J. Hoffmannová zohledňuje při zvažování o pojetí svých prací adekvátní měrou jak prameny k tématu, tak dosažený stav historického poznání a interpretační možnosti. Domnívám se, že tuto skutečnost docenují spíše její kolegové podobného naturelu. Těm, které nejvíce zajímá historické myšlení a kteří preferují (re)interpretace v rámci výzkumu dějin českého dějepisectví, poskytují knihy jubilantky pevný základ.

Osobně nepovažuji biografie věnované prvoplánově historickému myšlení a (re)interpretacím za „odvážnější“ a ty, které se soustřeďují na „pouhé“ faktografické vyličení života a díla určité osobnosti, za „méně ambiciózní“, s „menší čtenářskou přívětivostí“. Tomáš Pánek, respektu hodný badatel v dějinách české historiografie, v recenzi monografie J. Werstadta charakterizuje kromě těchto dvou typů monografií věnovaných jednotlivým historikům v rámci druhé skupiny ještě ja-

kýsi hybridní útvar mezi faktograficky hutnou monografií a pramennou edicí. Do jisté míry jej oceňuje, ovšem nikoliv s plným vědomím jejich obsahu a náročnosti přípravy, a považuje za specifický pro badatele-archiváře: „*Jde však zároveň o práce dobře využitelné dalšími badateli, neboť s nimi lze pracovat jako s určitými ‚registry‘ písemných pozůstalostí konkrétních historiků (a jiných archivních fondů), po nichž dávají dobrý rozhled a stávají se jejich podrobným průvodcem.*“

J. Hoffmannová se rozhodně nesoustředí na pouhé „vršení faktografické matérie“, ale na základě jedinečné znalosti osobních archivních fondů, s nimiž se začala seznamovat již jako jejich zpracovatelka (což je pro poznání souvislostí mezi jednotlivými archiváliemi fondu důležité), bezpečné orientace po dalších souvisejících dokumentech a studia literatury napsala plastické portréty dvou předních osobností české historické vědy. Tím, že připravila faktograficky bohaté monografie (v případě J. Werstadta s ediční přílohou), naplnila svůj badatelský záměr. Tomu odpovídal také větší prostor pro interpretaci v případě díla Václava Novotného a více místa pro shromáždění fakt v monografii Werstadtové. Zároveň přitom velmi dobře využila své dovednosti a zúročila i dřívější šířeji pojaté bádání k dějinám humanitních a společenských věd. Završila tak dva odvážné projekty soukromé badatelky.

Z dalších jejích publikačních výstupů ve sledovaném období upozorňuji na dva volně související s *Prvenstvím žen* – studie o spolupracovnicích naučných slovníků (2014) a o Heleně Tuskanyové, jedné z prvních středoškolských profesorek (2016). Za zvláštní připomenutí stojí podrobná životopisná studie *Rudolf Dvořák v kruhu rodinném* (2020), kterou J. Hoffmannová napsala pro velmi zdařilou knihu o profesoru Rudolfovi Dvořákovi, potažmo počátcích české orientalistiky, jejíž přípravu zaštitila Olga Lomová.

Archiváře J. Hoffmannová potěšila a inspirovala vzpomínkovým textem *Archivní práci jsem si nevybrala, ale nelituji*; jedná se o vydaný opoznámkovaný přepis magnetofonového záznamu přednášky, kterou proslovila na jaře 2008 v rámci cyklu *Býti archivářem*, pořádaného v Českých Budějovicích: „*Podstatné je, že jsem si při všech těch problémech [se zaměstnáním] řekla, že když nemůžu dělat to, co bych chtěla (a nebyla jsem sama), budu prostě dělat to, co můžu dělat, tak, aby mne to zajímalo. A to se mi velmi osvědčilo.*“ Ročenka České archivní společnosti (ČAS v roce 2017) publikovala v roce 2018 rozhovor s Jaroslavou Hoffmannovou a Věrou Beránkovou, které se právě staly čestnými členkami ČAS. Zde zazněla slova neodmyslitelně patřící k letošní jubilantce: „*A pokud parafrázuji Palackého, tak všechno štěstí mé pochází z toho, jak jsem se provdala.*“ Svého manžela, historika a archiváře Františka Hoffmanna, J. Hoffmannová zastoupila dne 23. února 2015 (v den jeho 95. narozenin) v Jihlavě na slavnostní prezentaci knihy *Sedm století Jihlavy v obrazech*, která byla vydána při příležitosti jeho jubilea a zároveň k nedožitým 90. narozeninám spoluautora-ilustrátora Gustava Kruma. Dne 7. září 2020 měla ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli proslov na vernisáži výstavy *František Hoffmann 1920–2015*. Litomyšlská výstava se uskutečnila k 100. výročí narození litomyšlského rodáka F. Hoffmanna a k 5. výročí jeho úmrtí. Vy-

užila plakátů z šířeji pojaté úspěšné výstavy konané v Muzeu Vysočiny v Jihlavě v lednu až březnu 2020 (a ještě znovu zpřístupněné v květnu téhož roku). V nedokončených, nedávno vydaných Hoffmannových *Vzpomínkách na Jihlavu, Litomyšl a Prahu* (pečlivě edičně připravených jihlavským archivářem Petrem Dvořákem; vyd. 2021) má své nezastupitelné místo manželka Jaroslava.

Přejeme Jaroslavě Hoffmannové pevné zdraví, aby se mohla i v následujících letech věnovat historickému bádání, které bude přinášet radost jí samotné a posléze i nám jako čtenářům jejích knih a studií.

Bibliografie Jaroslavy Hoffmannové 2012–2021

Bibliografie do roku 2011 (resp. začátku roku 2012) byla publikována postupně u jubilejních článků (Vlastimil Svěrák ve Vlastivědném sborníku Vysočiny, oddíl věd společenských, 13, 2002, s. 248–257, bibl. s. 251–257; H. Kábová v AČ, 57, 2007, s. 41–44, bibl. s. 43–44, AČ, 62, 2012, č. 1, s. 76–78, bibl. s. 77–78).

Srov. vlastní slovníkové heslo J. Hoffmannové in *Lexikon českých historiků 2010*. Uspoř. Radek Lipovski – Lumír Dokoupil – Aleš Zářícký a kol. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity ve spolupráci se Sdružením historiků ČR, 2012, s. 171 (č. 212).

Bibliografie za léta 2012–2021 byla zpracována s využitím podkladů poskytnutých jubilantkou.

Knihovna profesora českých dějin Václava Novotného. Knihy a dějiny, [19], 2012, leden (Zvláštní číslo věnované PhDr. Anežce Baďurové), s. 7–19.

Za Václavem Novotným. Ruch. Zpravodaj města Řevnic, 23, 2012, č. 7 (červenec), s. 6.

Archivní práci jsem si nevybrala, ale nelituji (15. dubna 2008). In: Marie Ryantová a kol. Býti archivářem. Přednášky ze stejnojmenného cyklu pořádaného v Českých Budějovicích. Česká archivní společnost, 2012 [vyšlo 2014], s. 51–62.

Václav Novotný (1869–1932). Život a dílo univerzitního profesora českých dějin.

Edice Paměť, sv. 75. Praha: Academia, 2014, 557 s., 40 s. obr. příl. Rec. (blk) [= Karol Bílek], *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, 27, 2014, s. 322–323; Jan Hálek, *Práce z dějin Akademie věd*, 7, 2015, č. 1, s. 164–165; Bohumil Jiroušek, *JSH*, 83, 2014, s. 500; Hana Kábová, *AČ*, 65, 2015, č. 3, s. 303–304; Naděžda Morávková, *Bohemiae Occidentalis Historica*, 2, 2016, č. 1, s. 108–109; Marie Neudorflová-Lachmanová, *Moderní dějiny*, 23, 2015, č. 1, s. 302–305; Milada Sekyrková, *ĎaS*, 37, 2015, č. 6, s. 48; František Šmahel, *ČČH*, 112, 2014, č. 4, s. 785–790; Josef Šrámek, *ČMM*, 135, 2016, č. 1, s. 166–168.

Spolupracovnice naučných slovníků (Ottův slovník naučný, Masarykův slovník naučný a Ottův slovník naučný nové doby). *Práce z dějin Akademie věd*, 6, 2014, č. 1, s. 21–45.

Nejen dcera a manželka. Týdeník Rozhlas, 24, 2014, č. 34, s. 4 (rubrika Dopisy). [Renáta Tyršová jako spolupracovnici Ottova slovníku naučného.]

- K 600. výročí M. Jana Husa.* Vital, 8, 2014, č. 4, s. 26.
- Prvenství žen. Ženy iniciativní, vzdělané a tvořivé.* Praha: Ústav T. G. Masaryka, o. p. s. – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2016, 208 s. *Rec.*
- Zdeněk Ambrož Eminger, *Deník Knihy* (online), 2017, č. 14, 14. 4.;
- Denisa Nečasová, ČMM, 137, 2018, č. 1, s. 182–183; Marie Neudorfllová-Lachmanová, *Moderní dějiny*, 25, 2017, č. 1, s. 307–308; Bohumil Tesařík, *Třítól, e-zin popularizující vědu a techniku*, 9. 3. 2017.
- Helena Tuskanyová, jedna z prvních středoškolských profesorek.* In: *Alis volat propriis.* Sborník příspěvků k životnímu jubileu Ludmily Sulitkové. Red. Hana Jordánková. Brno: Statutární město Brno. Archiv města Brna – UJEP v Ústí nad Labem – Zemský archiv v Opavě, 2016, s. 504–513, rés. něm. s. 683–684.
- Biografický slovník archivářů českých zemí.* In: *Zborník Spoločnosti slovenských archivárov 2017.* Eds. Štefan Hrivňák – Henrieta Žažová. Bratislava: Spoločnosť slovenských archivárov: 2017, s. 341–345. [Pův. referát, XXI. archívne dni v Slovenskej republike, 23.–25. 5. 2017, Martin.]
- Rozhovor s Věrou Beránkovou a Jaroslavou Hoffmannovou.* [Rozmlouvali v Praze-Vršovicích dne 5. února 2018 Marek Ďurčanský a Michal Sejk.] ČAS v roce 2017. Ročenka České archivní společnosti. Praha 2018, s. 302–308.
- Renata Pisková jubilující.* AČ, 68, 2018, č. 1, s. 90–92.
- Jaroslav Werstadt. Svobodný zednář.* Časopis českých svobodných zednářů, 22, 2018, č. 3, 16. 10.
- Neprávem zapomenutý historik.* Lidové noviny, 32, 2019, 7./8. 9., příloha Orientace, sobota 7. 9. 2019, s. 24/X. [150. výročí narození historika Václava Novotného.]
- Lakování narůžovo je škodlivé.* Týdeník Rozhlas, 30, 2020, č. 34, s. 4 (rubrika Dopisy). [Reakce na čtenářskou kritiku na příspěvek Petra Koudelky.] (ed.) *Václav Novotný a Josef Vítězslav Šimák ve vzájemných veršovaných blahopřáních.* Od Ještěda k Troskám, 27 (43), 2020, č. 3 (zvláštní číslo věnované J. V. Šimákovi), s. 132–138.
- Jaroslav Werstadt (1888–1970). O minulosti pro přítomnost.* Velké postavy českých dějin, sv. 29. Praha: Vyšehrad, ve spolupráci s Masarykovým ústavem a Archivem AV ČR, v. v. i., 2020, 359 s., obr. *Rec.* Marie Neudorfllová-Lachmanová, *Moderní dějiny*, 29, 2021, č. 2, s. 331–334; Jaroslav Pánek, *Comenius.* Journal of American Civilization, Vol. 8, 2021, Nr. 2, s. 349–351. Tomáš Pánek, *Dějiny – teorie – kritika*, 18, 2021, č. 1, s. 146–149; Zdeněk Pousta, ČČH, 114, 2021, č. 2, 444–448.
- Rudolf Dvořák v kruhu rodinném.* In: Olga Lomová a kol. *Ex Oriente lux: Rudolf Dvořák (1860–1920).* Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2020, s. 186–217.
- Historik a archivář Jaroslav Werstadt.* Vítaný host v Plzeňském kraji. Čtvrtletník příznivců přírody, památek a lidí. Léto 02/2021 (vyšlo 18. 6. 2021), s. 8–9.

ŽIVOTNÍ JUBILEUM EVO WASKOVÉ

Letos slaví kulaté životní jubileum Eva Wasková, jejíž celý profesní život je spjatý se západočeským archivnictvím.

S Evou jsem se osobně potkala někdy v roce 1994 jako pracovnice podnikového archivu Škoda Plzeň. Eva byla tehdy při Státním oblastním archivu (SOA) v Plzni metodičkou pro podnikové archivy. Ale co víc, její pradědeček Ing. František Hanuš byl generálním ředitelem Škodových závodů v Plzni v letech 1919–1923. Jaká shoda náhod! V roce 2011 jsme se pak obě podílely na předání všech archivních souborů Škody Plzeň do SOA v Plzni.

Eva Wasková se narodila 19. června 1952 v Praze v rodině právníka Jiřího Balzera. Po absolvování gymnázia v Praze-Libni nastoupila v roce 1970 na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, obor historie a archivní studium. Na studiu poznala svého celoživotního partnera a manžela Karla Wasku. Po promoci v roce 1975 následovala svatba a z jejich manželství postupně vzešly tři děti, z nichž dcera Marie je též archivářkou. V roce 1976 obhájila v rigorózním řízení svoji diplomovou práci na téma *Rozbor havanské městské rady z let 1616–1624*. První rok po promoci strávila v Ústavu českých a světových dějin ČSAV v Praze v oddělení vědeckotechnických informací jako pracovnice studovny při ústavní knihovně.

V roce 1976 nastoupila jako podniková archivářka na Správu dráhy, pozdější Oblastní ředitelství ČSD v Plzni, kde působila až do roku 1993. Tehdy přešla jako odborná archivářka do SOA v Plzni, kde se věnovala hospodářským archivním fondům a podnikovému archivnictví v rámci 3. oddělení SOA a po jeho sloučení v letech 2005–2013 s 1. oddělením i v rámci tohoto oddělení. Zabývala se metodikou spisoven a předarchivní péče a své zkušenosti předávala pracovníkům spisové a archivní služby podnikových původců. Společně s vedoucí Evou Janouškovcovou úspěšně zajistila převzetí, a tím i zachránila, téměř všechny archivní soubory podnikových archivů bývalých národních a státních podniků a jejich předchůdců v oblasti do SOA v Plzni. Jen v letech 2005–2012 se jednalo o 597 archivních souborů. Zabývala se problematikou akreditovaných soukromých archivů a komerčních spisoven. Vyřizovala agendu týkající se vyjádření archivu v případě zániku firem, poskytovala pomoc a informace bývalým zaměstnancům podniků při dohledání dokladů potřebných pro účely důchodového pojištění. Seznam archivních fondů, které zinventarizovala, by byl dlouhý, proto jen výběrově: zpracovávala archivní fondy soukromoprávních původců např. *Grafika Plzeň; Výzkumný ústav balneologický Mariánské Lázně; Bratři Starkové, továrna na krajky, výšivky a záclony, Kraslice; Západočeské továrny kaolinové, šamotové a slovenské závody magnetitové, a. s. Praha, závod Chlumčany; Západočeský elektrářský svaz Plzeň; Západočeské elektrárny a. s. Plzeň; František Hanika, elektrárna Planá*. Publikovala řadu příspěvků především s tematikou dějin železnic a dopravy, ale i dalších podnikatelských subjektů v západních Čechách.¹⁾

Kromě vlastní pořádací a metodické práce byla vždy ochotna poskytnout pomoc a radu ostatním kolegům. Významná byla její role při zavádění a stabilizaci nového pracoviště SOA v Klášteře u Nepomuku, kam řadu let pravidelně dojížděla a předávala své zkušenosti novým kolegům. Každý ji mohl požádat o odbornou pomoc a vždy dokázala vyhovět. Je nesporně i její zásluhou, že zde vznikla fungující skupina pracovníků vytvářející kvalitní archivní pomůcky, která se stala v roce 2014 základem znovu obnoveného 3. oddělení SOA v Plzni. Díky za to.

Za svoji úspěšnou práci na archivním poli byla v roce 2012 oceněna rezortní medailí *Za zásluhy o české archivnictví*.

Když v roce 2018 z archivu odcházela, mohla si být jistá, že zde zanechává za sebou nesmazatelnou stopu. Archivní praxi však neopustila a pokračovala v rámci dohody o pracovní činnosti v akreditovaném Archivu společnosti Plzeňský Prazdroj a. s., kde se stala významnou posilou tamějšího kolektivu archivářů. Zde působí dodnes a věnuje se zpracování archivních souborů Pivovaru Velké Popovice.

Za sebe i ostatní západočeské archiváře přeji k jejímu životnímu jubileu pevně zdraví, osobní spokojenost a ještě mnoho šťastných let v kruhu rodiny, přátel i archivářů.

■ Ladislava Nohovcová

¹⁾ Vyběrová bibliografie Evy Waskové viz Marie Wasková (ed.), *Sborník k poctě Evy a Karla Waskových, západočeských archivářů*. Náklad vlastní, Plzeň 2011, s. 14–16.

PETROS CIRONIS (12. 7. 1936–2. 10. 2021)

Dne 2. října 2021 se ukončila pozemská cesta promovaneho historika Petrose Cironise, emeritního ředitele Státního okresního archivu Rokycany. Již svým zjevem a neobvyklým jménem na první pohled napovídal, že nepatří k rodilým Čechům. Přestože jeho domovina byla tam, kde slunce stále hřeje, a dozrávají broskve, Čechy přijal jako svůj druhý domov.

Narodil se 12. července 1936 v Glikoneri v prefektuře Kastoriá v Řecku (v malé vesnici v horách poblíž hranic s dnešní Severní Makedonií). V době občanské války v rodné zemi se dostal i se svými sourozenci v rámci bratrské výpomoci v roce 1948 do Československa. Zde postupně prošel několika dětskými domovy pro řecké děti. Po roce studií přešel v roce 1950 z Obchodní akademie v pražské Reslově ulici na Nerudovo gymnázium na Malé Straně. V letech 1955–1960 vystudoval Filozoficko-historickou fakultu Karlovy univerzity v Praze, obor historie, osvěta.

Na podzim 1960 byl umístěn do Okresního archivu v Rokycanech. Od ledna následujícího roku se stal jeho vedoucím. Jím zůstal (později ve funkci ředitele) neuvěřitelných 43 let až do roku 2003. Na sklonku roku 2004 pak odešel do zaslouženého odpočinku.

V archivu se zprvu věnoval především pořádání a inventarizaci fondů obcí, okresních zastupitelstev, okresních soudů a okresního úřadu. V roce 1976 se mu podařilo zpřístupnit původní Sedláčkovovo uspořádání Archivu města Rokycany z let 1362–1866 a vydat ho tiskem. Na tuto práci pak navázal v osmdesátých letech zpřístupněním dalších oddělení rozsáhlého městského archivu Rokycany (do roku 1945).

Poměrně početná byla i jeho publikační činnost. Jako autor se podílel na celé řadě publikací literárních, historických a filozofických s tematikou regionální historie a česko-řeckých vztahů. V uvolněných šedesátých letech minulého století se mu podařilo vydávat byť útlý, ale velmi kvalitní sborník s názvem *Minulostí Rokycanska*. Zde publikoval nejen on, ale celá řada významných historiků články především regionálního charakteru. Sborník udržel v letech 1967–1974 a pak se mu podařilo vydat ojedinělé číslo v roce 1989. Do roku 1989 se autorsky podílel především na politicky požadovaných publikacích (*Revoluční Rokycansko*, *Za Rokycansko krásnější*, *Socialistické Rokycansko* aj.).

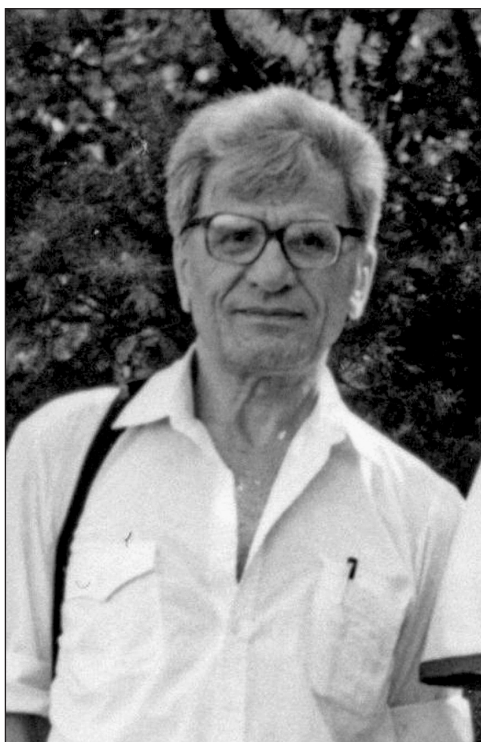
Po roce 1989 se zasloužil o přestěhování archivu z nevyhovujících prostor několika po okrese rozsetých depozitářů. Novým sídlem tehdejšího Státního okresního archivu Rokycany se tak staly bývalé staré kasárny, kam se archiv definitivně po částečné rekonstrukci přestěhoval v roce 1995.

Od roku 1991 se mu podařilo obnovit regionální historické periodikum *Minulostí Rokycanska*, které však již nedosahovalo kvalit původního z šedesátých let. Stále častěji se stávalo souborem několika článků pouze jednoho autora. P. Cironis se v tomto období zabýval především regionálními dějinami, z publikací lze při-

pomenout především I. díl *Historie města Rokycan od 10. století do konce třicetileté války* či několik studií věnujících se konci druhé světové války, vystěhování obcí v Brdech či sběrnému táboru v Mirošově. Několik článků věnoval také problematice druhé poloviny 16. století v Rokycanech, vydal reedici *Knihy černé nebo smolné královského svobodného města Rokycany z let 1573–1630*.

Jeho tvorba se neomezila jen na literaturu faktu, ale také na románovou tvorbu. Jeho prvotinu s názvem *Děti Helady* vydalo Západočeské nakladatelství v Plzni již v roce 1976. Druhé, doplněné vydání této knihy pak vydal sám autor v roce 2002. Na tuto knihu pak volně navazuje román *Cizinci bez pasů* (1995, 1996). Některé romány zůstaly v rukopisech.

Psaní se věnoval i v důchodovém věku. V roce 2005 vydal v nakladatelství Futura knihu *Na demarkační čáře* s podtitulem *Setkání spojeneckých vojsk v květnu 1945 na Rokycansku*. Jeho posledním větším dílem se stala *Encyklopedie Rokycanska (1110–2010)*, která vyšla v roce 2019.

■ Hana Hrachová

KAREL HERČÍK NEODEŠEL

Řada nekrologů mívá v nadpise slůvko odešel. Mnozí také brzy do zapomnění skutečně odcházejí. Oprávněně, ale často neoprávněně. Jsem přesvědčen, že to neoprávněně neplatí a nebude platit o kolegovi PhDr. Karlu Herčíkovi, který zemřel 8. února 2022 v Mladé Boleslavi ve věku 86 let. Alespoň ne v široké oblasti Mladoboleslavska, které věnoval převážnou část svého života a díla.

O Karlovi jsem psal již několikrát, psali i další kolegové, byla publikována jeho výběrová bibliografie (*Viz AČ*, 2006, s. 153–154; sborník *Boleslavica16 aj.*). Proto

jen základní údaje. Narodil se 9. března 1936 v Kolíně, po roce 1945 žila rodina v Ústí nad Labem. V letech 1954–1959 absolvoval studium historie na Filozoficko-historické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a nastoupil na místo okresního archiváře v Mladé Boleslavi. Po povinné základní vojenské službě se sem vrátil a ve funkci ředitele tu úspěšně působil do roku 1970. Jako první již roku 1965 veřejně publikoval skutečnost, že Mladou Boleslav v květnu 1945 nebombardovali Němci, ale sovětská letadla. Normalizátoři mu pak toto i další „*prohřešky*“ rázně spočítali.

Roku 1970 musel tedy archiv předat do rukou „*odborně vzdělaného*“ kapelníka. Až do listopadu 1989 se živil jako úředník stavebního podniku a podnikový právník. Změna přišla s listopadem 1989. Byl zvolen předsedou ONV a po volbách v období 1990–1994 byl starostou Mladé Boleslavi. Poté učil na místním gymnáziu a podílel se i na založení podnikového muzea AUTO-ŠKODA.

Karel Herčík byl především regionální historik. Toto zaměření uplatňoval v archivní práci, ale hlavně ve veřejném působení. Soustředil se na drobné i větší příspěvky do mladoboleslavských novin a kulturních periodik. Díky aktivní činnosti ve spolku baráčníků se stal známým v širokém okolí a následovaly stovky přednášek, exkurzí a příspěvků do místních sborníků, sborníčků a zpravodajů, do turistických a vlastivědných publikací. Velkou oblibu získala jeho kniha Čtení o Mladé Boleslavi. Mnozí by se nad takovouto celoživotní bilancí vysoce vzdělaného historika ušklíbli, on však vytrval. Byl nesmírně oblíbenou osobností, společensky aktivní, jeho mohutné postavě velmi slušel baráčnický kroj. Pracoval nejen jako berní V. župy baráčníků a opora župního časopisu *Život Budovcovy župy*, ale byl i při obnovení Pekařovy společnosti Českého ráje a činný ve Vlastivědné společnosti Mladoboleslavska. Známé je jeho působení při osamostatnění mladoboleslavského divadla. S oblibou hrál do vysokého věku stolní tenis.

Za svou celoživotní práci byl mj. v roce 2006 odměněn jako první občan Cenou města Mladé Boleslavi. Stejnou odměnou mu jistě byl i nelíčený smutek stovek lidí, kteří se s ním ve smuteční síni mladoboleslavském hřbitova 18. února 2022 rozloučili.

■ Karol Bílek

ŽIVOTNÍ JUBILEUM JANA PELANTA

Dne 17. srpna 2022 oslavil PhDr. Jan Pelant, CSc., nestor západočeských archivářů, své 85. narozeniny. Pomyslné žezlo regionálního archivního barda převzal v únoru 2021 po nečekaném odchodu někdejšího dlouholetého ředitele Státního oblastního archivu (SOA) v Plzni Vladimíra Bystrického právě on, jeho blízký spolupracovník a jen o pár let mladší souputník.

O Pelantových zásluhách o odborný přínos našemu archivu, československému i českému archivnictví jako celku, ale též pomocným vědám historickým, zejména diplomatické, heraldické či sfragistické, které patří mezi jeho hlavní domény, bylo již napsáno mnohé,¹⁾ naposledy před pěti lety na stránkách Archivního časopisu právě mnou.²⁾

Jan Pelant jako jeden z dlouholetých vedoucích pracovníků SOA v Plzni a uznávaných autorit celého oboru nejen odborně (a mimořádně pilně!) pracoval, ale dokázal navíc vychovat i řadu profesně zdatných archivářů, kteří se stali jeho kolegy a následovníky. A neodpustím si při této příležitosti noticku, že stál rovněž u zrodu „archiváře“ Karla Řeháčka, jako jeho archivní učitel a první šéf. I díky Vám na své archivní začátky v létě 1995 velmi rád vzpomínám a děkuji, vážený pane doktore: za Vaši ochotu, vstřícnost, slušnost a až starosvětskou noblesu!

Do dalších let Vám jménem svým i jménem zaměstnanců SOA v Plzni přeji hodně zdraví, spokojenosti a pracovních i mimopracovních úspěchů. K vašim osmdesátým narozeninám jsem nám všem přál, abyste do svého archivu zavítal přece jen častěji. Přání se ale i kvůli covidové pandemii bohužel nesplnilo, takže ho opakuji znovu a rád: pokud nás zatoužíte navštívit, budete velmi vítán!

■ Karel Řeháček

¹⁾ Ivan Martinovský, *Životní příběh pracovitěho člověka. Jan Pelant šedesátiletý*. Minulostí Západočeského kraje, XXXIII, 1998, s. 210–215; Eva Wasková, *Pozdrav archiváři. K sedmdesátým narozeninám PhDr. Jana Pelanta*. Archivní časopis (AČ), 57, 2007, s. 196; Jana Kopečková, *K sedmdesátinám PhDr. Jana Pelanta, CSc.* ČAS v roce 2007. Ročenka České archivní společnosti, 2008, s. 163.

²⁾ Karel Řeháček, *Osmdesátiny Jana Pelanta*, AČ, 67, 1, 2017, s. 76–78.

Jan Pelant (sedící uprostřed) s Vladimírem Bystrickým (vlevo)
a Karlem Řeháčkem (vpravo) na fotografii z roku 2017

Wojciech Bogumil Jastrzębowski, *Traktat o wiecznym przymierzu między narodami ucywilizowanymi: Konstytucja dla Europy*. Warszawa, Archiwum główne akt dawnych 2021, ISBN 978-83-959919-7-4, 295 s.

Mezi publikace vydané v loňském roce Archivem starých akt ve Varšavě patří i edice jedné historické utopie. Jde o traktát Wojciecha Jastrzębowského o věčném míru mezi národy, jakýsi pokus o evropskou ústavu. Jastrzębowski byl polský přírodovědec, pedagog a odborník na památky, profesor botaniky, fyziky, zoologie a zahradnictví. Je považován za jednoho z hlavních tvůrců ergonomie.

Jastrzębowski se narodil v roce 1799 v chudé šlechtické rodině. Univerzitní vzdělání získal ve Varšavě, nejprve studoval stavitelství a zeměměřičství a poté přírodní vědy na Varšavské univerzitě. Po absolutoriu začal pracovat ve fyzikální kanceláři Varšavské univerzity. Výsledkem bylo mj. vynález „polského kompasu neboli gnomografu“ a vývoj meteorologických pozorování prováděných astronomy na observatoři Královského zámku ve Varšavě. Jastrzębowski prezentoval výsledky své práce na setkáních Královské společnosti přátel věd, do které byl přijat v roce 1829.

Po vypuknutí listopadového povstání 1830 nastoupil jako dobrovolník k dělostřelecké baterii Národní gardy ve Varšavě. Během velké přehlídky gardy na Saském náměstí ve Varšavě promluvil ke shromážděným dobrovolníkům a povolal je na frontu, za což se mu dostalo poděkování od velitele gardy, generála Antonia Ostrowského. Jako dělostřelec navštívil v únoru 1831 dějiště polsko-ruských bitev

a jak později napsal, tyto poznatky jej přiměly k úvahám o lidském utrpení způsobeném válkami a hledání cest, jak jim předcházet.

Od té doby, „*ve chvílích bez vojenské práce*“, tedy při střežení veřejné bezpečnosti ve Varšavě, sepsal své myšlenky a dal jim podobu smlouvy o věčném spojenectví mezi civilizovanými národy. První verzi pojednání dokončil v březnu 1831, protože 21. března časopis *Mercury* zveřejnil výběr fragmentů tohoto díla. Rukopis předal 1. května 1831 do sbírky Královské společnosti přátel věd.

Dílo se skládá z předmluvy, datované 21. února 1831 v Grochówě u Varšavy, a úvodní, historicko-filozofické a politické části, datované jako celek 30. dubna 1831 ve Varšavě. Jastrzębowski sem zařadil úvahy o válkách, jejich příčinách a možnosti se jim vyhnout. V systémové části pak prezentoval návrh celoevropské ústavy s názvem *Některé úvahy o zákonu zakládajícím věčný mír v Evropě, jehož přijetí by mohlo zabránit válkám*. Návrh ústavy ve výrazně pozměněné verzi vyšel ve Varšavě v podobě brožury 3. května 1831 s úvodem parodujícím carův manifest a začínajícím slovy: „*My, z milosti nejv. milostivý Mikuláš I., nejláznivější polští rebelové [...]*“.

Osou Jastrzębowského návrhu evropské ústavy byla myšlenka starořímského historika Livia: *Pax data in has leges*. Jen v zákonech – národních i evropských – a jejich dodržování mohla Evropa najít záruku míru. V historicko-filozofické části autor poukázal na lidské vášně, které převládají nad rozumem, jako na zdroje všech neštěstí. Navrhoval nahradit sílu zbraní jako prostředek urovnání sporů silou zákona. Pro odstranění válek by

podle Jastrzębowského bylo nutné zcela změnit vztahy mezi národy, založit je na zákonu rovnosti. V 77 člancích navrhl Evropu, jako jedinou republiku bez vnitřních hranic, s jednotnou legislativou a orgány moci složené ze zástupců všech národů. Dosavadní monarchové se měli změnit v jakési otce národů, armáda měla být zrušena, pouze kongresu, nejvyššímu legislativnímu orgánu, měly podléhat sklady zbraní pro případ ohrožení.

Po potlačení listopadového povstání Rusové zakázali oběh brožury *Ústava pro Evropu* a její autor několik let nemohl získat práci v státních službách. Teprve v roce 1836 byl zaměstnán jako profesor na Zemědělském a lesnickém institutu v Marymontu u Varšavy. Několik desítek let zde vědecky a pedagogicky působil, byl členem několika vědeckých a hospodářských společností. Zemřel ve Varšavě v roce 1882.

Dílo bylo na mnoho let zapomenuto a do obecného povědomí jej uvedlo až vydání Franciszky Ramotowské z roku 1985. V roce 2017 byla Jastrzębowského dílu věnována vědecká konference v Staszicově paláci ve Varšavě a v říjnu 2021 další ve varšavském Muzeu nezávislosti. Rok 2021 prohlásila samospráva mazovského vojvodství rokem Wojciecha Bogumila Jastrzębowského. V tomto kontextu vyšla i recenzovaná publikace.

Michal Wanner

**Jana Čermáková – Karel Maráz – Jindra Pa-
velková – Miroslav Svoboda, *Katalog pečeti
Archivu města Brna 1/1 (1208–1348, 365 s.)
a 1/2 (1350–1410, 383 s.). Brno 2021, ISBN
978-80-86736-67-9***

Katalog pečeti obsahuje podrobný popis pečeti, které se dochovaly ve fondu A1/1 Sbírcе listin, mandátů a listů v Archivu města Brna. Prvý svazek, v kterém jsou písemnosti

z let 1208–1410, je z praktických důvodů rozdělen do dvou svazků, společný rejstřík pro oba svazky je na konci každého spolu se seznamem pramenů a literatury.

Jedná se o velmi významný soubor pečeti, některé jsou v brněnském archivu uloženy jako unikáty. Zastoupeny jsou pečeti všech sociálních skupin Každá pečeť je systematicky popsána v 29 bodech (v dalším textu je označuji jako rubriky). Toto rozdělení vychází z Marázovy Sfragistiky z roku 2014, kde jsou vzorové pečeti popsány v 21 bodu. Výsledkem je podrobný popis, který si všímá hlavně pečeti, ale je zde zachycen i regest příslušné písemnosti nebo odkaz na starší vyobrazení a dosavadní literaturu.

Každé pečeti je věnována jedna strana barevné fotografie. Pečeť je mírně zvětšena, představu o skutečné velikosti umožňuje měřítko po levé straně fotografie. Pod fotografií začíná popis, který pokračuje na liché straně knihy. Oboustranné pečeti, papežské buly nebo pečeti s kontrasigilem na rubu jsou rozepsány do dvou, respektive čtyř stránek. Každá listina je označena římskou číslicí, dvoustranné pečeti mají za lomítkem a (avers) anebo r (revers). Pokud je k listině přivěšeno více pečeti, jsou označeny pořadovými arabskými čísly. Použití římských čísel je zvláštní a rejstřík je, mírně řečeno, nepřehledný. Proto v našem dalším textu citujeme svazek prvního dílu (tedy 1/1 nebo 1/2 a čísla obou stran). Ale je to otázka uživatelského zvyku.

Katalog svým obrazovým a deskripčním zpracováním představuje dosavadní vrchol publikování pečeti u nás. Popis jednotlivých exemplářů je tedy velmi podrobný a umožňuje uživateli zodpovězení všech otázek. Bohužel příliš stručná předmluva nám nedovoluje pochopit význam některých rubrik, např. nedoceníme význam rubriky *v textu uveden*. V této rubrice je obvykle uveden vydavatel, svědek nebo další osoba, podílející se na vzní-

ku písemnosti. Bohužel tato rubrika činila autorům problémy a nesjednotili její znění s listinou. Tak 1/1 není v listině Conradus ale Cunradus. V téže listině Jan, opat kláštera v Pomuku, je v listině uveden jako Johannes tunc de Saar nunc de Pomuk a nikoli jako Johannes tunc de Sax nunc de Pomuk, jak uvádí katalog. U listiny 1/1, s. 266–267, nejsou v této rubrice rozvedeny zkratky. Nejednotné je v této rubrice převádění autentických výrazů do moderních přepisů (např. gratia místo gracia).

S definováním položek lze souhlasit, zejména jsem ocenil, že písmo je v souladu s většinou literatury označováno jako majuskulní s unciálními prvky a neuzívá nedostatečně přesný termín smíšené písmo. Autoři se snažili pečlivě zaznamenat všeobecné zkracovací znaménko, pokud bylo dostatečně znatelné. Kupodivu nepřepisují znaménko nad zkratkou PP u papežských bul. Popis pečeti je zakončen rubrikou závěrečná *poznámka*, která obvykle zůstala bez náplně. Snad tam mohl být odkaz na stejnou bulu téhož papeže, nebo na stejný typ některých panovnických pečeti, což by ulehčilo listování ve svazku. Zvláště nápomocné by bylo upozornění na případy, kdy někteří opati nebo abatyše užívali pečetidla svých předchůdců. Diskuse by mohla být i o rubrice *celkový typ pečeti*. Protože úvod svazku je poměrně stručný, jen zasvěcený čtenář se domyslí, že se jedná o určení v rámci pečeti téhož pečetitele (v jazyku katalogu majitele pečeti). Připomeňme, že mezinárodní slovník hovoří oprávněně o majiteli typáře, což je jistě přesnější. Rejstřík na konci 2. svazku má termín rejstřík pečetitelů. Odkaz na typ mělo být podle mého názoru uvedeno v patřičné citaci starší literatury, která toto označení obsahuje. Pokud se zamyslíme nad rozvržením rubrik, lze pro příští svazky doporučit i přepis koroborace, který se v posledních letech stal obvyklou součástí popisu pečeti.

Širší diskusi by vyžadovalo zodpovězení otázky, do jaké míry má být popis pečeti podrobný, když je k dispozici fotografie. Tak např. 1/2, s. 274–275 a ještě zřetelněji 318–319, vidím v heraldicky pravém štítě hvězdu provázenou dvěma kroužky, ty však v popisu chybí. Popis také nenaznamenal postavy, které se skrývají v architektuře. U pečeti 1/1, s. 222, v popisu chybí dráček pod nohama biskupa.

Někdy se nepodařilo popsat pečetní pole stejně. Např. I, s. 234–235 je popsána ...*orlice...*, která nese přes prsa(?) Na s. 258–259 čteme ... *zobrazena orlice nesoucí čtvrcený štít...*¹⁾ Ale pravda, že tyto drobnosti odstraňují fotografie. V popisu tohoto sekretu, který se objevuje několikrát (viz 1/1, s. 310–311 a 1/1, s. 318–319, 1/1. s. 226–337) je důsledně pominuta postava respektive jen hlava držící shora štít. M. Švábenský v ní viděl anděla. F. Šmahel ji popsal jako divého muže s točenicí kolem hlavy.²⁾ K tomu lze připojit, že na některých exemplářích v AMB jsou dobře po stranách štítu patrní lvíci a ne rostlinný dekor, ornamenty.

Je škoda, že autorský kolektiv nevyužil možnosti připojit v poslední rubrice popisu své poznámky nebo interpretace. To se týká např. pečeti Brna pod krytem papíru, která je asi dosud neznámým typem, viz 1/2, s. 200–201. Zmínku by vyžadovala pečeť 1/1, s. 56–57 Markéty z Miroslavi, kde se snad jedná o gemu. U této pečeti v rubrice *ochranné prostředky* je napsáno ne, ač na fotografii je zřetelné, že byla chráněna plátnem (plátěným váčkem).

Dalo by se předpokládat, že autorský kolektiv využije prvořadou možnost, jak se vyjádřit k některým zajímavým exemplářům. Uvádím např. 1/1, s. 310–311. Nejasná je rubrika *celkový typ pečeti* – I. typ sekretu, ale v rubrice typ pečeti je označen jako velká.

Významné informace přináší rubrika typ pečetního pole. Katalog se drží obvyklé ter-

minologie. Konkrétní případy však ukazují, že „zaběhnuté“ zvyklosti, které užívá většina sfragistiků, nemusí být vždy přesné. Tak 1/1 s. 272–273 pečeť Jana z Kninic: gotická architektura dala zařazení topografický. Ústředním motivem je hlava sv. Křtitele na míse, proto lze uvažovat i o zařazení pod typ hagiografický. Nejasné je také zařazení Františka, biskupa ve Fano, pod typ portrétní/pontifikální. Na poškozené pečetě je sedící Panna Maria s Ježíškem. Tedy přesnější by bylo hagiografický. Ale v poškozené dolní části byla pravděpodobně postava pečetitele, je pak ji možno řadit přece jenom pod pontifikální? Vydavatel musí zřejmě zvažovat, který motiv na pečetě je pro její zařazení rozhodující. Dokladem může být 1/2 s. 242–243 je na pečetě olomoucké kapituly polopostava sv. Václava, která je označena jako typ obrazový/pontifikální, správně je určena tatáž pečeť na listině 1/2, s. 334–335 jako obrazový/hagiografický.

Rozpaky budí také typologie portrétní/rytířský/jezdecký, svazek 1/1, s. 208–209, čímž je označen II. typ pečetě Jana Lucemburského, ale hned na následujících stranách 212–213 je též typ pečetě Jana označen jako portrétní/jezdecký/ rytířský. Na pečetě drží král praporec. III. typ pečetě Jana, 1/1 s. 232–233, na kterém král třímá tasený meč, je označen jen jako portrétní/jezdecký. Ale 1/1, s. 236–237, je III. typ Janovy pečetě označen jako portrétní/jezdecký/rytířský. Určení typu pečetního obrazu je tedy zatíženo ve svazku nedbalou terminologií. Bohužel se tím zmenšila možnost zavést termín rytířský (typ), který je velmi neobvyklý, a vyžadoval by srovnání s dosavadní literaturou. Dodejme, že mezinárodní slovník rozlišuje typ jezdecký a dělí jej na bojový, lovcí a zvláštní. Pouze v polštině je užít pro typ jezdecký/bojový termín piecezec konna rycerska.³⁾ Ale ve všech případech je pod typ bojová jezdecká pečeť zařazeno vyobrazení s mečem i praporem.

1/1 s. 179 je sekret Jana VI. z Valdštejna označen jako hagiografický, podle pásky s nápisem AVE. Zvíře na pečetě je v katalogu popsáno jako lev. J. Šebánek i částečně R. Nový v něm viděli beránka, což odpovídá častější symbolice biskupských sekretních pečetí. Myšlenka, že se jedná o lva, by neměla zapadnout, znamenání odpovídalo by biskupovu rodovému znamení.

Přepokládejme, že o některých pečetích se rozvine diskuse. Tak pečeť Jana, kvardiána kláštera minoritů v Jihlavě, je v katalogu popsána slovy: *V pečetním poli dvě postavy (mni-chů) pod nimi pod klenbou klečí sv. František.* Umístění světce do spodu pečetě budí pochybnost. Proto bylo při práci na katalogu vhodné přihlídnout k pečetě konventu minoritů ve Znojmě, tedy místě nepříliš vzdáleném od Jihlavy. Na ní byl správně rozpoznán obraz Navštívení Panny Marie a je doložena v letech 1281–1284.⁴⁾ Naši domněnku, že je stejný výjev i na pečetě z Jihlavy snad podporuje i skutečnost, že jihlavský minoritský klášterní kostel nese stejné patrocínium. Hypotézu bude nutno jistě ještě prozkoumat podrobněji, ale jen tak pozvolna je možno připravit opravy a doplňky v dalších svazích katalogu. K těmto nejasnostem a k výměně názorů mohla sloužit poslední rubrika.

Předchozí poznámky chápu jako možné náměty k diskusi. Některé chyby ovšem vznikly nedostatečnou korekturou, což snižuje hodnotu obou svazků.

Svazek 1/2, s. 236–237 a s. 238–239 je popsáno pečetní pole jako ...*vymezené šesti-úhelníkem...*, na fotografii je zřetelný osmiúhelník. Konec opisu je lépe přepsat jako eTce. Chybí údaj, že se jedná o druhý Zikmundův sekret, v druhém a třetím poli je braniborská orlice.⁵⁾

Zdálo by se, že popisy papežských bul svou jednoduchostí nemohou činit problémy. Ve svazku 1/1, s. 166–167 je strana se jménem

papeže uvedena jako revers a apoštolská strana s. 168–169 jako avers. Následující bula téhož papeže je již popsána správně. Díl 1/2 s. 244–245, 248–249 vyobrazena bula papeže Bonifáce IX., v rubrice *nápis* je číslovka přepsána jako VIII.

Díl 1/2, s. 284–285 a dále, podle vyobrazení lze orlici považovat za braniborskou než za moravskou, jak už správně rozpoznal M. Švábenský v studii, která je v katalogu citována. Už skutečnost, že není patrné šachování (které je uvedeno v popisu), mohla autory upozornit.

Díl 1/2, s. 328–329, vyobrazena je konventní pečeť konventu kláštera cisterciáček v Oslavanech, popis pečeného pole uvádí omylem popis pečeti abatýše z předchozí stránky.

Díl 1/2, s. 46, zmateně popsána rubrika... *v textu uveden....*(dei gratia apostolice sedis gratia)

Diskusi mohou vyvolat i blasony. 1/2, s. 218–219, je popsán štít s třemi kostkami, výstižnější se mi zdá štít polcený, dvakrát dělený. 1/1 s. 260–261, v popisu najdeme štít s třemi pruhy střídavých barev. Užití termínu barva je při popisu pečeti vskutku neobvyklé. Přesnější popis by mohl znít štít polcený, dvakrát dělený. Diskutovat lze i o 1/2I, s. 84–85, je znamení na štítě popsáno jako dva zkřížené stromy, starší literatura to popisuje jako řemdihy. 1/1, s. 316–317, nepřesný popis, kbeliková přilba s klenotem není jistě není ve štítu, rovněž termín **odléhají** příkrývadla je nejasný (nemluvě o tom, že česká terminologie hovoří obvykle o příkrývadlech s krátkým y).

Díl 1/2, s. 308–309, je v rubrice *v textu uveden* Karolus domini nostri Regie, byť CDM i samotný opis na pečeti má jasné REGIS. Zcela mylné je označení I. typu pečeti města Brna 1/1, s. 274–275, jako obrazový/hagiografický. V popisu je překlep místo pro prostřední z nich má být pod prostřední z nich. Rubriky *vyobrazení a edice a literatura* uvádě-

jí dosavadní informace o jednotlivých pečetích a jejich vyobrazení. Výběr starší literatury je jistě právem každého autora, respektive autorského kolektivu. Za hrubé opomenutí považuji neuvedení nových svazků regist doby Václava IV., zejména Richard Psík – Václav Bok – Pavel Hruboň – Kamil Harvánek – Tomáš Krejčík, *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec.–1419 aug. 16)*. Tomus VIII, *Fontes qui in archivis regionalibus terrae Moraviae et in archivis civitatum Brunensis et Ostraviensis asservantur*. Ostravia 2015. Tam by autoři našli středověké popisy některých pečeti v starých konfirmacích, což je zajímavý sfragistický pramen. 1/1 s. 184–185 popsána pečeť Albrechta I. Habsburského je v prvním, nikoliv druhém svazku známého díla O. Posseho. Autoři mohli ulehčit užívání katalogu tím, pokud by byli v této rubrice důslední. Klasické dílo A. Sedláčka, *Českomoravská heraldika*, bohužel citují jen výjimečně, takže se ztrácí kontinuita bádání. Na pečeti I/2 Filipa z Pačlavic jsou podle katalogu v klenotu dva rohy. Každý roh protknut třemi mečíky. Sedláček II, s. 311 popisuje jako rohy a na každém tři jetelové listy. 1/1 s. 194–195 v pečeti není sedící zvířátko, ale ryba, za ní kyta. 1/1, s. 332–333, světec na pečeti generálních vikářů v Olomouci je považován za sv. Jana Evangelistu.⁶⁾

Pečeti v Archivu města Brna představují významný sbírkový soubor, jeho publikování přispěje k hlubšímu poznání našich středověkých pečeti. Poprvé uceleně katalog přináší vyobrazení pečeti brněnských měšťanů, neboť záslužná diplomová práce L. Blažka je obtížně dostupná. Katalog rovněž rozšiřuje naše poznání pečeti nižšího duchovenstva. Metodika zpracování přesahuje snad všechny dosavadní naše edice. Úroveň je srovnatelná s nejlepšími zahraničními edicemi. Je nesporné, že publikovaný svazek svou koncepcí budou muset brát jako vzor nebo předlohu dal-

ší autoři při publikování dalších sfragistic-
kých dokladů. Doufáme, že bude následovat
další svazek a přejeme autorům mnoho sil při
jeho zpracování.

Tomáš Krejčík

¹⁾ Nabízela se možnost využít popis u K. Maráze,
Pečeti Jana Lucemburského, Brno 2007, s. 28... tě-
lo orlice překrývá čtvrcený gotický štít.

²⁾ František Šmahel, *Diví lidé: (v imaginaci) pozd-
ního středověku*. Praha, Argo, 2012, s. 117–118,
který dokonce uvádí, že je v tomto motivu někdy
spatřován Kristus, což považují spolu s ním za ne-
pravděpodobné.

³⁾ Karel Müller – Ladislav Vrtel (eds.), *Vocabula-
rium internationale sigillographicum*. Bratislava
2016, s. 292–293.

⁴⁾ Gustav Friedrich – Jindřich Šebánek – Sáša Duš-
ková – Karel Maráz, *Codex diplomaticus et episto-
laris Regni Bohemiae*. Tomi VII, fasciculus sextus,
Inde ab A. MCCLXXXIII usque ad A. MCCCVI.
Sigilla continens; edidit Karel Maráz. Brunae 2013,
s. XXI, č. 94.

⁵⁾ Postrádám odkaz, že tuto Zikmundovu pečeť
uvádí Sigismundus rex et imperator. Kunst und
Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387
–1437. Ausstellungskatalog. [Hrsg.]: Imre Takács.
[Unter Mitarbeit von]: Zsombor Jékely – Szilárd
Papp – Györgyi Poszler. [Main am Rhein]: Verlag
Philipp von Zabern. 2006, s. 182 kat. num. 3. 6.

⁶⁾ František Šigut, *Opavský listinář II*. Opava 1962,
s. 44.

**Markéta Marková, *Hranice a hraničení
v českých zemích ve středověku*. Praha, Na-
kladatelství Lidové noviny 2021, 199 s., ISBN
978-80-7422-810-0, 978-80-7286-385-3**

Kniha Markéty Markové, mladé medieva-
listky zaměřující se zejména na téma hranic,
vychází z její dizertační práce, obhájené na
FF UK v roce 2017. Autorka zkoumanou pro-
blematiku metodicky zařazuje do sféry histo-

rické geografie, opírající se v praktické oblas-
ti o celou řadu disciplín, pracovních postupů
a metod. Vysvětluje způsob vymezování pro-
storu nebo majetku, uvádí příklady hranič-
ních znaků, mezi něž mohly patřit mezníky
přírodní (např. vodoteče, skupiny kamenů,
skalní útvary, hory, mohutné staré stromy či
jejich skupiny, úly lesních včel nebo nory zvě-
ře), uměle vytvořené (stromy s dodatečně zho-
tovenou značkou nebo setnuté v určité výšce,
mohyly, nazývané také kopce, a to z různého
materiálu, nebo kameny navršené okolo
stromů, kameny hraniční, tzv. sádky, pod něž
mohly být vloženy „svědkové mezníky“), ne-
bo hraniční body s odlišným původním úče-
lem (cesty, brody, rybníky, mlýniště, pouste-
vny, zaniklé osady nebo jejich pole, pohřebiště
apod.). Upozorňuje na zajímavé odlišnosti
v různých zemích, např. v Uhrách docházelo
na rozdíl od nás k násobení mezníků, každá
strana tedy měla svůj.

Výtky oponentů dizertační práce, ze které
kniha vychází, někdy nechá bez zapracování.
Např. strom zvaný zylfa,¹⁾ podle oponenta
jilm, zůstává v textu knihy použit a ponechán
bez překladu nebo alespoň poznámky pod
čarou. Obdobně nevysvětlen zůstává použí-
vaný název stromu lothos.²⁾

Vytyčování hranic bylo podle autorky pro-
váděno ve fázích a podle dávných obřadů, je-
jichž smyslem bylo vedle vlastního oddělení
prostorů i očištění, zesílení ochrany před zlý-
mi silami. Zasazování mezníků bývala pro
lepší zapamatování spojena s rituálem a obě-
tí, např. s „výpraskem na pamětnou“ v Če-
chách, s „taháním za uši“ v Alpách.

Hranice Čech měla na rozdíl od Moravy
díky věnci pohraničních hor po staletí prak-
ticky neměnný průběh a prostupy byly mož-
né jen průsmyky, takže opevňovat bylo třeba
jen exponované úseky, např. zemské brány.
Autorka uvádí, že zemské hranice měly pova-
hu neutrálního prostoru a sloužily i jako mís-

to k setkávání, jednání a uzavírání významných mírových, svatebních a dalších dohod, ale zároveň v tomto prostoru docházelo při obraně země i k četným střetnutím a bitvám.

Vymezování hranic prvních městských areálů včetně vnitřních prostorů autorka doplnila o výsledky archeologických výzkumů, o popis vývoje měst, půdorysné změny spojené se změnou stavebních materiálů a technologií, a to např. na vrcholně kolonizačním projektu zaniklé obce Svídna na Slánsku z přelomu 13. a 14. století, „parcel“ předlokačního období Chrudimi, změny zástavby Hradce Králové ve 13. i 14. století, kontinuity vývoje na tzv. „Drůbežím trhu“ v Opavě, složitým vývoji Plzně a dalších.

Markétě Markové se podařilo v šesti kapitolách přehledně podat velké množství informací, které vytěžila nejen z diplomatického materiálu a související literatury, ale i z vlastního terénního průzkumu, při kterém našla reliktů sedmi usedlostí zaniklé vsi Nezabudice.

Problematiku hranic a jejich vymezování komplexně zpracovala nejen v úrovni zemských hranic a hranic diecézí či farností, ale nově i hranic panství, klášterních majetků, vesnických katastrů, újezdů, lesů, polí nebo míst posledního odpočinku, přičemž uvedla, že staré pomístní názvy ze 14. st. byly nezdůvěry až do padesátých let minulého století, kdy začaly upadat do zapomnutí. Tento jev dále nevysvětluje a neuvádí do kontextu s dějinnými událostmi na počátku padesátých let, kdy docházelo ke kolektivizaci zemědělství. Při násilném scelování pozemků do velkých lánů tehdy došlo k rušení původních pozemkových hranic daných mezemi, příkopy, pěšinami, křovinami, stromořadími, často i drobnými sakrálními památkami. Došlo nejen k významnému zásahu do soukromého vlastnictví, ale i ke ztrátě tisíců hektarů vegetace a bohužel také zmíněných po-

místních názvů. V souvislosti s tímto exkurzem snad ještě vsuvka, že autorka nezmínila fenomén mezí a jejich důležitosti v problematice hraničení. Zmínky o jejich existenci byly obsaženy jednak v listině ze 13. století, vymezující pole vsi Hejčín u Olomouce,³⁾ jednak v listině ze sedmdesátých let 13. století, kde se mluví o pokutě za jejich rozorání.⁴⁾ Meze oddělovaly pozemky jednotlivých majitelů, zejména polnosti.⁵⁾ Tyto uměle vytvořené neobdělávané plochy půdy začaly vznikat již v době zakládání vesnic a existovaly do výše zmíněných padesátých let.

Přímo do textu práce jsou pro ilustraci vloženy obrázky. Rituál přísahy mezní v hrobě ze spisu Jakuba Menšíka z Menštejna⁶⁾ z roku 1600, rekonstrukční mapy, na kterých autorka vyznačuje linie hranic popisovaných ve zkoumaných listinách, také snímky různých způsobů hraničení, přičemž mezi zdokumentovanými hraničními kameny převažují kameny ze slezské oblasti, mezi mohylami pak mohly vyskytující se na majetcích bývalého kláštera Hradisko u Olomouce. K autorkou popisovanému způsobu hraničení a hraničních značek se v archivech dochovala řada novějších materiálů, z nich mnohé jsou dokonce zdigitalizované,⁷⁾ tj. např. hraniční mapy, v nichž jsou znázorněny a popsány průběhy hranic včetně mezních bodů, také mapy týkající se sporných polí, lesů, blat, hranic mezi panstvími apod., v neposlední řadě i listiny, související s řešením sporů o území, tedy např. výslechové protokoly. Ilustrativní zařazení takových materiálů s komentářem, alespoň do obrazové části, by snad mohlo práci obohatit, protože z pohledu hraničení se jedná zcela nepochybně o velmi zajímavý materiál.

Způsob hraničení se výraznou měrou podílel i na utváření krajiny, ať už se jednalo např. o zmiňované kamenné mezníky, kamenice, vysazování solitérních stromů nebo celých stromořadí. Lze se domnívat, že výběr hra-

ničních znaků a jejich umístění byl vzhledem k závažnosti celé věci velmi uvážlivý a pečlivý a bylo by velmi zajímavé prozkoumat další případné rozměry problematiky vyměřování hranic, např. ekologicko-krajinářské, kulturně-, umělecko-, či řemeslně-historické apod.

Kniha zcela jistě osloví badatele, ale i ty, kdo vyhledávají aktivity v přírodě a rádi ji objevují v nových souvislostech. Autorka v knize uvádí, že některé z hraničních znaků přetrvávaly dlouho do novověku, respektive až do současnosti. V krajině, a to zejména v méně intenzivně využívané, jako např. v bývalých vojenských újezdech, v dříve nepřístupných příhraničních územích, chráněných krajinných oblastech nebo v národních parcích, ale nejen tam, se však hraničních znaků mohlo dochovat poměrně hojné množství. V důsledku mnoha vlastnických změn i „krátké lidské paměti“ mohou teprve čekat na „objevení“. Z krajiny tak po přečtení knihy pečlivému pozorovateli náhle vystoupí dosud neviditelné hraniční znaky – kopce a kamenné valy, památné solitérní stromy, alej lip vysázená zdánlivě odnikud nikam, smysl dostanou i záseky ve větších kamenech...

Je skvělé, že se Markéta Marková o svoje hluboké znalosti podělila a nezbyvá než doufat, že se tématu nepřestane věnovat a v budoucnu vydá další díl knihy, v němž již zveřejněné poznatky rozšíří o výsledky nových bádání.

Martina Hřebenářová

¹⁾ Blíže viz strana 117.

²⁾ Blíže viz strana 133.

³⁾ Strana 133.

⁴⁾ Polnosti s křovinami a trnám – viz strana 137.

⁵⁾ Strana 137.

⁶⁾ O mezích, hranicích, saudu a rozepři mezní i příslušensví jich v Království českém.

⁷⁾ Např.: <http://www.chartae-antiquae.cz>.

Jacek Krochmal, *Skarby w archiwach zaklęte / Enchanted treasures from the archives: Dzieje Polski w dokumencie archiwalnym / A history of Poland in archive documents. Część I: Dawna Polska (do 1795 roku) / Part I: Old Poland (to 1795)*. Warszawa, Archiwum główne akt dawnych 2021, ISBN 978-83-959919-3-6, 255 s., ilustrace, bibliografie, rejstřík

Reprezentativní, polsko-anglická publikace si klade za cíl seznámit širokou veřejnost s nejcennějšími dokumenty polských státních archivů. Její první svazek prezentuje převážně archiválie z Archivu starých akt ve Varšavě (Archiwum Główne Akt Dawnych – AGAD), nechybí však dokumenty z 16 dalších státních archivů. Vzhledem ke koncepci publikace byly na druhé straně vědomě opomenuty mnohé podstatné dokumenty uložené v muzeích, knihovnách a soukromých archivech. Autorem publikace je Dr. Jacek Krochmal, zástupce ředitele AGADu. Publikace obsahuje 169 popisů a vyobrazení listin a dalších dokumentů spjatých s nejdůležitějšími událostmi v dějinách Polska, událostmi, které většina Poláků i část cizinců zná ze školních lavic. Tvůrce konceptu vychází z předpokladu, že zatímco události, ke kterým se vztahují, jsou vesměs známé, málokdo z veřejnosti měl možnost vidět konkrétní dokumenty. Připojené komentáře zařazují dokumenty do širšího historického kontextu. Zvláštní pozornost je věnována památkám UNESCO zařazeným v registru celosvětového kulturního dědictví „Paměť světa“. Z třisetčlenného seznamu archiválií, jich 17 pochází z Polska a 5 přímo z Archivu dávných akt. Tento počet, prohlášený v letech 2003–2013, svědčí o nemalém úsilí polských archivářů na poli propagace polského kulturního dědictví. V této souvislosti čtenáře nepochybně napadne, proč če-

ské archivy nemají doposud evidovanu ani jednu památku UNESCO.

Výběr dokumentů do publikace může být samozřejmě předmětem diskuse. Ovlivnil je nepochybně chronologický rámec, snaha o rovnoměrné zastoupení dokumentů vztahujících se k událostem politickým, náboženským, hospodářským, kulturním a vědeckým, zohledněna byla rovněž existence etnických a náboženských minorit v polském a polsko-litevském soustátí. Dalším kritériem byla snaha ukázat rozmanitost archivní materie skryté v polských archivech. Vybrány byly proto nejen listiny a listy, ale také knihy a rukopisy, mapy, pečete, obrazy atd.

V úvodní části autor rekapituluje základní data ve vývoji AGADu, nejstaršího veřejného archivu v Polsku fungujícího od roku 1808, tehdy pod názvem „Archiwum Ogólne Kraje“, od roku 1918 pod současným názvem. Archiv shromažďuje dokumenty k polským dějinám do roku 1918. Jak autor knihy v úvodu připomíná, osudy polských archiválií byly mimořádně dramatické, jen po dvou požárech sídla archivu ve Varšavě během 2. světové války zbylo z původních souborů archiválií jen asi 5–10 %. Nejstarší dochovanou archiválií v Polsku je Zbilutovo privilegium z roku 1153 pro cisterciácký klášter v Łekně.

Do prvního svazku publikace jsou zařazeny dokumenty od nejstarších dob do rozpadu polsko-litevské unie na konci 18. století. Kniha je rozdělena do čtyřech chronologicky pojatých částí, z nichž každá je vybavena stručným historickým úvodem. První část tvoří archiválie spjaté s piastovskou dynastií. Tato část se soustřeďuje na přijetí křesťanství v roce 966 a s tím spjatou politickou a kulturní orientací země ke křesťanskému západu a změnu v království dvou vyznání a tím i nastolení relativní náboženské tolerance, které přineslo připojení Červené Rusi. Druhá část se vztahuje ke krátké vládě uherských anjouov-

ců resp. vládě žen, kdy za Ludvíka Uherského (1370–1384), bylo Polsko spravováno jeho matkou Alžbětou Polskou a po jeho smrti jeho dcerou, královnou Hedvikou (Jadwigou). Třetí část je věnována jagellonskému Polsku, a to nejen po stránce jejího vzniku a teritoriálního vývoje, ale rovněž z hlediska rozvoje politického, vědeckého a kulturního. Čtvrtá část je pak věnována polsko-litevské unii, republice dvou národů postulované Lubliňskou unií z roku 1569. Demonstrována je složitost tohoto soustátí tvořeného mnoha národy a vyznáními, stejně jako jeho ústavní vývoj, územní ztráty spojené s dělením země až do jeho definitivního zániku v roce 1795.

Recenzovaná kniha může být v mnohém inspirací a srovnávacím materiálem k obdobným publikacím, které vznikly nebo vzniknou i v našem prostředí.

Michal Wanner

***Středočeský sborník historický*, 45, 2019, č. 1–2. Uspořádaly Beata Kempná a Hana Kmochová. Státní oblastní archiv v Praze 2020, 246 stran. Středočeský sborník historický 46/2020, č. 1 a 2. Uspořádaly Beata Kempná a Hana Kmochová. Státní oblastní archiv v Praze 2021, 158 a 158 stran. ISSN 0585-4172.**

Dva ročníky etablovaného periodika Středočeský sborník historický vydávaného Státním oblastním archivem v Praze přináší jako obvykle nejenom řadu cenných příspěvků k historii středočeského regionu, ale i některé texty s obecnějším metodickým přesahem. Současně dokumentují pokračující přesun badatelského zájmu od starších k novějším, případně nejnovějším dějinám. Období středověku je zde věnován pouze jediný text z pera Ondřeje Vodičky, který v příspěvku *Sedlečtí cisterciáci za husitských válek* (roč-

ník 45, s. 13–33) sleduje osudy jedné z významných řádových komunit v období 15. a první poloviny 16. století. Přestože samotný klášter byl v dubnu roku 1421 vypleněn husitským vojskem, většinu členů konventu se podařilo nejenom včas uprchnout, ale také odvést značnou část majetku včetně knihovny a ukrýt je u několika církevních institucí v zahraničí. Část mnichů se pak mohla uchýlit na nevelký statek náležející klášteru poblíž rakouského Klosterneuburgu. Návrat konventu do země probíhal postupně až do konce 15. století, řada cenností včetně knihovny se ale do Čech dostala až kolem poloviny století 16. Text doplňují přílohy přinášející seznam sedleckých opatů v letech 1409–1548 a edici několika listin a listů z let 1421–1454 týkajících se pobytu sedleckých řeholníků v exilu.

Robert Šimůnek se v rozsáhlé studii „*Dobrá vrchnost“ a její rezidenční město. Mladá Boleslav kolem roku 1500* (ročník 46, č. 2, s. 11–82) zamýšlí nad významem a náplní dobových termínů dobrá vrchnost či obecné dobré v různých obecnějších souvislostech. Pozornost věnuje například reciprocitě vztahů mezi vrchností a poddanými měšťany, úloze úředníků a dvořanů jako zprostředkovatelů mezi dvorským a městským prostředím, ale také významu naplňování představy o obecném dobrém v písemné agendě vrchnostenské a městské správy, při zásazích vrchnosti do správy města či při regulaci jeho každodenního života. Další otázkou, které autor věnuje pozornost, je pak kontext aplikace kategorie obecního smíru při eliminaci sporů. Výsledkem je prezentace obecnějšího modelového konceptu rezidenčního města doby přelomu 15. a 16. století konkretizovaného na příkladu Mladé Boleslavi, města, jehož prostředí bylo specifické významnou úlohou Jednoty bratrské.

Zkoumání proměn vzdělanosti a kultury v prostředí společenských elit středočeského

královského města a jeho okolí v předbělohorské a pobělohorské době se věnoval Vladimír Jakub Mrvík (*Vzdělání a knižní kultura obyvatel královského města Český Brod a jeho okolí v 16. a 17. století*, ročník 45, s. 35–69). Autor pracoval jednak s údaji o absolventech několika vzdělávacích institucí různého charakteru (městské partikulární školy, jezuitského gymnázia v Kutné Hoře, pražské univerzity), jednak se soupisy knihoven dochovanými v pozůstalostní agendě (v textu jsou publikovány seznamy knih vlastněných na konci 16. století měšťanem Adamem Aglasinem a v roce 1624 katolickým děkanem Martinem Mládkem). Pro komparaci údajů z prostředí měšťanské komunity posloužily autorovi informace týkající se vrchnostenských úředníků sousedního panství Kostelec nad Černými lesy. Poznatky shromážděné pro předbělohorské období pak autor rámcově konfrontoval se situací v druhé polovině 17. a v první polovině 18. století, a to především v rovině zkoumání počtu místních studentů na pražské univerzitě a z toho vyplývajících poznatků o proměnách osobních a rodinných strategií. V přílohách nalezne čtenář text Samuela Trojana z Bylan a Rossfeldu Vypsání o ctnosti a rozkoši rozmlouvajících s Herkulesem a seznam studentů gymnázia v Kutné Hoře z let 1681–1720 pocházejících z Kolínska.

Studii o dopadech morové epidemie na obyvatelstvo východní části středních Čech publikovala Pavla Jirková (*Východní část středočeského regionu za času morové epidemie na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 17. století*, ročník 45, s. 71–103). Práce je vedle dalších pramenů založená především na analýze seznamů zemřelých dochovaných v Národním archivu v tzv. Staré manipulaci a Nové manipulaci. Podstatnou část studie tvoří několik analyticky pojatých sond doplněných tabulkami a grafy, které se věnují porovnání

přirozeného přírůstku obyvatel a míry mortality, podílu žen na počtu zemřelých či věkové struktuře obětí epidemie. Výsledkem je řada cenných zjištění týkajících se například vysokého podílu dětí mezi zemřelými či srovnání míry mortality v městském a vesnickém prostředí.

Příspěvkem k dějinám českého sklářství je článek Petra Jozy věnovaný sklárně Marienhain v Otavovicích u Kralup nad Vltavou (*Otavovická sklárna v korespondenci sekvestra Friedricha Hofbauera*, ročník 46, č. 1, s. 13–42). Specifickým rysem tohoto podniku byla jednak skutečnost, že k otopu se používalo uhlí, jednak charakter výroby zaměřené především na běžné obalové sklo. Sklárna nepatřila k ekonomicky úspěšným podnikům a v letech 1834–1841 byla dokonce spravována v sekvestraci vnuceným správcem Friedrichem Hofbauerem. Právě jeho korespondence s nadřízenými instancemi umožnila autorovi shromáždit řadu informací nejenom o organizaci výroby a provozu, vybavení hutě či nákupu surovin, ale především o sortimentu výrobků a jejich prodeji. Text doplňuje několik vyobrazení – jednotlivých typů vyráběných lahví.

Další publikované příspěvky se již zabývají dějinami 20. století. Miloš Garkisch se vrátil k tzv. knoflíkové aféře, při níž policie odhalila shodou nešťastných událostí spojení domácích politiků s Masarykovou zahraniční skupinou (*Aloisie Linhartová. Beroun a knoflíková aféra z roku 1915*, ročník 46, č. 1, s. 43–52). Důsledkem bylo ochromení činnosti tzv. Maffie, zatýkání a několik obvinění z velezrady, před jejichž fatálním důsledkem zachránila zatčené smrt císaře Františka Josefa I. a amnestie vyhlášená jeho nástupcem Karlem. O těchto událostech podává autor podrobné informace vycházející mimo jiné z pamětí přímé účastnice Aloisie Linhartové, jejichž rukopis je dnes uložen ve Státním okresním archivu v Berouně.

Hana Šloufová Kučerová věnovala svůj příspěvek stavbě divadelní budovy v Kolíně (*54 let snah o výstavbu divadla v Kolíně*, ročník 46, č. 1, s. 53–75). Projekty budov tohoto charakteru měly v životě českých městech na přelomu 19. a 20. století specifický význam, a to jak v kontextu snah o budování moderní veřejné infrastruktury, tak pro stále přetrvávající důležitost přikládanou divadlu v rámci rozvoje českého národního hnutí. Sledováním osudů Družstva pro postavení divadla tak mohla autorka nejenom popsat události související s jeho vznikem, s pořízením projektu (autorem byl Jindřich Freiwald) a jeho praktickou realizací, ale současně podniknout i sondu do veřejného života města v letech 1883–1939, v němž hrála otázka stavby divadla významnou úlohu. V příloze článku jsou mj. i reprodukce původních plánů.

Moderním fenoménem budování rekreačních objektů nejrůznějšího typu především pro obyvatele Prahy se ve svém příspěvku zabývají Václav Matoušek a Štěpán Kepřta (*Pikovice, Hradištko, Rajchardov. Vznik a prvá desetiletí vývoje komplexu meziválečných letovisek na soutoku Vltavy a Sázavy*, ročník 45, s. 105–124). Autoři se nespokojili pouhou prezentací základních údajů o budování uvedených letovisek, ale nabízejí čtenáři hlubší sondu do „časoprostorových aspektů“ této problematiky. Její součástí je například analýza vývoje sídelní a dopravní struktury, sociální skladby rekreatantů, vztahů mezi rekreaty a domácími obyvateli, významu přílivu rekreatantů pro rozvoj místního podnikání či architektonického a urbanistického řešení rekreační zástavby, v jejímž rámci vznikaly v bezprostřední blízkosti jak přepychové vily majetkové elity, tak prosté vilky a domky střední třídy či chatové osady související s módní vlnou trampingu. Studii doplňuje několik mapek a ukázek stavebních plánů jednotlivých typů rekreačních objektů.

Vojtěch Navrátil obrátil svou pozornost ke snahám o reformu volebního práva do obcí v období meziválečné republiky („*Experiment“ s přednostním hlasováním v obecních volbách v letech 1933–1938 na příkladu okresů Český Brod, Kolín a Poděbrady*, ročník 46, č. 1, s. 77–86). Kritika systému tzv. vázaných kandidátek vedla v roce 1933 k novelizaci zákona o volbách do obcí, která ve velmi omezené míře umožnila voličům zasáhnout do pořadí kandidátů uvedeném na volebním lístku a udělit preferenční hlas. Na základě rozboru výsledků obecních voleb v roce 1938 na území uvedených okresů autor sleduje, jak tohoto práva využili voliči žijící v místech různé velikosti či jak se udělování preferenčního hlasu projevilo ve volebních výsledcích jednotlivých politických stran. Celkově však nebyl mezi voliči o tento způsob hlasování příliš velký zájem, což bylo možná ovlivněno i skutečností, že se jednalo o dosud nevyzkoušenou a nezažitou novinku.

Stíhání provinění z doby německé okupace v období po skončení druhé světové války je námětem příspěvku Martina Dolejského *Malá retribuce v Čelákovících: dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb. a trestání některých provinění proti národní cti, a jeho provádění ve středočeském městě Čelákovice* (ročník 45, s. 125–134). Čtenáři autor předkládá nejenom přehled typů provinění, která byla podle tzv. „malého“ dekretu projednávána před trestní nalézací komisí místního národního výboru, ale také zjištění, že značná část obvinění nakonec neskončila odsouzením a potrestáním. Hlavním důvodem nebyly nedostatky v práci komise, ale to, že řada obvinění nebyla podložena dostatečně relevantními důkazy, či skutečnost, že v prostředí společnosti malého města mělo své místo i pouhé vyřizování osobních účtů.

V bádání o politickém vývoji v období let 1968–1970 se pozornost soustřeďuje přede-

vším ke komunistické straně. Karel Konečný ve svém příspěvku naopak sleduje na příkladu středočeské krajské organizace vývoj v jedné z menších stran sdružených v tzv. Národní frontě, v Československé straně lidové (*Středočeská krajská organizace Československé strany lidové v období pražského jara a začátku normalizace, 1968–1972*, ročník 46, č. 2, s. 83–101). Tato tradiční politická strana, ideově zakotvená na opačném pólu politického spektra než dominantní komunisté, přežívala po roce 1948 ve schizofrenním napětí mezi kolaborujícím vedením a většinou členů, z velké části stále věrných původnímu profilu strany. Autor ve svém příspěvku nejprve dokládá, jak se náznaky politického uvolnění projevily v rozšiřování a aktivizaci členské základny, která začala požadovat prohloubení demokratizace a prosazování samostatné politiky strany. V další části pak ukazuje postupné formování nového vedení, které tyto tendence tlumilo a po zahájení tzv. normalizace vrátilo stranu postupně zpět do pozice trpěného pasivního člena Národní fronty.

Oddíl Edice a materiály obsahuje v uvedených ročnících Středočeského sborníku historického pouze stručný příspěvek Jany Vaněčkové věnovaný životu básníka Václava Jaromíra Picka, jehož osobní fond je uložen ve Státním okresním archivu Kutná Hora (*Básník Václav Jaromír Píček ve světle archivních dokumentů ve Státním okresním archivu Kutná Hora. 150 let od úmrtí*, ročník 46, č. 1, s. 91–94). Další z tradičních oddílů sborníku, Z archivů a muzeí středních Čech, obsahuje články věnované Středočeské vědecké knihovně v Kladně (ročník 45, s. 153–198) a Poštovnímu muzeu v Praze (ročník 46, č. 1, s. 127–134) a zprávu o digitalizaci a dálkovém zpřístupňování matrik ve Státním oblastním archivu v Praze (ročník 46, č. 2, s. 121–138). V oddílech věnovaných osobnostem

středočeského regionu naleznou čtenáři rozhovory s archiváři Vladimírou Hradeckou (ročník 45, s. 203–229) a Milošem Garkischem (ročník 46, č. 1, s. 139–149), medailon archivářky Jany Vaněčkové (ročník 45, s. 233–234) a vzpomínky na již zemřelé archiváře a historiky Jindřicha Schwippela (ročník 45, s. 235–236), Václava Šolleho (ročník 46, č. 2, s. 141–144) a Jiřího Tywoniaka (ročník 46, č. 2, s. 145–149).

Zdeněk Martínek

Autoři tohoto čísla

Karel Beneš, FIT VUT, Božetěchova 2, 612 00 Brno;
e-mail: ibenes@fit.vut.cz

Prom. hist. Karol Bílek, Kukelská 904/3, 198 00 Praha 9;
e-mail: KarolBílek@seznam.cz

Mgr. et Mgr. Miroslava Breburdová, Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Benešov, Pod Lihovarem 2145, 256 01 Benešov;
e-mail: miroslava.breburdova@soapraha.cz

Martina Dvořáková, Moravská zemská knihovna v Brně, Kounicova 65a,
601 87 Brno-střed; e-mail: martina.dvorakova@mzk.cz

Mgr. Radka Heisslerová, Ph.D., Archiv Národní galerie v Praze,
Schwarzenberský palác, Hradčanské nám. 2, 118 00 Praha 1;
e-mail: radka.heisslerova@ngprague.cz

Michal Hradiš, FIT VUT, Božetěchova 2, 612 00 Brno;
e-mail: ihradis@fit.vut.cz

PhDr. Hana Hrachová, Ph.D., Státní okresní archiv Rokycany, Jeřabinová 1043,
337 01 Rokycany; e-mail: hrachova@soaplzen.cz

Ing. Martina Hřebenářová, Katedra pomocných věd historických a archivního studia, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Nám. Jana Palacha 2,
116 38 Praha; e-mail: hrebenarova@seznam.cz

PhDr. Hana Kábová, Ph.D., Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.,
Gabčíkova 2362/10, 182 00 Praha 8; e-mail: kabova@mua.cas.cz

Mgr. Petr Karlíček, Ph.D., Archiv města Ústí nad Labem, Hrnčířská 65/2,
400 01 Ústí nad Labem; e-mail: petr.karlicek@mag-ul.cz

Martin Kišš, FIT VUT, Božetěchova 2, 612 00 Brno; e-mail: ikiss@fit.vut.cz

Jan Kohút, FIT VUT, Božetěchova 2, 612 00 Brno; e-mail: ikohut@fit.vut.cz

Prof. PhDr. Tomáš Krejčík, CSc., Masarykova univerzita, FF, Ústav pomocných věd historických a archivnictví, Arna Nováka 1, 602 00 Brno;
e-mail: Tomas.Krejcik@econ.muni.cz

Mgr. Tereza Lišková, Ústav pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Arna Nováka 1, 602 00 Brno;
e-mail: liskova.ter@gmail.com

Mgr. Jakub Mareček, Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Pelhřimov, Pražská 1883, 393 01 Pelhřimov;
e-mail: jakubmarecek257@seznam.cz

PhDr. Zdeněk Martínek, CSc., Státní okresní archiv Pelhřimov, Pražská 1883, 393 01 Pelhřimov; e-mail: martinek@mza.cz

Mgr. Ladislava Nohovcová, Státní oblastní archiv v Plzni – pracoviště Klášter, Klášter 101, 335 01 Nepomuk; e-mail: nohovcova@soaplzen.cz

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D., Státní oblastní archiv v Plzni, Sedláčkova 44, 306 12 Plzeň; e-mail: rehacek@soaplzen.cz

Mgr. Dalibor Státník, Ph.D., Státní oblastní archiv v Praze, Archivní 4, 149 00 Praha 4-Chodovec; e-mail: dalibor.statnik@soapraha.cz

Mgr. Jan Vaňata, Státní oblastní archiv v Plzni – pracoviště Klášter, Klášter 101, 335 01 Nepomuk; e-mail: vanata@soaplzen.cz

PhDr. Michal Wanner, odbor archivní správy a spisové služby MV ČR, pošt. schr. 21 AS, 170 34 Praha 7-Holešovice; e-mail: michal.wanner@mvcz.cz

Petr Žabička, Moravská zemská knihovna v Brně, Kounicova 65a, 601 87 Brno-střed; e-mail: petr.zabicka@mzk.cz